6

Q. D. B. V.

ANALYSIN
ORATIONIS PROPHETICAE IESAIANAE
CORAM ACHASO REGE IVDA HABITAE

DE VENTVRO

IMMANVELE
VIRGINIS FILIO

SIGNO ET PIGNORE IRRITORVM CONATVVM HOSTIVM
ADVERSVS DAVIDICAM FAMILIAM ET POPVLVM IVDAICVM,

DISPVTATIONE THEOLOGICA

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO

SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO

DOMINO

GVILIELMO HENRICO

DVCE SAXONIAE, IVLIACI, CLIVIAE, AC MONTIVM,
ANGARIAE ET WESTPHALIAE, COMITE SAYNAE
ET WITTGENSTEINII, RELIQVA;

BENEVOLENTISSIMO
SVMME REVERENDAE FACVLTATIS THEOLOGICAE
CONCESSV,
IN ALMA SALANA
PLACIDO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTVNT
DIE XXVI MARTII ANNO DEI HOMINIS M DCC XL.

PRAESES

FRIDEMANN ANDREAS ZVLICH,
SS. THEOLOGIAE LICENTIATVS,
ET RESPONDENS
ANTONIVS TANCK, *Lubecenſis*, SS. THEOL. CVLTOR.

LITTERIS BVCHIANIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE V. E. III NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

PROOEMIVM.

BEnigniſſimus Salvator noſter IESVS CHRISTVS noluit in terris comparere ad ſuſcipiendum abſtruſiſſimum redemtionis humani generis negotium, niſi multo ante ita ſe per viros ſuo ſpiritu latos deſcripſiſſet & quaſi depinxiſſet, vt quilibet poſſet immota fide perſpicere ipſum huncce nunc in terris verſantem eſſe aeternum illud Verbum, aeternum illum Dei filium, aeternam Dei veritatem ac ſapientiam, aeternum noſtrum ſacerdotem & humani generis redemtorem certiſſimum. Ita enim tunc demum humani ingenii, per lapſum depravatiſſimi, quantumuis diuina virtute atque gratia iterum colluſtrati, tarditas & hebetudo certa fieri poterat de

veri-

Digitized by Google

veritate ſui redemtoris, quando conſpiceret in eo omnia illa comparere, quae tam longo ante tempore praedicta fuerant. Sicut enim non alius niſi Deus tamdiu ante praenunciare poterat ſero futura, ita & non alius exiſtere poterat, in quem illa omnia poſſent conuenire, niſi ille ipſe, quem diuina infallibilis praeſcientia ita praenunciauerat & praedeterminauerat, imo ipſe qui ſe talem compariturum tam diu ante indicauerat. Ita ipſe apud Hoſeam C. XII. v. 11. ait: *Ego ſum qui viſionem multiplicauit. & per manum prophetarum me effigio.* Vnde Salvator noſter in carne praeſens ad Scripturas ablegabat Ioh V. v. 39. *Scrutamini ſcripturas, quia ipſae ſunt quae de me teſtantur.* Ita quaerentibus Iudaeis: *tu quis es?* reſpondebat Ioh. VIII. 25. *ab initio τὴν ἀρχὴν id ſum quod & loquor vobis;* verba ſua quaſi repetens olim iam dicta Eſ. XLVIII. 16: *accedite ad me, audite hoc, non inde ab initio* מֵרֹאשׁ *τὴν ἀρχὴν in abſcondito locutus ſum.* & C. LII. 6: *idcirca agnoſcet populus meus nomen meum, imo idcirca in die illo, quod ego ille ſum qui loquitur, ecce ego.* Nimirum ait: quod olim promiſi me futurum nunc ſum ipſe. Videlicet vt Apoſtolus Ebr. XIII. 8. dicit, *Ieſus Chriſtus heri & hodie idem eſt & in ſecula.* Inde quo diutius aduentum ſuum differre videbatur, tanto illuſtrius ſemper ſe praefigurabat, quis qualisque tum qua perſonam ſuam, tum qua officium obeundum, tum qua ſtatum exiturus eſſet. Quamobrem etiam Apoſtolos atque Euangeliſtas noſtri Saluatoris inuenimus id quam maxime egiſſe in ſuis ſcriptis & concionibus, vt ex antiquis vaticiniis demonſtrarent Ieſum illum Nazarenum eſſe promiſſum ipſum, ab initio locutum, ſermonem Dei, Meſſiam, filium Dei, & mundi redemtorem.

§. II.

Si omnia de Saluatore noſtro ab initio prodita vaticinia vellemus huc digerere, maxima pars ſacri codicis transſcribenda eſſet. Adhuc in paradiſo exiſtentibus primis noſtris

noſtris parentibus, nuper à Deo triſti lapſu auerſis, nunciabatur tanquam ſemen mulieris, contriturum caput ſerpentis & in ſuo calcaneo vulnerandum; adeoque tanquam partus quidem humanus, ſed ex mulieris tantum ſemine gignendus. Multiplicato dein genere humano ad Noachi familiam, inde ad Semi, poſtea ad Abrahami, dein ad Iſaaci, porro ad Iacobi familiam promiſſio exſpectandi illius ſeminis reſtringebatur. Iacob ex duodecim ſuis filiis Iudam determinabat, ex cuius tribu Schilo ſit proditurus. Tandem Dauidis familia indigitabatur, ex qua prodire deberet Rex veri Iſraëlis & Sacerdos ſecundum ordinem Melchiſedeci, eaque in regiam euehebatur dignitatem, vt tanto illuſtrior euaderet proſapia redemtoris mundi, & magis omnibus gentibus increbeſceret eius exſpectatio: cui etiam iterata promiſſio fuerat facta ipſam non abolendam eſſe, nec cum reliquis familiis confundendam, nec interituram, donec Meſſias ille veniſſet. Interea non tantum lex, ſuis typis variisque figuris atque ceremoniis eum vt adumbraret, conſtituta fuerat, ſed & innumeri prophetae, omni tempore in omnium mentibus eius reſuſcitare debebant exſpectationem.

§. III.

In his diſertiſſime cum primis Ieſaias atque frequentiſſima de iſto mundi Saluatore edidit vaticinia, nusquam non id agens, vt ad eius exſpectationem omnes omnino reuocet, & integris eum prolixe depingens ſermonibus, imo potius ipſius ad ſe factas orationes exhibens. Vnde etiam huius Prophetae frequentiſſima exiſtit in libris N. Teſtamenti allegatio. Inter primas autem eius prophetias comparet iſta, quam nunc diuinae cum gratiae inuocatione conſiderandam ſuſcepimus, de Meſſia partu virginis exituro. Quo autem illuſtrior eſt haec ipſa praedictio, eo plures hoſtis diuinae veritatis & humani generis excitauit, qui illam variis παρερμηνείαις obnubilare, & inſuperabili-

bus quaſi difficultatibus inuoluere ac diſtorquere laborarent, vt plane de Meſſia non agere exiſtimaretur. Atque ſi Iudaei tantum in eo turpiter ſe dediſſent, minus illud mirum nobis eſſet, ob induratam gentis malignitatem, & nunquam non coecutientem pertinaciam aduerſus diuinum verbi lumen, ac perduelle contra Ieſum noſtrum Nazarenum odium. Longe autem triſtius eſt illud, quod inter illos etiam qui inter Chriſtianos nati ſunt & educati, ſeque Chriſtianos etiam haberi volunt, extiterint, qui Iudaicis ſe erroribus inquinari fuerint paſſi. Imo, acceſſerunt empaectae ac omnis religionis deriſores, qui ex huius ipſius vaticinii, quam temere confingunt, impertinentia, & incongrua ad Chriſtum ſiue Meſſiam applicatione, erroris ac fallaciae ſacrum codicem poſtulare non ſunt veriti. Non autem defuerunt omni tempore, qui omnis generis aduerſariis maſcule ſe oppoſuerunt, viri docti, pii, & cordati, & qui oraculi huius de Meſſia certitudinem, veritatem, & diuinam explicationem vindicarunt Eorum nunc inſtituere recenſionem, prolixum nimis eſſet, & ab inſtituto noſtro alienum: qui id ſaltem, cum diuinae gratiae auxilio, operam dabimus, vt rem ipſam ſollicite expendamus, & numquae tanta adſit huic vaticinio difficultas, quae iſtud de alio quam de Meſſia, atque de alia eiusdem, quam ex intemerata virgine, natiuitate explicare vrgeat, aut ſaltem dubios nos & incertos reddere apta ſit.

§. IV.

Atque Chriſtianis quidem ſufficere debuerat, quod ipſe Spiritus Sanctus Matth I. 23 oraculum illud Ieſaianum de Meſſia ex virgine intemerata humanam aſſumturo naturam explicuerit. Vtpote qui idem in ſcriptoribus veteris ac noui Teſtamenti librorum exiſtens, certiſſimus omnino ſuorum verborum ac infallibilis interpres exiſtat. Vnde id ſaltem noſtri eſſet officii diſpicere, quod in Prophetae verbis nihil exiſtat, quod diuinae iſti interpretationi aduerſetur, quin potius, quod omnia eidem concordent in toto vaticinii contextu concinniſſime.

Atque

Atque iſtud certe vt & nos nunc euoluamus, & quantum diuina nobis gratia conceſſerit, luculentiſſime demonſtremus, potiſſima erit noſtra cura. Quum tamen nexae atque fictae à veritatis aduerſariis difficultates nos adigant, vt offendiculum, quod ſenſus in hiſce minus exercitatos habentes ab illis poſſent in animae ſuae detrimentum capere, tollamus: etiam illarum diſcutiendarum nonnullam habere curam, noſtrum nunc erit. Vnde tractandorum haec nobis erunt ante oculos capita, vt 1) totum huius vaticinii contextum ſex capitibus, nempe à ſeptimo ad duodecimum (*) contentum, quantum fieri poteſt breuiſſimis dilucide ſiſtamus euolutum. 2) Ipſa vaticinii verba ſigillatim, ſed paucis itidem, conſideremus. 3) Fictarum difficultatum vanitatem et deliria monſtremus apertiſſime. Hac tamen vice primum ſaltem ex iſtis caput exhibemus, reliqua Deo vitam largiente, quam proxime ſubmiſſuri. Adſit nobis in iſthoc negotio gratia ſanctiſſimi Spiritus, per meritum incarnati ex virgine noſtri Saluatoris! Amen.

(*) Plures quidem orationes propheticas nonnulli in his capitibus conſtituunt. Congrua autem magis viſa eſt illorum ſententia, qui non niſi vnicam et continuam, eodem tempore habitam, orationem hiſce capitibus exhiberi ſtatuunt. Videtur idem etiam ſenſiſſe Raymundus Martini in Pugione fidei P. III. diſtinctione I. Cap. IX. §. VII. p. m. 532. ſcribens: *haec prophetia, ſcilicet infans natus eſt nobis* (Eſ. IX. 6 7.) *egreſſa eſt ex ore Eſaiae eodem vtique tempore, quo illa, ecce haalma i. e. virgo concipiet. Satis quippe ſunt ambae in vno eodemque textu, et vtraque vnum & idem quaſi de Chriſto loquitur.*

ANALYSIS SIVE

Euolutio contextus vaticinii Ieſaiani, ſex capitibus, nempe VII. VIII. IX X. XI. & XII *contenti.*

§. I.

Scopus huius vaticinii ex parte omnibus fere eſt in confeſſo, ex parte autem diſputatur. Quod Propheta id *Scopus Orationis propheticae.*

agat, vt Regem Iudae Achas, totumque eius populum, imprimis domum Dauidis, auertat à timore & tremore iis incuſſo ex arctiori foedere inter regem Syriae Rezinem & regem Iſraelis Pekachum inito, in confeſſo eſt tantum non omnibus, etiam Iudaicis interpretibus. Adde etiam illud, quod vna Deus auertere ſatagat Achaſum â foedere, quod cum rege Aſſyriae contra Syros & Iſraelitas pangere animo ſuſceperat. Quibus autem argumentis Deus per Ieſaiam id agat, de eo grauis eſt diſſenſio, non tantum Iudaeorum, & quorundam cum iis facientium Socinianorum, Arianorumque, ſed & nonnullorum, qui ſanam de Chriſto doctrinam profitentur. Philologus inter multos alios haud parum excellens, Samuel Bohlius, quatuordecim argumenta enumerauit, quibus propheta illum Iudaeorum timorem debellet. Prolixum eſſet ſententias omnium ſeorſim ad examen vocare. Verbo igitur dicamus, quod nobis videatur. Nimirum vnico vti Ieſaiam ex diuino iuſſu argumento, quod in hiſce capitibus inculcat, illo videlicet quod domus Dauidis & politia Iudaica non poſſit ſupprimi neque penitus euerti ante Meſſiae aduentum: (*) adeoque confirmatum quaſi ire vaticinium Iacobi Gen. XLIX. 10: *non recedet virga de Iuda neque legiſlator de medio pedum eius, donec venerit Schilo.* Vnde vanum omnino timorem eſſe infert quem conceperint. Sub hoc argumento primario deprehendes reliqua argumenta omnia, tanquam agmine bene ordinato diſpoſita contra tremores domus Dauidicae militare.

(*) Conſentientem hic ſaltem de argumenti illius tenore vel ſumma allegare iuuabit reuerendiſſimum quondam Scaniae epiſcopum *Petrum WINSTRUPIUM* in Pandectis ſiue commentario in Matthaeum T. I. p. 75., vbi ita ſcribit: „ Quum rex Iudae Achatz metu percelleretur ob conſpi- „ rationem regum Syriae & Iſraelis, Achatzi animum erexit per „ Prophetam Deus, eumque ab hoſtibus, Rezin rege Syriae & „ Peka

Peka rege Iſraelis certo aſſertum iri praedixit. Trepidante vero ,,
ac diffidente adhuc rege Achatz, defertur optio ſigni, quam ,,
ipſe ſimulata pietate impie recuſabat. Prorumpit igitur in haec ,,
verba Propheta: *audite iam domus Dauidis, num quid parum* ,,
vobis eſt fatigare homines, quod etiam fatigetis Deum meum? ,,
idcirco dat Dominus ipſe vobis ſignum: ecce virgo concipiet & ,,
pariet filium. His ſane verbis virginei partus ſignum non datur ,,
regi Achatz, ſed domui Dauid ad Chriſtum permanſurae, imo ,,
ipſum quoque Chriſtum pariturae, prout recte autumat Chry- ,,
ſoſtomus. Enim vero iam olim dominus promiſerat Dauidi, ,,
naſciturum ex eius ſemine Meſſiam, ideoque vt promiſſa prae- ,,
ſtaret, tum familiam Dauidis, tum vrbem Solymorum ſerua- ,,
bat. Licet vero vtraque hac gratia indignos ſe reddiderint Da- ,,
vidis poſteri, Deoque & hominibus moleſti fuerint, tamen ,,
iterat reuocatque promiſſionem ſuam Dominus, vt manifeſtum ,,
faciat ſibi conſtare animum de conſeruanda, ob aduentum Meſ- ,,
ſiae, & familia Dauidis & vrbe Solymorum. Senſus effati diuini ,,
ad regem Achaz per prophetam hic eſt: *quam certum eſt, vel* ,,
quam certo apud me ſancitum eſt Meſſiam in lucem ex virgine ,,
editum iri, tam certo te ab his hoſtibus tuis immunem ac tutum ,,
praeſtabo. Et paucis interiectis: ,, Etſi enim natiuitas Meſſiae ,,
iſto tempore non praeſens, ſed multo poſt futura erat; tamen ,,
per neceſſariam conſequentiam demonſtrabat euerti & aboleri ,,
non poſſe imperium Iudaeorum â duobus illis regibus, Rezin ,,
& Peka, qui id incredibili molimine tentabant. Nam quia ,,
in hoc regno Meſſias naſci, docere, & officium ſuum obire ,,
debuit, neceſſe erat politiam Iudaicam vsque ad Chriſti ad- ,,
ventum durare, eratque impoſſibile eam interea ab vllis hoſti- ,,
bus euerti. Haec WINSTRVPIVS.

§. II.

Occaſio Orationis.

Hoc autem vt pateſcat plenius, ipſas noſtri prophetici contextus partes ſingulas perluſtrare iuuabit. Memoratur hic initio OCCASIO noſtrae prophetiae Cap. VII 1. 2. vbi 1) tempus indigitatur tum ratione gubernatoris reipublicae Iudaicae, quod nempe id factum fuerit

in

in diebus Achas regis impii & idololatrae, ac â moribus patris & aui valde degenerantis; vnde non poterant non illi etiam, qui veré pii ex domo Dauidis erant, triſtiſſima regno fata metuere, ob comminationes diuinas ipſi Dauidi & Salomoni praenunciatas, ſi poſteri ipſorum â Domino recederent) tum reſpectu ipſius reipublicae Iudaicae, quod illa tunc eſſet grauiter afflicta bellis, quum & Syriae Rex Elatham vrbem occupaſſet, 2 Reg XVI. 6. Ahaſum in praelio viciſſet, multosque abduxiſſet captiuos 2 Chron. XXVIII. 5. & Rex Iſraelis graui clade exercitum Iudaicum affeciſſet, centum & viginti millia armatorum vna die trucidans, quibuscum etiam Maeſeja regis filius fuerat 2 Chron. XXVIII. 6. 7. Quae omnia ſtatim poſt initium gubernationis ab Achaſo ſuſceptae eueniſſe, adeoque praeſentem prophetiam anno circiter tertio Achaſi factam eſſe, non incongrue obſeruant viri docti. Indigitatur 2) nouarum calamitatum nuncius in regiam allatus (*). Licet enim reges Syriae & Iſraelis victricia arma iamdum ante protulerant usque ad Hieroſolymorum obſidionem, ab ea vero deſiſtere coacti fuerant: licet etiam Iſraelitae captiuos ducenties mille domum remiſerant, iuxta notata 2 Chron. XXVIII. 9 ſqq adeoque iam halcyonia videretur Iuda habere: nondum tamen deſtiterant â conſiliis infeſtandi Iudaeos. unde *nunciabatur domui Dauidis: duxit Syrus ad Ephraim*, h. e. copias ſuas ad Ephraiticum ſeu Iſraelis exercitum adiunxit. (**) Nominat ſacer ſcriptor domum Dauidis, non ſolum Achaſum, quia totam Dauidis domum petebat, eique perniciem minitari videbatur iſta coniunctio. Quamquam enim iam ante foedere iuncti fuiſſe Rezin & Peka recte dicantur: quum tamen viſi fuerint contenti ſuis ſpoliis & victoriis, iam deſtitiſſe â bello; iſta copiarum Syrarum adiunctio ad Iſraeliticas non poterat non grauiſſimum periculum portendere Iudaeis, & rebus Iudaicis afflictiſſimis plenum minitari exitium. Itaque indigitatur etiam 3) incuſſus

cuſſus hinc domui Dauidis totique populo metus acerrimus, tanquam proxima occaſio vaticinii. Qui graphice deſcribitur: *& agitatum eſt cor eius & cor populi eius, ſicut agitatur arbor in ſylua coram vento.* Ita enim ex coniunctione illa exercituum ineuitabilis videbatur noua irruptio, vnaque plena totius terrae deſolatio, & omnium excidium; quum vires eorum exhauſtae eſſent, res attenuatae, &, quod maximum, conſcientia atrociſſimorum peccatorum & profanae regis ſui idololatriae ipſos angeret, iuſtaque Dei ira ex comminationibus iam olim factis ſatis eſſet cognita: quare vix poterat non etiam vere piis animus metu concuti ſingulari. Re vera quidem grauiora metuebant, quam metuere debebant, quum ſpem omnem abiicere nondum debuiſſent de domus Dauidicae ac reipublicae Iudaicae conſeruatione, quamdiu promiſſus & omnibus adhucdum exſpectandus Meſſias nondum venerat; eaque propter ad Deum ſeria poenitentia debuiſſent humiliter accedere, eiusque implorare gratiam & auxilia. ſed tam degener atque ignobilis erat metus illorum, vt nihil minus quam Deum cogitarent & Meſſiam ſuum, quin potius impia foedera ineunda animo agitarent, & ſe Aſſyriis ſubiiciendi periculum foedere profano non verentur.

(*) Ita enim quae verſu primo ſunt memorata, tanquam iam ante facta conſideranda ſunt; neque tunc obſeſſa fuit Hieroſolyma, quum Eſaias haec ad Achaſum extra moenia vrbis loqueretur: ſed iam pridem à moenibus vrbis receſſerant Rezin & Pekach, & quum interim alia, quae memorauimus, eueniſſent, putauerant iam Iudaei ſe nunc tranquille victuros eſſe. Nequaquam igitur ſermo hic Ieſaiae, quod nonnullis viſum eſt, durante obſidione habitus eſſe putandus.

(**) Ita enim נָחָה non videtur eſſe foemininum à נוּחַ *quieuit* (Ieſaias enim vocabulum אֲרָם in maſculino genere vſurpare ſolet. vid. verſus 5tus.) ſed ipſa radix alterius verbi *duxit*. Neque tamen neceſſarium ideo eſt ellipſin hic ſtatuere: quam vt

deuitent viri docti, maluerunt hic foemininum agnoſcere. Sed videtur ex genio linguae vocabulum *duxit*, in re militari adhibitum, ſine ellipſi connotare exercitum. Vt ſi in vernacula noſtra dicas: Dieſer hirte treibet zu dem andern, quilibet intelligit, de gregis vnius ad alterum adductiono ſermonem eſſe. Conſentiunt interpretes LXX, Chaldaeus, Arabs.

§. III.

Cauſa proxima Orationis huius. Occaſione ita memorata, ſubiungit iam Propheta diuinae bonitatis erga Regem tam impium, & populum metu adeo ignobili concuſſum nouum ſpecimen. Diuinum nempe mandatum ipſi Prophetae factum, vt talia animo voluenti regi occurreret ipſe, vna cum ſuo filio Schear Iaſchub, ipſo nomine ſuo ſpem longinquam (*) reliquiarum ſeruandarum ac reducendarum faciente: eiusque occurſus locus diuinitus deſignatus (**) vna deſcribitur Eſ VII. 3. Pius Hiskias ingruente periculo mittebat ad Ieſaiam: ſed ad impium Achaſum, nec de Deo nec de prophetis eius cogitantem, debet Propheta extra vrbem in occurſum exire.

(*) Forte ratio, cur tale nomen Ieſaias filio ſuo impoſuerit, commode petetur ex verbis Dei Eſ. VI. 13. promittentis, etiam quum vaſtata fuerit tota terra ſancta & deſolationi tradita, decimam partem in ea futuram & ſe conuerſuram, & futuram ad accendendum (ſcilicet zelo verae fidei & ſanctae doctrinae) alios vel ad ardendum ac lucendum (ita לְבָעֵר de luminari ſancto adhibetur 2 Chron XIII. 11.) vtpote cuius ſtatumen ſeu fulcrum ſit ſemen ſanctum, ſemen ſcilicet illud mulieris, ſemen benedictum Abrahae, ſemen ſanctum Dauidis.

(**) De loco iſthoc conferantur infra notata ad C. VIII. 6.

§. IV.

Orationis exordium. Sequitur hinc ipſa *ORATIO* prophetica. Cuius *EXORDIVM* ſiſtit diuinam exhortationem ad mentis compoſitionem & tranquillationem. itemque Auditores â metus exorbitantia, & animi in aliud quam diuinum auxilium recum-

cumbentia auertit, eosque ad Deum reuocat, cui omnia hoſtium conſilia ſatis ſint cognita: quae igitur, peſſima licet ac formidoloſiſſima, non dubitat plene manifeſtare, nihilque eorum celat, non vt metum augeat (quantumuis haec ad id apta nata ſint) ſed vt monſtret in manu eius, qui conſilia illa omnia pleniſſimâ omniſcientiâ cognouit, eſſe etiam illa eorumque euentum turbare ac euertere. Ita enim Dei verba ad ſe dicta refert Cap. VII. 4. 5. 6. *Itaque dic ei*, Achaſo, *contine te tecum*, (*) *& quieſce, ne timeas, atque cor tuum ne molleſcat à conſpectu duarum caudarum* (**) *titionum harum fumigantium, in furore irae Rezinis & Syrorum & filii Remaliae. Ideo, quod conſultauit Syrus aduerſus te malum, Ephraim & filius Remaliae, dicendo: aſcendamus in Iudaeam & eam vexemus, & inter nos diſcindamus* (***) *eam, & regnare faciamus regem in medio eius filium Tabeal.*

(*) Hebraeum הִשָּׁמֵר reſpicere metaphoram à vino in ſuis faecibus reſidente & ſe conſeruante, ex Raſchi, Kimchio, & Aben Eſra recte videtur annotare ad hunc locum Bohlius, qui mentem verborum Dei p. 17. ita exprimit: „O Rex Achas, tu times, & cor tuum vt folium arboris commoueri coepit, & propter hoſtes" infenſos deſperabundus multa animum tuum ſentis diſtrahere." Non reſpicis opus manuum Domini, ſed multo magis regis Aſſur," & ita quidem, vt ad eum legationem meditari non erubueris." Tu Rex Achas vinum eſſe potes in oculis Dei tui & Dei patrum" tuorum. Certo autem aceſces, imo foetere te facies coram" excelſo, ſi non placeat conſidere in faece propria, ſed aliena, vt" Aſſyriaca. Muta quaeſo hoc conſilium, & tecum erit Deus tuus."

(**) *Caudarum* vocabulum prouerbialem phraſin ſapit, petitam forte à facto Simſonis titiones inter vulpium caudas colligatas ligantis, quibus animalia illa Philiſtaeorum ſegetes accendebant. Vnde res in prouerbium abiiſſe videtur de illis, qui foedere iuncti inter ſe tamen minime conſentiunt, dum vnus horſum alter illorſum tendit, & ſibi ipſis aegre faciunt, ſe mutuo huc & illuc trahentes, & ad id ſaltem coniuncti, nolentes volentes, vt tertio damnum inferant. Id quod appoſite quadrat in

Digitized by Google

coniunctionem copiarum Syrarum & Iſraeliticarum, quas Deus eo ipſo indicat ſibi mutuo infeſtas eſſe, & ſe inuicem facile attrituras, licet coniunctas iam ad vexandam Iudaeam.

(***) His verbis videtur primaria cauſa metus illius panici indigitari. בָּקַע non tam diſciſſionem in partes & diſpartitionem notare videtur, quam omnimodam *diſſipationem* & disiunctionem omnium: totius politiae, omnis ſocietatis, nexus, harmoniae diſciſſionem & ſolutionem, quum omnia diruuntur. Sic vocabulum illud adhibetur Ezech. XIII. 13. de vento procelloſo, & imbre inundante, & grandine immani, omnia diruente usque ad plenam conſumtionem. Sic 2 Chron. XXXII. 1. Sanherib memoratur dixiſſe vel decreuiſſe, vt diſſiparet illos Iudaeos ad ſe ſiue in ſuum commodum. Sic Cap. XXI. 17. dicuntur Philiſtaei & Arabes Iudaeam diſſipaſſe vel diruiſſe וַיְבַקְעוּהָ, adeo vt etiam abduxerint ex domo regia, cum omni apparatu, regis filios & vxores. Talia igitur etiam nunc Iudaeae decreuerant Pekach & Rezin, & praeterea conſtitutionem noui regis in terra, ex alia, vt videtur, gente; vt Iuda non amplius populus exiſteret, nec reſpublica, nec priſtinae ſuae formae atque conſtitutionis quidpiam retineret. Videtur hoc ipſum ſenſiſſe etiam B. Ioannes Benedictus Carpzovius, ſummus & Theologus & Philologus, in homiliis vernaculis ad Ieſaiae euangelia dominicalia & feſt. ſcribens, p. m. 565. *Rezin & Pekah non id ſolum animo verſabant, vti terram Iudaicam corrumperent, ſed etiam vt dominium & regimen à tribu Iuda tollerent, & hanc penitus eradicarent.*

§ V.

Orationis propoſitio. Peruenimus iam ad PROPOSITIONEM Orationis Ieſaianae, quam profert ſumma vſus auctoritate, repetens nempe nomen eius, cuius ipſe legatus ad Achaſum exiſtebat: *ſic dicit Dominus IEHOVAH, non ſtabilietur, & non erit*, C. VII. 7. Quo igitur omnem illum ſuper iſtis conſiliis conceptum metum penitus euanidum reddere ac eradicare ſatagit Quis enim metueret ab eo, quod ipſe omnipotens & Regum Rex ac Dominorum Dominus dicit non ſtaturum, imo non futurum eſſe?

§. VI.

Propoſitionis funda- Atque haec quidem diuina aſſeueratio de inanitate & euerſione conſiliorum hoſtilium ſufficere poterat ad tranquil-

quillandos & componendos animos familiae Dauidicae *mentum,* & populi Iudaici, tanto terrore correptos. Noluit tamen *primo* Deus diues miſericordia in his ſubſiſtere, neque ſatis ha *tectius* bet ſuae ſaltem aſſertioni fidem adhibendam poſtulare, *inſinua-* verum penitus animos fluctuantes de ſuae aſſertionis ve- *tum.* ritate conuincere laborat. Nimirum nolebat diuina gratia animos Achaſi & reliquorum ſaltem haerere in fide promiſſionis de temporali eorum ab ingruentibus hoſtibus liberatione; ſed ſimul (vt nunquam non facere ſolitus eſt) reducere partim eos, partim vero confirmare in fide ſaluifica in promiſſum toties ſummum Saluatorem & Liberatorem totius generis humani, â quo omnis omnium eſt ſalus. De quo pridem factae promiſſiones quia ſtare non poterant cum iſtis Pekachi & Rezinis aduerſus Iudam ac Dauidis familiam conſiliis, ad illarum meditationem & reminiſcentiam excitare omnes Deus per prophetam ſatagit, idque tanto ſollicitius & prolixius agit, vt ſimul Achaſum, & cum eo ad idololatriam digreſſos, reuocaret ab ea ad verum unius veri Dei, in Meſſiae nomine exhibendum, cultum. Atque hoc igitur eſt vnicum, vt ab initio diximus, argumentum palmarium, quo Deus animos penitus ab omni hoſtium illorum metu ſibi vindicare, & quod prorſus impoſſibilis ſit conſiliorum hoſtilium, quem tantòpere metuebant, euentus, Iudaeos penitus conuincere, vtque ſecum habitent, atque in confidentia ſalutari diuinum auxilium praeſtolentur, ac in ſilentio & ſpe quieti maneant, omni formidine abdicata, omnes excitare ſatagit. Facere autem iſtud videmus Deum primo tectius quaſi & obſcuriuſcule, exploraturum quaſi & omnibus manifeſtaturum, quam attenta memoria Achas inprimis colat promiſſiones de Meſſia diuinas. Hoc enim volunt verba Dei quae ſequuntur C. VII. 8. 9. vbi primo de Syris ait: *certè caput Syriae eſt Damaſcus & caput Damaſci Rezin.* Dein de Iſraele addit: *& in adhuc ſexaginta quinque annis confringetur Ephraim ne ſit populus.* Porro de Iſraele ita vt de Syris

ſubiicit: *& caput Ephraimi eſt Samaria, & caput Samariae filius Remaliae.* Denique ſciſcitatur de fide auditorum: *ſi non credetis?* additque: *certe non confirmabimini.* Illud profecto in his verbis manifeſtum & perſpicuum eſt legenti ea cuicunque, quod Deus iis monſtret ſuum eſſe regna, & regias, & reges conſtituere. Mireris autem, cur dicat Syriae caput Damaſcum eſſe, & Damaſci caput Rezinem, itemque Ephraimi ſiue regni Iſraelitici caput eſſe Samariam & Samariae caput Pekachum. Ecquis enim legitur, qui Damaſcum adimere Syriae, vel Rezinem Damaſco; qui Samariam adimere Ephraimo, & Pekachum Samariae eripere tentauerit? Ecquis tunc erat qui illa metueret? quin potius cardo controuerſiae & cardo terroris panici Iudaeorum in eo vertebatur, quod & Rezin & Pekach decreuerant depopulari & diruere Hieroſolymam, ne ſit amplius caput Iudaeae, & euertere atque perimere Achaſum & domum Dauidis, ne amplius exiſteret caput Hieroſolymae, imo totam Iudaeam diſſcindere. Atque vero de hoc tacet Deus, neque verbum addit, quod Hieroſolyma ſit caput Iudaeae & Achas caput Hieroſolymae. Haec qui conſiderat, facile perſpiciet, id egiſſe Deum, vt argumenti, Achaſum de terroris ſui vanitate conuicturi, praemiſſam ſaltem proferret, concluſionem autem ipſi faciendam relinqueret; vt pateret, numquae fides in diuinas promiſſiones ſuperſit in corde Achaſi & familiarium eius. De Syria enim & de Ephraimo nusquam promiſerat Deus, quod eis vellet regias conſtituere Damaſcum & Samariam, harumque reges ſtabilire domos Rezinis & Pekachi: de Iudaea vero promiſerat, quod ei principatus in Iſraele debeat competere, & quod eius caput Hieroſolyma eſſe debeat, & quod huius caput eſſe debeat domus Dauidis, & quod illud regnum ſit ſuum regnum, & quod thronus Dauidis ſuus thronus, & quod ipſe adeo ibi vna regnet Deus, & quod aeternus Meſſiae thronus, omnibus gentibus imperaturi, in illa familia ſit ſtabiliendus. Quod ſi igi-

igitur Siracides recte dicit Cap XVII. 14 15. in omnibus terris Deus conſtituit imperia, Iſraelis autem ipſemet gubernator extitit; multo magis Achaſum oportuerat ita colligere: ſi Damaſcus eſſe debet caput Syriae, & Damaſci caput Rezin, & Ephraimi caput Samaria, & Samariae caput filius Remaliae, de quibus nulla hactenus extitit diuina promiſſio, ſequitur quod multo magis pro certo habere debeam, quod Iudaeae caput exiſtere debeat Hieroſolyma, & Hieroſolymae caput domus Dauidis, adeoque etiam ego ex illa oriundus & legitima ſucceſſione regno praeſidens: quum tamdiu etiam in rebus nimis dubiis & afflictiſſimis tot miraculis ſeruata fuerit reſpublica Iudaica, & in ea regnum Dauidicum, quando caetera regna, etiam Ephraiticum, tot mutationibus, & horribilibus ampliſſimarum familiarum regiarum euerſionibus fuerunt obnoxia; quum tot habeamus promiſſiones, quod regnum hoc non ſit diruendum, modo reges eius in cultu vnici veri Dei ſint perſeueraturi, imo quod, quando etiam receſſerint â vero Dei cultu, non tamen penitus dirui debeat Iudaea, nec euerti domus Dauidis, donec ſtabiliatur aeternus Meſſiae thronus: qui quum nondum adſit, manifeſto id mihi atque omnibus debet eſſe indicio, quod nihil metuere debeamus â conſiliis Rezinis ac Pekachi nec Iudaicae reipublicae euerſio nec domus Dauidicae excidium poſſit euenire, nec ego ipſe poſſim throno deiici, ne caput amplius Iudaeae exiſtam, modo ab idololatria recedam, & veri Dei cultum ſancte ſervem, & modo confidamus in Dei tam ſanctis, & toties aſſeueratis, & tam miraculoſe toties huc usque ſtabilitis ac ſeruatis ab ipſo promiſſionibus, & eius exſpectemus auxilium, & alienis fidere deſinamus, & quieti maneamus. Hoc igitur eſt argumentum Dei, *) in verbis iſtis, ſi explicatius ſiſtatur. Ita volebat ac optabat altiſſimus, vt regni ſui adminiſtrator atque ſubditi fidem ſuam declararent, dum eos praemiſſa concluſionis ad ita conludendum manuduxit benigniſ-

nigniſſime. Vnde etiam patet, verba quae inſerta ſunt huic tectius propoſito argumento: *& in adhuc ſexaginta quinque annis* (**) *confringetur Ephraim, ne ſit populus*, nec alium in finem eſſe addita, quam in hunc ipſum, vt viderent promiſſionem illam de Meſſia patribus factam, praeſertim Abrahae, Iſaaco & Iacobo, ſeruandam in Iuda eiusque populo; quandoquidem ita manifeſtum euadat in regno Ephraim non ſeruandam eſſe. Vt inquam concluderent: ſi Ephraim ita contereretur ne populus amplius exiſtat, non poterit Iuda ita exſcindi; quia non reſtaret de poſteris Iacobi in quo promiſſio illa ſeruari poſſet (quae tamen non ſeruari non poteſt) niſi in Iuda, quae igitur reſpublica disſcindi non poterit ita, vt non amplius ſit populus, donec Meſſias venerit. Id quod etiam Iacobus patriarcha diſerte de Iuda praedixerat Gen. XLIX. 10. Atque exſpectaſſe hanc fidem à Iudaeis Deum, manifeſte ſatis Deus indicat, ſubiuncta interrogatione: (***) *ſi non credetis?* eo enim illam quam expoſuimus concluſionem quaſi in os ingerit, & inculcat, vt fidem demonſtrent, in vſum ſuum & confirmationem arripiendo praemiſſa de Rezine & Pekacho, & de interitu populi Ephraitici. Inde vero, quum auditorum incredulitatem ex eorum ſilentio pateſcere videret, ſubiungit hanc quaſi querelam: *certe non confirmabimini.* Vbi non de alia confirmatione loquitur, quam de illa quae cordum & mentium eſſe debebat, qua ſe continerent ſecum & quieſcerent, & exſpectarent auxilium Dei ſui, neque aliena auxilia ambirent ab Aſſyriis, & vt firmiter crederent euanida futura conſilia hoſtium, quum politia iudaica & populus hic disſcindi & confringi ante Meſſiae aduentum non poſſit. Nequaquam autem illud *non confirmabimini* indicat, quod, ſi non crediturі ſint, futurum exiſtat, vt hoſtium voluntati & arbitrio tradantur, atque exſcindantur, neque in terra iſta amplius habitent. Id enim fieri non poterat ob infallibilem priſtinarum promiſſionum certitudinem. Ita Paulus docet

arguere

Digitized by Google

arguere Rom. III. 3: *quid enim ſi quidam non crediderunt? num incredulitas eorum fidem Dei caſſam reddet? abſit.* Videtur autem Deus voluiſſe verba Iehoſchaphati ex 2 Chron. XX. 20. in memoriam reuocare, qui ſuis id inculcabat: credite in Iehouam Deum veſtrum & confirmabimini. Inde ê contrario hic argumentatur: ſi non credetis, certe non confirmabimini. Fides enim in diuinas promiſſiones eſt ὑπόϛασις ac firmum fundamentum animorum in ſpe futurorum, & conuictio de iis quae nondum videntur, imo ſenſibus humanis videntur impoſſibilia exiſtere. Ebr. XI. 1.

(*) Parum abit ab hac noſtra interpretatione ſententia *PLACAEI*, quam iuuabit hic annotare, ſicut eam exhibet Gusſetius in Veſperis Groeninganis, p. 454. ſq. Ait nempe ſignum Achazo proponi, quo confirmaretur id, quod Dei nomine ei propoſitum fuerat, ſcilicet non ſimpliciter irrita fore conſilia regum Retſini & Pekahiae de Iudaea capienda, & rege filio Tabeae in ea conſtituendo; ſed ideo irrita fore, quia caput Syriae Damaſcus, & caput Damaſci Retſin, caput Ephraim Samaria, & caput Samariae filius Romaliae: quo ſignificatur regnorum Syriae & Ephraim nullum aliud eſſe caput Retſino & filio Romaliae ſuperius, vnde penderet illorum vis & imperium; & innuitur in regno Iudae rem non ita ſe habere: Achazum non eſſe illius caput quo nullum ſit ſuperius, ſupremum illius caput eſſe Deum, qui vim duorum illorum Regum regnum iſtud infeſtantium cohibeat, quando tempus ſit, & regnum Iudae tueatur. Illud autem dicit eſſe confirmatum non viſibili ſigni exhibitione, ſed declaratione ſolemni, veritatis notas prae ſe ferente, fore, vt caput illud regni Iudaici Θεὸς ἐκ Θεοῦ fieret, tempore praeſtituto, partu virgineo viſibile, ſitque Deus cum Iudaeis, viſibiliter appareat, & â piis agnoſcatur, quando λόγος factus fuerit caro in vtero virginis. Eundem illum eſſe, qui Dauidis domum & regnum Iudae ſaluum tueatur, necquicquam obſtantibus regum extraneorum conſiliis: & credendum Deum aliquando manifeſtandum in carne, qui ſit etiam tunc ſupremum regni Iudaici caput & pro-

Digitized by Google

protector, ipſis non defuturum, & ab illo ſperandam eſſe in aduerſis liberationem, & ad illum in omni calamitate eſſe confugiendum, illum qui iam tunc temporis erat illorum Immanuel. &c. In qua ſententia *PLACAEI* illud ſaltem cum grano ſalis eſt capiendum, quod Rezine & Pekacho in ſuis regnis ſuperiorem non fuiſſe adſerit, in regno Iudae autem ſupremum Regem Deum extitiſſe. Id enim verum non eſt, niſi in tantum, quod peculiari aliqua ratione Deus in republica Iudaica ſupremus exiſteret Imperator, & peculiari praeſentiae modo regnum illud moderaretur, gubernaret ac defenderet. Alias enim vtique Deus eſt Rex omnium gentium ſupremus. Prov. VIII. 15. 16.

(**) Quae de numeratione annorum iſtorum interpretes differunt, noſtrum non eſt repetere. Iudaei plerique, & cum iis non pauci Chriſtianorum, initium computationis conſtituunt à prophetia Amoſi contra Ephraim C. I. 5. III. 11. 12. VII. 11, 17. Atque certe ſi in Amoſo legeremus mentionem annorum ſexaginta quinque, nihil eſſet quod obſtaret iſti ſententiae. Quod enim hic legitur בְּעוֹד nihil aduerſatur, quum עוֹד non praeciſe indicet initium nunc demum inchoandum, ſed ſaepe continuationem & tempus decurrens. Conuenientiorem tamen exiſtimo illorum interpretationem, qui annos illos ſexaginta quinque ab hac prophetia Eſaiae demum inchoandos ſtatuunt. Id vero obſeruandum, quid ſit ſtilo ſcripturae *non eſſe amplius populum*; nimirum non id fieri quacunque immutatione formae reipublicae, vel ſi populus regem amittat, vel *αὐτονομίαν* perdat, vt non ſibi ipſi ius dicere poſſit in ciuilibus & criminalibus, ſed alii ſubſit genti vel populo: quin potius, ſi ſimul ita aboleatur, vt ab alia gente prorſus abſorbeatur, nullo cultus diuini, nominis, inſtitutorum, ac rituum peculiarium diſcrimine ab aliis dignoſcatur Pſ. LXXXIII. 4. Ita vero Ephraim demum deſiiſſe videtur populus eſſe tempore Manaſſis regis Iudae, quando Aſathaddon penitus eum diſturbauit, relictis quamuis pauciſſimis; vbi ad idololatriam ſemper pronus Ephraim gentibus ita permiſtus eſt, vt nec veſtigium eius ſuperſit. Ita vero tribus Iuda nunquam deſiit eſſe populus, neque in captiuitate babylonica, neque quando ſub Antiochis affligebatur, neque quando ſub Romanorum extitit iuriſdictione ac dominio: atque

Digitized by Google

atque etiam nunc, & ad finem usque ſeculi, manet populus. Sicut etiam olim in ſeruitute Aegyptiaca, & antequam reges acciperet Iſrael, ſub tot gentium variarum tyrannide populus ſemper extitit peculiaris.

(***) Particulam אם multoties interrogatiuam eſſe, linguae Hebraeae gnaris ignotum eſſe nequit. Ita v. g. Moſes Num. XI. 22. interrogat; *num* omnes piſces maris huc congregabuntur? & Nathan 1 Reg. I. 27. quaerit: *num* â domino meo rege verbum hoc factum eſt? & Iſaac Gen. XXVII. 21. quaerit: num tu es filius ille meus Eſau, *an* non?

§. VII.

Acceſſu ad fundamentum illud clarius proponendum.

Quum videret Deus ille, vere magnus miſericordia, ſatis patere quam parum cogitent de Meſſia rege & de exſpectandis pridem factis promiſſis, vt nullo modo aſſequerentur vim argumenti tectius propoſiti: progreditur nunc ad illud manifeſtius exponendum, ita tamen, vt imprimis Achaſum, vtpote omnium maxime â vera fide dilapſum, non tamen ignarum doctrinae ſalutaris diuinae, vtpote â piis parentibus in vera educatum religione, laboret non manuducere tantum, ſed cogere quaſi & conſtringere, vt ipſe inueniret ac profiteretur, cur nondum poſſit fieri, vt Iudaica reſpublica & domus Dauidis euertatur. Sciſcitatur igitur annon eius rei ſignum habeat, quod deſideret vel exſpectet vel exoptet ſiue ex coelo ſiue ex inferioribus; an vero omnem ſpem ſeruandae â Deo domus Dauidis & reipublicae prorſus abiecerit, vt nullum penitus ei ſuppetat τεκμήριον & ſignaculum, quo fidem ſuam tantisper ſtabilire poſſet. Non omnino male Aben Eſra ad verba proxime praecedentia, annon credetis? annotauit, ibi iam tacite ſigni poſtulationem Deum innuiſſe (*). *Deficiunt*, ſcribit, *quaedam, & ſenſus completus eſt: petite ſignum. Hinc eſt quod infra ſcribitur, & perrexit loqui Dominus de petendo ſigno. Videtur enim, quod poſtquam propheta*

Exploratio fidei Iudaeorum de Meſſia exſpectando.

dixiſſet, ſi non credetis, non reſponderit Achas: interpretatio vocis האמינו *quia non eſt fides in vobis.* Fides certe nititur teſtimoniis, *τεκμηρίοις*, miraculis, quae omnia ſignorum nomine Hebraei indigitant. Non poteſt autem praeſtantius exiſtere ſignum, quod fidem firmius fundet ac ſtabiliat, quam diuina promiſſio. Prodigia enim fallacia poſſunt eſſe, diuinum verbum fallere non poteſt. Dum igitur ſciſcitatus fuerat Deus; annon credetis? certe etiam illud ſubindicauerat, annon aliquod ſuae fidei ſuperſtes in animo haberent fundamentum, ſignum, verbum & promiſſum diuinum, quod exſpectarent vel deſiderarent, quo fidem ſuam ſuſtentarent atque alerent. Quum vero Achas & reliqui adſtantes ſuo ſilentio profiterentur, ſe talia non cogitare, propius accedit Deus ad exprimendum eis quaſi fidei quod haberent ſignum, vel ſi plane excidiſſent omni fide, ad eam ſigni veri noua inculcatione denuo ingenerandam. Ita vero legimus Cap. VII. 10. 11. *& addidit* (**) *Iehouah loqui ad Achaſum dicendo: pete tibi ſignum â communione Iehouah Dei tui, profunda petitionem aut exalta ad ſupremum.* Probe notandum, quod velit ſignum peti, â Iehouah, eoque tanquam Deo ipſius, quod is non eſt niſi per Meſſiam, & quidem â communione מֵעִם Iehouae petendum vult, ſiue ex eo vnde nobis cum Deo communio exiſtit; ſed in non alio eſt hominum cum Deo communio, quam in illo qui & Deus & homo eſt עִמָּנוּאֵח Deus in communione noſtra ſiue nobiſcum. Hunc vult vel ex his conuallibus terrae peti הַעְמֵק ut naſcatur in terra; vel ex coelis detrahi, vt dirumpat coelos ac deſcendat. Et profecto videtur Deus omnino reſpexiſſe ad verba Moſaica Deutr. XXX. 11-14. Neque tum tam ignota fuiſſe putanda eſt verborum illorum interpretatio, quam Paulus Rom X. 6.-10. attulit, quam hodie eſt inter Iudaeos. neque enim & Apoſtolus videtur illam allaturus fuiſſe, niſi eo tempore adhuc inter Iudaeos illa familiaris & in confeſſo fuiſſet. Et forte Rabbi Salomon Iarchi ex antiquae

Digitized by Google

tiquae interpretationis traditione ſeruauit, quod ad praeſentem apud Eſaiam locum habet, verba Dei ita exponens: *pete tibi ſignum in profunditatibus abyſſi* vel infimo terrae, *vt exſuſcitet tibi mortuum, aut eleua ſurſum* ſiue alta pete, *vt poſtules ſignum in coelis.* Iſte tamen Iudaeus vtique non niſi profanum ſenſum iſtis verbis concepit. Ita enim gens illa temporalibus ſolummodo ſemper affixam habet mentem, vbique non niſi temporalia ſigna, prodigia & tranſitoria portenta quaerens, ad temporalium bonorum confirmationem obtinendam: quum tamen ipſi Iudaei nequeant inficiari, ſemper id agere ſacros ſcriptores, vt â temporalibus ad coeleſtia animos reuocandi & imprimis ad fidem in Meſſiam excitandi occaſionem ſumant. (***) Atque ſi etiam praeſentem apud Eſaiam contextum curatius contemplentur, ipſimet refragari non poterunt, non potuiſſe afferri argumentum efficacius ad abolendum terrorem ab hoſtibus incuſſum de inſtante politiae Iudaicae ac domus Dauidicae euerſione, quam illud, quod vi diuinarum promiſſionum non poſſint euerti Iudaei & domus Dauidis ante aduentum Meſſiae; imo re vera non aliud, quam hoc, hic â Propheta, imo ab ipſo Deo per Prophetam, probari ac vrgeri deprehendent. Vnde facilius etiam poterunt perſpicere, ſignum hoc loco non aliud, quam huic argumento congruum, & optioni Achaſi oblatum, & â Deo propoſitum eſſe; imo non potuiſſe ſignum afferri efficacius ad fundandam fidem de nondum exſcindenda domo Dauidis & Iudaea, quam ipſam Meſſiae exſpectandam natiuitatem, ex Dauidis domo, in Iudaico populo, ipſaque in terra Iudaica quod euentura ſit, dudum promiſſam.

(*) Videatur Samuel Bohlius Comment. Bibl. Rabb. ſuper orationem tertiam Ieſaianam p. 37. ſq.

(**) Verba haec prophetae forte ſunt non hiſtorice narrantis, quid illo actu loquendi contigerit coram Achaſo, ſed pergentis in ſua oratione, & memorantis, ſicut verſu 7. coeperat, *ſic dixit*

Dominus Iehouah; ita nunc: *& perrexit Iehouah loqui ad* te *Achaſum, dicendo.* Mandauit mihi iam antequam ad te venirem, etiam hoc vt dicerem: *pete tibi ſignum.*

(***) Videatur Ioan. Saubertus in Palaeſtra Theologico-philologica, diſſ. de Haalma matre Immanuelis, C. III. § VI. p. 154. ſq, vbi inſtituta Pſ. LXXXIV analyſi monſtrat Dauidem etiam v. 10. de Meſſia vaticinium immiſcere. Simile exemplum habemus Eſ. XXXVII, 31. 32. &c.

§. VIII.

Iudaeorum deprehenſa in fide ſtupiditas.

Vtinam in hoc intelligendo ſapientiores exiſterent noſtrae aetatis Iudaei, quam Achaſum regem hoc loco deprehendimus Quem Propheta memorat ad oblatam ſigni optionem reſpondiſſe: *non petam & non tentabo Iehovam* C. VII. 12. ex qua reſponſione patet, quod Achas nequaquam aſſecutus fuerit diuini argumenti ac poſtulati ſcopum ac vim hilarificam & ſalutarem. Apparet enim quod de tali ſigno diuina verba accepit, cuius poſtulatione Deus poſſit tentari; quum Deus eum duceret ad petendam natiuitatem Meſſiae, tanquam vnicum, optimum, maximum ſignum, quod domus Dauidis & populus iudaicus euerti non poſſit; & cuius ſigni petitio Deum nequaquam tentare poterat, quin potius non poterat non acceptiſſima Deo exiſtere: ſicut illam natiuitatem etiam alii ſancti expetierant. v. g Gen. XLIX. 18. Pſ. XIV. 7. CXIX. 174 Ieſ. LXIV. 1. &c. Atque quum illa Meſſiae natiuitas ſingulari cum aſſeueratione promiſſa eſſet Dauidi ex eius poſteris exſpectanda (vnde gratiae Dauidis certificatiſſimae dicuntur Ieſ. LV. 3) nullus non poſterorum illius tanto magis confidere poterat, totum citius periturum mundum, quam vt domus Davidis ante Meſſiae illam natiuitatem periret; imo & illud tanto magis expetere quotidie â Deo, & exſpectare, vt quantocius ille promiſſus Meſſias naſceretur. Atque, ſi forte propter ingravescentia

Digitized by Google

veſcentia populi ipſiusque domus Dauidicae peccata iuſtus potuiſſet metus exiſtere, ſublaturum eſſe Deum illam â Dauidis familiâ & â populo Iſraelitico gratiam; tanto magis inſtare debebant precibus apud Deum, vt ne â promiſſionibus ſuis tam diſertis totiesque confirmatis recederet. Ita ipſe Salomo iam precum huiusmodi exemplum praeiuerat 2 Chron. VI 42. Iehouah Deus, ne retrouertas faciem ſiue perſonam Meſſiae tui, recordare gratiarum Dauidis ſerui tui. & Pſ. CXXXII. 10. propter Dauidem ſeruum tuum ne retrouertas faciem Meſſiae tui. Toto vero coelo errauit Achas, dum â Deo putauit talis ſigni poſtulationem ſibi iniungi poſſe, qua ipſe Deus tentaretur. Atque docet nos Achas hoc ſuo exemplo, quale ſit hypocritarum ingenium, quod nempe etiam illa, quae Deus in ipſorum commodum iis offert, non putent ſerio ſed tentandi ipſos animo eum proferre, quemadmodum ipſi quod agunt in Dei cultu nunquam agunt ſerio & ex ſincero in Deum affectu: Ita & Achas putabat, quod Deus nunc ſaltem tentandi cauſa obtulerit ſigni optionem, num petitione ſigni ipſe Deum tentare haud vereretur. Adeo nempe deſciuerat â cognitione & memoria ſanae de vero Dei in futuro Meſſia cultu doctrinae, vt ignoraret ſignum quod â Deo petere poſſet, imo quotidie deberet, non tantum abſque tentatione Dei & licite, ſed etiam cum Dei beneplacito & ex Dei voluntate. Fide igitur in Deum ſaluifica deſtitutus gratis ſimulabat ſe declinare peccatum tentandi Dei, quum eo ipſo multo peccantiorem neglectum, incuriam, & obliuionem veri Dei in Meſſia rite colendi profiteretur, corde autem inſuper dubitationem nihilominus de veritate & euentu promiſſionis de liberatione â Rezinis & Pekachi inſultibus aleret, imo ei fidem plane non haberet (vti ex euentu patet, quo Achas, inſuper habita tota hac Dei per Eſaiam ſatis prolixa oratione, tamen ab Aſſyrio Rege potius auxilia petere voluit, quam â Deo promiſſa exſpectare) vnde vel

ſaltem

ſaltem ſignum aliquod temporale aut portentum petere potuiſſet ad ſtabiliendam promiſſioni illi apud ſe fidem.

§. IX.

Ipſum fundamentum propoſitionis, ſiue ſignum fidem eius fundans.

Ita vero Deus, detecta Achaſi, & cum ipſo facientium, ſumma in diuinis incuria, qua non poterant vim argumenti ipſos tranquillaturi capere, imo Deo illud inculcanti vndique obicem ponebant; procedit iam eo, vt diſertius illud & dilucidiſſime exponat. Praemittit tamen ſeueram increpationem illius inaduertentiae, obliuionis, ac neglectus Meſſiae: *& dixit,* (*) *audite quaeſo, domus Dauidis, an parum eſt vobis fatigare homines, quoniam fatigabitis etiam Deum meum?* C. VII. 13. Interpretes quidem exiſtimant, redarguere his Deum iſtud, quod Achas recuſauerit petere à Deo ſignum. Si vero omnia conſideratius penſitemus, patebit non tam Deum iſtud reprehendere, quam potius quod adeo incurii & negligentes ſint diuinarum promiſſionum, vt nec ſciant, quodnam in rerum tam afflictarum ſolatium expetere & exſpectare debeant melioris ſpei ſignum & argumentum. Patet id 1) inde, quia, miſſo Achaſo, ad totam *Dauidis domum* ſermonem dirigit, de qua verſu 2 dictum fuerat, quod ob coniunctionem exercitus Syri cum Iſraelitico terrore acerrimo fuerit concuſſa. Huius terroris cauſa ſicut nihil aliud fuerat, quam incogitantia & obliuio diuinarum promiſſionum de Meſſia, hanc certe potius communem culpam Deum redarguere ſtatuendum eſt, quum totam Dauidis domum alloquitur, quam ſingulare Achaſi factum, quum ab eo ſermonem reflectat. Patet id 2) quia tale domus Dauidicae factum reprehenditur, quo Deus, (**) non ſecus ac homines, fatigetur. ἀνθρωποπάθεια hic manifeſte agnoſcitur. Eſt autem fatigare aliquem, facere vt is eundem laborem ſaepius ad taedium usque repetere debeat. Non enim fatigatur facile vir laboris amans & deſidiae inimicus, ſi nouos ſubinde labores cum fructu & profectu expediat: ſed, ſi eosdem

Praemiſſa increpatione.

ſemper

Digitized by Google

ſemper cogatur repetere, inprimis ſine vllo profectu, & Siſyphi quaſi ſaxum voluere. Sic Iobus Cap. XVI, 7 queritur: nunc fatigauit me dolor. Gen. XIX. 11 Sodomitae dicuntur fatigati ad inueniendum fores Lothi. Eſ. XLVII. 13 de Babele dicitur: fatigata es in multitudine conſiliorum tuorum. Sic Deus ipſe Ieſ. I. 14. de hypocritica feſtorum celebratione queritur: fatigatus ſum ad ferendum. Et Ierem. XV. 6. fatigatus ſum miſerendo. Et eo ſignificatu imprimis Hebraeum לאה occurit. Attamen Malachiae II. 17. etiam יגע eodem ſignificatu adhibetur, vbi Deus queritur: fatigatis Iehouam verbis veſtris. & dicitis, in quo fatigamus? in eo, quod dicitis, omnis faciens malum bonus eſt in oculis Iehouae, aut, vbi eſt Deus judicii? Ecquid enim eſt Deum fatigare, quam poſcere, vt increpet ac puniat impios? quod infinities fecit. Atqui pari modo etiam in loco noſtro dicuntur fatigare Deum, qui, quum toties Meſſiam promiſerit, tamen, quaſi nunquam Deus promiſiſſet, nihil inde ſpei & ſolatii norant ſibi capeſſere, & ſemper Deum adigunt nouas dare promiſſiones, actum agere, & priſtinos repetere labores Simul autem Deus arguit regiam familiam, quod eodem modo etiam hominibus fecerint labores irritos, v. g. afflictos easdem querelas multoties repetentes ſine auxilio quum dimitterent, vt ſemper fruſtra laborem implorandi iuſtitiam repetendo tandem fatigarentur. Ita vero Deus hic non tam facto Achaſi, quo renuebat petere ſignum (quod Deus lubens dabat) ſe fatigari poterat dicere, quam tremore familiae Dauidicae, obliuiſcentis diuinarum promiſſionum, (***) quas Deus toties repetendo fatigabatur quaſi, quum videret inaniter ſuam impendi operam. Habebant enim innumeras eam in rem Dei annunciationes. Ita Pſ. LXXVIII. 67. ſqq dicitur; *Dominus reiecit tentoria Ioſephi, & non elegit tribum Ephraim, ſed elegit tribum Iuda, montem Zion quem amat; & aedificauit iuxta altiſſima ſanctuarium ſuum, tanquam tellurem fundauit illud in ſeculum.*

hum, & elegit Dauidem ſeruum ſuum. Pſ. LXXXVII. 1. 2: *Fundamentum eius* (Meſſiae videlicet) eſt *in montibus ſanctis, Iehouah amat portas Zionis plus quam omnia habitacula Iacobi.* Pſ. LXXXIX. 21 -- 38: *Inueni ſeruum meum David, unxi eum oleo ſanctitatis meae, manus mea tuebitur eum, & brachium meum eum roborabit. Hoſtis eum non ſeducet, & filius iniquitatis eum non opprimet. -- In aeternum ei ſeruabo gratiam meam, & foedus meum ei manebit firmum. Semen eius in aeternum, & thronum eius ſeruabo quamdiu coelum durabit. -- Semen eius aeternum erit, & thronus eius coram me ſicut ſol, ſicut luna in aeternum ſeruabitur, &* SICVT TESTIS IN NVBIBVS *certus erit.* Pſ. CXXV. 1: *Confidentes in Domino ſunt ſicut mons Zion,* qui *non dimouebitur, in aeternum ſedebit.* Pſ. CXXXII. 13. 14: *Elegit Iehouah Zionem, concupiuit ad habitaculum ſibi, haec requies mea usque ad aeternum, hic ſedebo quia concupiui eam.* verſu 17: *ibi germinare faciam cornu Dauidi, diſpoſui lucernam Meſſiæ meo.* verſu 18: *hoſtes eius induam pudore, & ſuper ipſum florebit ſertum eius.* Huc pertinet totus Pſ. LXXII. item primaria promiſſio Dauidi facta 2 Sam. VII. 14. 15. 16. 1 Chron. XVII. 13. 14. Huc pertinent promiſſiones Hoſeae I. 7. 10. 11. Cap. II 19-23. Cap. III. 5. Cap. VI. 1-6. Ioelis IV. 1. 20. 21. Amos IX. 8-11. Obadiae v. 17. Michae II. 12. 13. Cap. IV & V. Cap. VII. 11-20. Nahum I. 15. item Ieſ. I. 8 9. 26 27. Cap II. 2-5. Cap. IV. 2--6 Cap. VI. 13. Imprimis notari hic merentur verba 2 Regum VIII. 19: *& non conſenſit Dominus ad perdendum Iudam, propter Dauidem ſeruum eius, poſtquam promiſerat ei, dandum ei lumen filiis eius omnes per dies.* Quod 2. Chron. XXI. 7. exponitur: et non conſenſit Dominus ad perdendam domum Dauidis, propter foedus quod pepigit Dauidi, & poſteaquam promiſit dandum ei lumen & filiis eius per omnes dies. In tanto ac multo ampliore promiſſionum diuinarum numero de ſeruando Iuda & Dauidis domo, ignorare ſignum, quod fidem de non abolendo populo per Rezinem & Pekachum, & per eos non euertenda

Daui-

Digitized by Google

Dauidis familia firmare debebat, id profecto erat fatigare Dominum, vt quaſi fruſtra impenſo priſtino labore ſubinde nouas promiſſiones repetere cogeretur.

(*) Plures haec de Propheta capiunt, ac ſi ille ſe ipſum haec dixiſſe referat. Sed quum non ſcribat, *& dixi*, vel, *& dixit Ieſaias*; ſed ſimpliciter, & dixit; non de alio haec poſſunt commode accipi, quam quem v. 10 memorauerat loquentem: *& addidit Iehouah loqui ad Achaſum.*

(**) Nihil obſtat quo minus haec tanquam ab ipſo Deo dicta capi poſſint, quod loquens eum, qui â domo Dauidis fatigatur dicat *Deum ſuum*, אֱלֹהָי. Eſt nempe Iehouah, qui hic loquitur, ſecunda perſona, quae Patrem ſuum dicit Deum ſuum. Sicut & poſt reſurrectionem Ioh. XX. 17: aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, ad *Deum meum* & Deum veſtrum. Sic & paulo poſt v. 14 idem Iehouah eundem Deum ſuum, qui ſignum iſtud domui Dauidis daturus ſit, appellat dominum אֲדֹנָי

(***) Conſentire nobiscum videtur Franciſcus Iunius Paral: L. I. paral: 4 prope initium, p. m. 1383. T. I operum, ſcribens; *Apud Eſaiam videtur hoc ſignum quaſi exprobrari in os regi Achaſo & familiae eius, vt amplificetur perfidiae vel infidelitatis illorum indignitas, quod tam certis & ſingularibus Dei promiſſionibus non acquieſcerent; ac proinde obſignari familiae illius condemnatio*, qua nimirum dignitate regia ſpolianda praedicitur. Diſertius autem ibidem prope finem p. 1385 ſcribit: *Prius ſignum v. 14 Ieſaias pronunciauit in hanc ſententiam: qua conſcientia, ô Rex, promiſſionibus Dei potes diffidere? repudiare oblata ſigna? Deumque magis ac magis fatigare? nonne Deus inde â principio dedit eccleſiae ſignum de ſemine mulieris & filio virginis, in quo beneuolentia eius, & fides noſtra acquieſcant, omnesque promiſſiones Dei ſint etiam & Amen ab aeterno? imo nonne vobis, ô domus Dauidis, nominatim facta eſt illa promiſſio, vt ab ea in rebus communibus & ſingularibus pendeatis? quodſi haec promiſſio non*

Digitized by Google

excitat fidem veſtram, ſaltem infidelitatem obſignatura eſt, & Deus propter ſuam veritatem hanc liberationem praeſtiturus; ſed ea lege, vt tua infidelitas tibi conſtet magno: prout ſub finem capitis exponitur.

§. X.

Ipſum ſignum fidem fundans indicatur.

Monſtrauit autem ſe & hac vice infatigabilem diuina miſericordia Pergit igitur ille, qui hactenus locutus fuerat, Iehouah C. VII 14: profecto לָכֵן *ex diſpoſito*, (*) ex veritate *dabit Dominus* (appellat hic אדני illum, quem paulo ante dixerat אלהי׃) *ille ipſe* הוא, quem modo nuncupaueram Deum meum, *vobis ſignum.* Dabit & exhibebit vobis ſignum non nouum, ſed illud quod dudum vobis diſpoſuit, & ſexcenties ac ſaepius promiſit, id certe ac infallibiliter exhibebit (**) Futurum quam maxime hic, vt ſaepe, perpetuitatem continuam actionis indicat: quaſi, non ceſſat vobis dare. Inde ſignum ipſum memorat: *ecce virgo illa concipiens & pariens filium, & vocabis nomen eius Immanuel.* Hoc eſt illud ſignum fidem ſalutarem & aeternum ſaluificam ſtabiliens, hoc eſt etiam ſignum fidem faciens de non abolendo & diſſcindendo populo Iudaico & domo Dauidis per Rezinem & Pekachum, quum antequam virgo illa pepererit, impoſſibile ſit eos perire vel confundi, vel diſſipari ac euerti, ex quibus virgo illa pronaſci debet & Immanuel ipſe prodire Hoc igitur etiam ſignum eſt fidem faciens promiſſioni diuinae nunc de praeſenti factae Inde addit idem Iehouah v. 15 *butyrum & mel comedent, vsque dum cognoſcent eum rejicere malum & eligere bonum.* id eſt, terra haec lacte & melle fluens habitabitur, usque dum ipſe ille Immanuel cognoſcetur malos â bonis ſeparare in extrema Hieroſolymorum & terrae huius deſolatione. Sed de his nihil nunc addimus, quum peculiari capite ea plenius, largiente diuina gratia, ſimus expoſituri. Id ſaltem iuuabit hic annotare, quod praeceptor meus etiam poſt fata honorandus,

randus, D. IOAN. ANDR. DANZIVS, in diſſ. de Partu Virginis miraculoſo, §. V. p. 13 monuit: “liceat, inquit, hanc hypotheſin adoptare, quae neglecta in hoc loco exponendo tot hactenus difficultates cauſauit, & reuera ſui contemtum vindicauit. Nempe dicendum videtur, fuiſſe tempore Prophetarum receptam inter Iudaeos ſententiam, *Meſſiam ex illibata, aliquando ex poſteris Dauidis oriunda, virgine naſciturum eſſe.* Id quod illis minimum ex proteuangelio Gen. III. 15. innotuiſſe docet, (***) eiusque doctrinae paſſim in antiquis Iudaeorum monumentis veſtigia adhuc reperiri §. VII indicat; item §. VIII, quod Meſſias Iacobo Gen. XLIX. 10 & Iudaeis paſſim *Schilo* dicatur, indeque §. XIII. p. 25 ſubiicit: “ Iam quaſi ita ratiocinatur propheta: ſi iuxta vos aliquando naſcitura eſt העלמה virgo illa, pariens filium, qui Θεάνθρωπος ſeu עמנואל erit, ergo iam perire non debet per hoſtes imminentes domus Dauid, alias enim fruſtrata eſſet veſtra exſpectatio, Deique veraciſſimi promiſſio fallax. Quod vobis cogitare eſt blaſphemum. „ Certe indicato hoc fidei ſigno, argumentum iam aduerſus tremorem domus Dauidicae & populi Iudaici efficaciſſimum, & ad ſedandos animos ſufficientiſſimum, Deus diſerte ſatis atque manifeſtiſſime expoſuerat.

(*) Sicut כֵּן ſaepe nominis ſignificatum habet, ſi non ſemper, & rectum, bene diſpoſitum, conſiderate ordinatum, baſin, conſtitutionem, notat, ita & hic לכן eundem ſignificatum retinet, vti multoties. Sic Ieſaiae XXX. 18. atqui *ex diſpoſito* exaltatur, vt miſereatur veſtri. Ier. V. 2: & quum, viuit Iehouah, dicunt, *ex diſpoſito* ad mendacium iurant. Iobi XX. 2: *ex recto*, *diſpoſito*, vel *ad diſpoſitum* cogitationes meae reducunt me. Vbi etiam Ralbag id exponit באמת.

(** Non praeſens illud ſignum eſſe, quod Ieſaias ipſe ſatis clare indicauit, annotauit etiam bene Flacius, in Claue,

 voca-

vocabulo Alma p. m. 32: *ipſemet propheta*, inquit, *teſtatur, illud miraculum conceptionis & partus futuris aliquando poſt longum interuallum temporibus â Deo dandum eſſe, quia praedicit praeceſſuram eſſe anteà captiuitatem Aſſyriacam, & etiam Babylonicam, vt eam praedictionem ad tempora Meſſiae referri ſit neceſſe.* Neque tamen bene argues, quia ſignum hoc dicitur tempore futuro dandum, quod non idem ſit tale quod iam antea Deus ſaepius dederit & annunciarit. Quin potius non amplius quam hoc inde poteris inferre, quod Deus idem iam toties datum ſignum nunc noua ratione denuo det, & iam iam daturus ac pronunciaturus ſit, tanquam nouum ſignum, etiam praeſentis diuinae promiſſionis fidem omnibus firmare aptum.

(***) Eadem adſtruit B. D. Ioan. Benedictus Carpzouius in homiliis ad Ieſaiae euangelia Dominicalia p. 575 ſq.

§. XI.

Adiecta ſigno illo noua promiſſio praeſentis opitulationis.

Vti vero facile patet non vlterius ex ſe & nunc protendi debere argumentum hoc, aeque atque ſignum in quo fundatur, quam ad monſtrandam vanitatem conſiliorum Syri & Ephraimi de exſcindendo populo Iuda, & euertenda familia Dauidis, & ad excutiendum huius euerſionis ac depopulationis timorem: ita, Meſſiae illa atque partus virginei infallibilis promiſſione non obſtante, poterant tamen interea res Iudaeorum ac domus Dauidica nihilo ſecius grauiſſime affligi, attenuari, ſubiugari & atrociſſimis preſſionibus, concuſſionibus, mutationibus & deportationibus eſſe obnoxia. Etenim iſthaec praedicta quoque fuerant ipſis eſſe euentura, quia nimirum â vero Dei patrum ſuorum cultu declinaturi ſint ad idololatriam: numquam tamen ita penitus ſupprimendos eos fore, quin aliquae reliquiae illorum in terra ſint futurae, atque etiam ex deportatis & captiuatis reuerſurae, quae bonis terrae, lacte ac melle fluentis, ſint fruiturae, vsque ad Meſſiae aduentum. Atque quum hae domui Dauidis ignotae non eſſent

eſſent diuinae comminationes, quum earum etiam multae nuper demum eſſent editae, Hoſeae V. 5. ſqq. ad fin. Cap. VIII. 14. Amos II. 4. 5. Cap. V. 27. VI. 1-7. Michae I. 9. 13 ſqq. Cap. II. 3-5. 10. III. n. IV. 10. 11. & per ipſum Ieſaiam Cap. I. 24 ſqq. III. toto V. 5. 6. 7. 24-30. VI. 11. 12, incerti adhuc eſſe poterant, imò non poterant non eſſe, & Iudaei & regia Dauidis domus, annon per Rezinem ac Pekachum iſtae comminationes in euentum deducendae eſſent, an vero per alios, (praeſertim quum Amos Cap. V. 27. de eorum vltra Damaſcum deportatione locutus fuerat) quantumuis interea certiſſimi exiſtebant ex diuino illo ſigno, quod non poſſint diſcindi & funditus euerti. Placuit igitur diuinae benignitati explicatius ſiſtere promiſſionem v. 7. datam: non ſtabilietur & non erit vel fiet, quod nempe Rezin & Pekach decreuerunt: quod ſcilicet non tantum non terram & populum & familiam Dauidicam penitus deſtructuri & exſtirpaturi ſint, ſed ne quidem vexaturi & affli&curi amplius, quoniam ipſimet Pekach & Rezin propediem ſint delendi: eoque ipſo (licet ex ſententia nonnullorum etiam huius promiſſionis ſeruandae Immanuel olim ex virgine naſcendus ſignum etiam eſſe poſſit, quippe qui & nunc iam cum iis praeſens ſit) aliud adhuc addit promiſſum, ac ſimul prolixius iam indicat, quo tempore & quali in reipublicae ac domus Dauidicae ſtatu Meſſias ſit exſpectandus, in ſtatu nempe vtique affli&tiſſimo & rebus valde attenuatis, cuius tamen cauſa neque Rezin neque Pekach ſint futuri, quippe qui perpediem delendi, ſed longe alii, imprimis ex Aſſyria & Aegypto exſpectandi hoſtes. Vt tamen interea ſemper quidam eorum manſuri ſint in terra melle & lacte fluente, qui butyrum & mel comedant. Poſtremum primo loco Deus per Prophetam proponit Cap. VII. 16-25. ita tamen vt initio verſu 16 aſſerat â Pekacho & Rezine nihil eſſe metuendum. *Certe, inquit, antequam puer noſcet reiicere malum & eligere bonum, relicta erit tellus, quam tu auerſaris;*

ſaris, ô domus Dauid, *à facie* vel reſpectu *duorum Regum ſuorum.* Verſiculus hic profecto fundamentum videtur eſſe plerarumque difficultatum, quae interpretes hic in diuerſiſſimas ſententias diſtraxerunt. Vnde etiam diuerſimode verba haec explicare ſuſceperunt. Vbi duae praeſertim eminent interpretationes, vt dubites vtra ſit praeferenda. Altera, ſi de ipſo virginis filio haec dicta eſſe capias, vt Deus moneat, non ſe velle antea prolatis id dicere, quod tam propinquus inſtet dies filii virginis, vt vna cum illo exſpectandum ſit auxilium aduerſus Rezinem & Pekachum, ſed ſe ideo diſerte hoc velle ipſis notificandum, quod antequam puer ille Immanuel iudicium ſuum ſit exerciturus, terra hoſtium ſit à Regibus ſuis deſerenda. Id quod intra triennium fieri debebat, & re vera factum eſt, adeoque quam proxime; ceu illud propheta Capitis ſequentis priore parte clarius determinat. Vt ſenſus verborum praeſentium ſit: *certe* tamen non interea vos tradam furori iſtorum hoſtium, ſed *antequam puer hic* è virgine naſcendus *noſcet* ipſe iudiciali iſta cognitione (ita ידע adhibetur etiam Prov. XXIX. 7) *reiicere malum & bonum eligere*, imo diu ante (&, vt mox vobis diſertius erit demonſtrandum, ex alia Dei iamdum edita praedictione, quam proxime, antequam puer alius iam natus poterit clamare, mi pater & mea mater) *relicta erit tellus, quam tu auerſaris* &c. Nec eſt quod in hac interpretatione difficultatis quid habeat, niſi quod filius virginis & Immanuel nunc הַנַּעַר *puer ille* nuncupetur. Quod enim particulam כִּי attinet, neceſſe non eſt vt cauſalem illa hic ſignificatum habeat, quum frequentiſſime aſſeuerandi (*) particula ſit, imo etiam haud raro aduerſatiua, (**) vti linguae gnaris nequit incognitum eſſe. Altera ſententia eſt illorum interpretum, qui articulum ה in הַנַּעַר non volunt eſſe demonſtratiuum ſed indefinitum, hoc ſenſu: *certe antequam puer aliquis noſcet reiicere malum* &c. Nec obſtat quod ה non frequenter videatur indefinitum eſſe.

eſſe. Nam & mox Cap. VIII. 3. הַנְּבִיאָה eſt indefinite *prophetiſſa aliqua*, neque enim quaedam prophetiſſa antea fuerat nominata, vt demonſtrari poſſet exſerto quaſi digito. Sic הַנַּעַר eſt *puer aliquis* Num. XI. 27. item 2 Regg. IV. 19. vbi etiam v. 18 [illegible]הַיּוֹם eſt *dies aliqua* indefinita. Sed plus difficultatis huic interpretationi obſtruit, quod de quocunque puero ſic adhibeatur phraſis illa, quae de iudicio Meſſiae adhibita fuerat, *noſcet reiicere malum & eligere bonum.* Licet enim exempla non deſint adhibitorum in eadem oratione ſub diuerſo ſignificatu eorundem vocabulorum, (***) hic tamen rei his verbis ſignificatae grauitas talem verborum deflexionem videtur reſpuere. Vnde priorem ſententiam mallem praeferre. Neque incongruum erit Meſſiam dici הַנַּעַר, quem in officio ſuo ſpectatum Deus etiam alias ſeruum ſuum nuncupat Ieſ. XLII. 1. LII. 13. LIII. 11. Zach. III. 8, & παῖδα Matth. XII. 18. conf. Act. III. 13. 26. IV. 27. 30.

(*) Habuimus exempla ſignificatus huius ſupra v. 8. 9, ita etiam Propheta noſter Cap. XXXIX. 8. de Hiskia: Et dixit, *certe* erit pax & fides in diebus meis. It. Cap. LXVI. 8, *certe* Zion parturit &c. ſic & Cap. XXXII. 13. Pſ. XXII. 10 &c.

(**) Ita multi hanc particulam capiunt v. 8. ita occurrit etiam Ezech. XIV. 20, *ſed* vel *nihilominus* ſic dicit Dominus &c. Ier. VIII. 14, *ſed* Iehouah Deus noſter ſilere nos fecit. Malach. I. 11, *ſed* ab oriente ſolis.

(***) Sic Ierem. VIII. 14. Ingrediamur in ciuitates munitas וְנִדְּמָה & *quieſcemus* ibi: at Dominus Deus noſter הֲדִמָּנוּ *quietos nos reddet* dando bibendum nobis ſuccum cicutae, quia peccauimus Domino. Sic Rom. II. 26. ſi *praeputium* iuſtitias legis cuſtodiat, nonne *praeputium* eius in circumciſionem reputabitur? Ioh. XVI. 32: inſtat tempus, vt diſpergamini quisque in ſua, meque *ſolum* relinquatis: ſed non ſum *ſolus*, quia pater mecum eſt. Sic 1 Tim. VI. 5. quum reprehendiſſet Apoſtolus eos qui pietatem exiſtimant *quaeſtum* eſſe, ſubiicit v. 6. eſt autem *quaeſtus* magnus pietas.

E §. XII.

§. XII.

Argumentum primarium vberius declaratum.

Iam igitur ne exiſtimarent adſtantes, ſemper ob Meſſiam fore ſplendidam domus regiae conditionem, & populi Iudaici, & terrae illorum, pergit Deus de eo edocere dilucidius illos, vt poſteri ad ſcandala crucis, & imminentium calamitatum praemunirentur. Atque ſicut Iacob Gen. XLIX. praedixerat, & ſceptrum â Iuda eſſe tollendum, & legislatorem â medio pedum eius, antequam Schilo veniat: ita Deus id hic explicat, quomodo vtrumque ſit euenturum: prius quidem in eis quae in praeſenti capite reſtant, poſterius autem in iis quae habentur capite ſequenti, imprimis à v. 14 ad finem; ita tamen vt ſemper doceat aliquas usque ad Meſſiam ſuperfuturas eſſe reliquias in illa terra. Videtur autem Propheta, ob eam quam maxime rationem digreſſus ad prolixiorem de domus Dauidicae, per Aſſyrios futura, afflictione tractationem, vt aueiteret Achaſum â conſiliis ſuis, quibus Aſſyriorum aduerſus Damaſcenos & Ephraitas auxilium implorare ſuſceperat. Et revera quum illud dein actu implorauerit, eo ipſo Aſſyriorum aduerſus ſe potentiam & amplificauit & excitauit. De priori igitur dicit: *adducet ſuper te*, ô domus Dauidis, *Iehouah*, ille quem & Dominum & Deum meum vocaui, *& ſuper populum tuum*, qui tibi paret ex tribu Iuda non tantum, ſed & ex Beniamin, ex Simeon, ex Leui, & ex reliquiis decem tribuum, *& ſuper domum patris tui*, nempe ſuper ipſam etiam tribum Iuda, *dies, qui non venerunt inde â diebus quibus receſſit Ephraim ab eminentia Iudae*, nempe *cum rege* vel ipſum regem *Aſſyriae* (*) Cap. VII. 17. Facile autem patet, regem Aſſyriae hic non dici certam aliquam perſonam Aſſyriis imperantem, minime omnium vero ſolum Tiglath Pilneſſarem, vel ſolum Sanheribum (ab his enim regibus non triſtia venerunt tempora Iudaeis, qualia non & antea habuerint) ſed Rex Aſſyriae per ſyllepſin dicitur, quicunque ex Aſſyria terra Iudaeam afflicturus fuerat. Vnde hic comprehenduntur & Aſſarhaddon

Declaratio prima, certificans habitandam ab ipſis terram in ſtatu affliſſimo

haddon, & Nebucadnezar, & ipſe etiam Antiochus Epiphanes, qui & ipſe tunc Aſſyriae dominabatur, quando Iudaeam affligebat omnium atrociſſime, cum ſuis ſucceſſoribus Ita Eſdrae VI 22 & tertio Eſdrae VII. 14. Darius Perſa dicitur Rex Aſſyriae.

(*) Emphaſin habet, quod Propheta abſque connectendi particula & abſque praepoſitione aliqua, toto poſteriori verſiculi hemiſtichio, haec ſaltem verba exhibet: *Regem Aſſur*; indicans quaſi hunc ipſum eſſe illos dies malos quos Deus ſit ſuper totum populum adducturus.

§. XIII.

Diſertius hoc explicat dein Deus, ita pergens Cap. VII. 18: *Et fiet in die* vel tempore *illo ipſo, ſibilabit Iehouah muſcae, quae eſt in termino fluuiorum Aegypti, & api, quae eſt in terra Aſſur.* V 19 *& venient & quieſcent omnes illi ad riuos deſolationum* (*) vel forte tuguriorum, *& ad cauernas petrarum, & ad omnia vepreta & omnia aluearia.* (**) V. 20. *In die illo tondebit Dominus per nouaculam conductitiam, per accolas fluuii, per Regem Aſſur, caput, & pilum pedum, atque etiam barba ipſa abſumetur.* Patet ex his, ſermonem eſſe de die vel tempore longinquo, quo nempe vineam ſuam iam poſuit כָּה, iuxta caput V. v. 6. quo terra iam valde eſt vaſtata: vt neque de Nebucadnezare, & Pharaone Necho commode iſta poſſint capi. Vnde id ad tempora potius poſt reditum ex captiuitate babylonica pertinere conſpicitur, nempe tempora Ptolomaeorum Aegypti Regum, imprimis Lagidae & Philopatoris, & ad tempora Antiochi Epiphanis, eiusque in Syria & Aſſyria ſucceſſorum. Atque ipſe etiam ille Antiochus, quum in terram ſanctam & populum Iudaicum furere incipiebat, ex Aegypto illuc aſcendebat. Cauſa vero, cur Deus illos ſub muſcarum & apum imagine ſiſtat, non in illarum gentium natura quaerenda videtur (licet Aegyptum imprimis muſcis abundare obſeruarint alii, praeſertim circa

Deſcribitur afflictio, per quos, & quanta ſit futura.

Digitized by Google

loca Pyramidum) ſed in eo, quod butyri & mellis mentionem Deus fecerat, in terra ſeruandi usque ad virginis partum. Inde, quum ad mella etiam ê longinquo apes attrahi conſtet, (***) & ad lacticinia quam maxime congregentur muſcae (vt etiam Homerus inde aliquoties (*) inſtituerit comparationem) placuit Deo indicare hoſtes illos ſub ſpecie animalium lac & mella appetentium: aitque ſe ipſum ea aduocaturum. Sicut enim & muſcae & apes murmur quoddam ac ſibilos edunt, ita etiam eo feruntur, vbi ſentiunt ſibilos & murmura aliarum. Indeque ipſe Deus ſe dicit iſta animalia ſibilo quaſi accerſiturum, ad caſtigandum nimirum populi ſui flagitia & impietatem. Atque etiam apud profanas gentes apum peregre aduenientium infauſta eſſe omina putata ſunt (**). Obſeruare autem hic adhuc licebit, quo modo in iſta quaſi effigie muſcarum atque apum Deus allegoriam ſeruet. Nam & apes libentiſſime conſident prope riuos limpidos. & ſicut apes indigenae, vt alibi, ita etiam in terra ſancta, dubio procul non tantum in aluearibus, arte in earum vſum factis, ſed etiam in arboribus, & petris, & virgultis, (***) mellificiis ſuis vacarunt: ita ſiſtuntur apes peregrinae tanquam omnia talia loca petentes, vt indigenas apes ſuis ſpolient bonis. Intelliguntur autem imprimis Aſſyrii (hi enim quam maxime ſpoliandi gratia acceſſerunt, non aeque Aegyptii; ſicut & a muſcis non tanta lacti damna inferri ſolent, quanta melli â latrociniis apum peregrinarum,) qui nulli loco pepercerunt, vt terram penitus diruerent. Atque ſi vsquam, hic certe locum habet, quod alii interpretes v. 15. de myſtico butyri & mellis ſignificatu annotant, quod illa doctrinam ſalutarem verbumque Dei indicent; nam haec quam maxime Antiochus Epiphanes â Iudaeis tollere, eaque corrumpere laborauit. Et quod additur, Dominum in illo die tonſurum per regem (*) Aſſur caput, & crines pedum; & ipſam barbam eſſe abſumendam: *capitis* quidem *tonſura* vide-

videtur notare demtum tribui Iudae & domui Dauidis ſceptrum & imperium, quum illo tempore ad Maccabaeos eorumque poſteros, ad ſacerdotalem familiam, peruenerit: *abraſio* autem *crinis pedum* videtur plenariam denudationem populi, & manifeſtationem pudendae impietatis, leuitatis, & ad idololatriam pronitatis notare. Vnde quod & *barba abſumenda* (**) dicitur, eo ipſius cultus veri Dei publici atque templi dedecoratio & profanatio intelligi recte putatur; quando & Alcimus ſacerdos deficiebat, & alii ſacerdotalem dignitatem pretio redemerunt, & ſe inuicem ab ea deturbarunt.

(*) *Riui deſolationum* qui debeant vocari, vix commode poterit explicari. Neque patet, cur vocabulum בַּתּוֹת, quod non iterum occurrit, interpretes exponant per deſolationes. Videntur autem hunc ſignificatum collegiſſe ex eo, quod capite V. 6. occurrat ſingulare בָּתָה, attamen ſine Dageſch forti (id quod itidem nunquam in ſacro codice recurrit vocabulum;) vbi non alium quam Deſolationis ſignificatum admittere videatur. Attamen ſi conferas, quae Cap. VII. 23. ſqq. de vineis dicuntur in paſcua armenti & gregis conuertendis, conuenientius forte erit etiam illud Cap. V. 6 exponere: & conſtituam illam (ſcilicet vineam meam) בָּתָּה tugurium vel caulam vel paſcuum; & praeſentem locum cap. VII. 19 etiam exponere, *fluuios* ſiue riuos *tuguriorum* vel paſcuorum, ad quos nempe adhuc habitant aliqui armentis & gregibus operam dantes. Ita vocabulum בָּתָּה & בָּתִית, ſicut litteris proxime conuenit cum בַּיִת & בָּתִּים, ita etiam ſignificatu propius accedet, vt paruam domum, caſam, vel tugurium paſcuorum gratia obſeruandorum exſtructum notet.

(**) Vocabulum נַהֲלֹלִים itidem incerti ſunt interpretes, num ab הלל potius deducant, vbi de arboribus vel locis laudabilibus explicant, an à נהל *ducere*, vbi id exponunt de ductibus viarum. Quodſi attenderis hic omnia con-ruere allegoriae de muſcis atque apibus, conuenientiſſime נהלולים ſignare

poterunt aluearia ex virgultis ductilibus effecta: vt apes illae peregrinae dicantur non tantum apum ſylueſtrium labores in cauernis petrarum & vepretis, ſed etiam cultiorum in aluearibus congregatarum, depaſcere. Memorat iſtiusmodi aluearia Virgilius Georgicorum IV. v. 34: *ſeu lento fuerint aluearia vimine texta.*

(***) Ita & Ariſtoteles docet, Hiſtoriae animalium L. IV. Cap. VIII. p. m. 915. d. apes mel procul ſentire.

(*) Sic Iliade IIda v. 469 ſqq.

Ἠΰτε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλά,
αἵτε κατὰ ςαθμὸν ποιμνήϊον ἠλάσκουσιν
ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ, ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει·
τόσσοι ἐπὶ Τρώεσσι καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
ἐν πεδίῳ ἵςαντο διαῤῥαῖσαι μεμαῶτες.

Sicut *muſcarum* confertarum *gentes multae*,
Et quae *circa caulam paſtoralem* oberrant,
Hora in verna, & *quando lac vaſa rigat*:
Tot contra Troianos capite comati Achiui
In campo ſtabant *vaſtare flagrantes.*

Et Iliade XVI. v. 641 ſqq. deſcribens pugnam pro cadauere Sarpedonis, dicit

Οἱ δ᾽ αἰεὶ περὶ νεκρὸν ὁμίλεον, ὡς ὅτε μυῖαι
Σταθμῷ ἔνι βρομέωσι περιγλαγέας κατὰ πέλλας
ὥρῃ ἐν εἰαρινῇ ὅτε τε γλάγος ἄγγεα δεύει.

Hi vero ſemper circa mortuum conueniebant, vt *quando muſcae*
In caula ſuſurrant *lacte plenas circa mulctras*,
Hora in verna, & *quando lac vaſa rigat.*

(**) Exempla plura annotauit Vlyſſes Aldrouandus de Inſectis, L. I. p. m. 37. Poſſet hic imprimis conferri, quod apud Virgilium legitur de examine apum, in lauru arbore Latini regis, filiam

filiam Turno elocaturi, viſo, vbi ita Aeneidos VII. 464 ſqq. Huius (ſc. arboris) apes ſummum denſae, mirabile dictu,

Stridore ingenti, liquidum trans aethera vectae,
Obſedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, *externum cernimus*, inquit,
Aduentare virum, & partes petere agmen easdem
Partibus ex iisdem, & *ſumma dominarier arce.*

(***) Ita Phocylides in Nuthetico v. 160 ſqq.

Κάμνει δ' ἠερόφοιτος ἀριστόπονός τε μέλισσα,
Ἠὲ πέτρης κοίλης. κατὰ χηραμὸν, ἢ δονάκεσσιν,
Ἢ δρυὸς ὠγυγίης κατὰ κοιλάδος, ἔνδοθι σίμβλων,
Σμήνεσι μυριότητα καὶ ἄνθεα κηροδομοῦσα.

Id eſt : Laborat autem aëriuada & labore praeſtans apis
Aut petrae cauae circa ſpecum, aut in arundinibus,
Aut quercus Ogygiae circa cauitatem, intra aluearia
Examinibus innumeros circa flores, cereas cellas ſtruens.

conf. Aldrouandus de Inſectis, L. I. p. m 21. z. a. Item videatur Deuter. XXXII. 13. Videntur autem נַעֲצוּצִים, quod vocabulum non recurrit niſi Eſ LV. 13, aut arbores notare quae cavitates habent, aut tales quae multis floribus mel apibus miniſtrant, qualis eſt acacia.

(*) Non negligendum eſt, quod hi Reges Aſſur per appoſitionem dicuntur *accolae fluuii*, κατ' ἐξοχὴν nempe dicti, Euphratis ſcilicet: vt indicetur, locum magis reſpici, vnde perduelles aduerſus Iudaeam pugnae & calamitates ingruant, quam certam regum familiam, illam, quae *κυρίως* Aſſyriaca dici ſueuit. Vnde etiam ſemper Aſſyriam metuiſſe videntur. Certe hinc eſſe putares, quod Eſdrae VI. 22 Darius Perſarum Rex dicatur Rex Aſſur, quod illo, qui Aſſyriae etiam tunc imperabat, Iudaeis propitio, nihil iam ab Aſſure timere deberent, a quo alios non niſi calamitates ſibi exſpectari poſſe nouerant. conf. quae paulo poſt ad Caput X. v. 5. notamus. Atque hoc reſpectu etiam mentio regum Aſſyriae facta videtur Nehemiae IX. 32.

(**) Non

(**) Non videtur neceſſum eſſe, vt תִּסְפֶּה ſtatuas ſecundam perſonam, & apoſtrophen fingas, quia loquens hic vel ad Aſſyriae Regem, vel ad ipſum Deum, dolore quaſi concitatus, inflectat ſermonem. nam verbum סָפָה non tantum actiuo ſignificatu eſſe *conſumere*, ſed etiam intranſitiuo *conſumi, deficere*, dudum obſeruarunt Lexicographi. Et זָקָן *barba* in hebraeis ſaepe eſt foeminini generis. Caeterum conf. Ezech. V. 1. 2. Item quae de leproſo mundando habentur Lev. XIV. 8. 9. Nimirum corpus ipſum reipublicae alicuius, & tribus Iudaicae, manſurum innuitur, ſed priuandum omni ſuo decore.

§. XIV.

Habitanda tamen ab ipſis terra, lacte & melle abundatura in mediis calamitatibus.

Pergit autem deinde ſummus noſter orator oſtendere, quo modo nihilo ſecius, in afflictiſſimo illo rerum Iudaicarum ſtatu, tamen conſeruanda adhuc ſit terrae foecunditas pro iis qui reliqui ſunt ex populo Dei, vt et butyri & mellis abundantia iis ſuppetitura ſit; imo & verbi Dei, ſi ita velis interpretari (quo ſenſu omnia quae ſequuntur allegorice eſſent aſſumenda, non inuito prorſus propheta noſtro, Cap. IX. 18. X. 17. conf. Caput XXVII. 4. LV. 13. Michae VII. 4. Ezech. II. 6. 2 Sam. XXIII. 6 ſq.) & ſalutaris doctrinae ſuperfutura ſufficientia. Ita vaticinatur: *Et fiet in die* ſiue tempore *illo ipſo, nutriet vir vitulam armenti, & duas oues.* Cap. VII. 21. & v. 22: *& erit à multitudine faciendi lactis comedet butyrum. Certe butyrum & mel comedet omnis qui relictus eſt in meditullio terrae.* Quo vero modo id praeſtandum ſit, adiicit, pergens v. 23. *&*, vel nam, *fiet in die* ſiue tempore *illo ipſo erit omnis locus, vbi erant mille vites pro mille argenteis, in ſenticetum & in vepretum erit.* v. 24, *cum ſagittis & cum arcu ibunt illuc: quia ſenticetum & vepretum erit tota terra.* v. 25: *& omnes montes, qui ſarculo ſarriebantur, non ibis illuc timore ſenticeti & vepreti, & erit ad immiſſionem bouis & ad conculcationem ouiculae.* Ita nimirum fiet vt paſcua abunde ſufficiant armentis & gregibus, vnde lac & butyrum poſſint

ſint conficere. Et ſimul in iſtis locis habebunt apes ſylveſtres vbi mel abundantiſſime conficiant. Commentarii vice ad haec verba Ieſaiana, eſſe poterunt verba Dei Ier. XXXI. 24: *& ſedebunt in ea* terra, poſt ſolutam captiuitatem babylonicam, *Iuda* ſiue Iudaei, *& in omnibus eius urbibus ſimul*, tanquam *agricolae*, *& proficiſcentur* ſiue vltro citroque terram obibunt, *cum grege*. Atque in huiusmodi fere ſtatu terram perſeueraſſe vsque ad Saluatoris noſtri tempora, vel inde licet perſpicere, quod Iohannem baptiſtam legimus mel ſylueſtre comediſſe, & ipſum noſtrum Saluatorum toties in deſerta ſeceſſiſſe, ibique etiam multitudini ipſum proſequenti concionatum eſſe, eamque miraculoſe cibaſſe. Quamuis negandum non ſit, illo tempore terram haud parum meliorem acquiſiuiſſe faciem, quam habuerat tempore Antiochi & ſucceſſorum eius.

§. XV.

Secunda declaratio argumenti primarii. Recitatione alius vaticinii paulo ante accepti.

Quae de hinc ſequuntur, plurimi ita capiunt, ac ſi propheta finito ſermone, Dei nomine hactenus propoſito, iam etiam facto aliquo progreſſus ſit, ad faciendum fidem vaticinii de tollendis Rezine & Pekacho. Quidam vero Prophetam in eodem ſermone coram Achaſo & cum eo praeſentibus pergere ſtatuunt, & in confirmationem dictorum commemorare, quae iam paulo ante â ſe geſta ſint in hanc rem ex diuino mandato (*). Atque haec poſterior ſententia verior mihi videtur, ob nexum quem ſequentia habent intimum cum praecedentibus, imprimis quod etiam v. 8 ac 10 Immanuelis repetat mentionem, & de eius natiuitate huiusque tempore plenius omnes edoceat; tum etiam quod ad teſtes v. 2 prouocet, quod videtur ſuperfluum eſſe, ſi tunc demum â facie Achaſi ad prophetiſſam abiiſſet, vbi vel ipſum Achaſum, vel ex eius Aulicis quosdam ſtatim ſecum teſtes abduxiſſet potius Id igitur agit nunc Propheta, vt oſtendat Deum non hoc demum in momento decreuiſſe vaſtationem Damaſci ac Samariae,

ſed quod ea iam antea fuerit decreta. Redit videlicet ad propoſitum, poſtquam de ſufficientia lactis & mellis ad ſera vsque tempora, ſatis firmauerat dicta v. 15 Capitis VII, etiam probare pergit, quae ibi v. 8 dixerat: non ſtabit & non fiet conſilium Rezinis & Pekachi; & imprimis quod v. 16 addiderat: antequam puer cognoſcet reiicere malum & eligere bonum, deſeretur tellus, quam faſtidis, reſpectu duorum regum eius. Si igitur concipias Ieſaiam in coepto coram Achaſo ſermone pergentem, facilis erit ſequentium ſenſus ac interpretatio. Ita vero infit Cap. VIII. 1: *atque dixit* vel dixerat iam antehac *Iehouah ad me, cape tibi volumen magnum, & ſcribe ſuper illud ſtilo hominis: pro Maher Schalal Chaſch Bas.* Vbi ſane non id dicitur, quod nihil aliud ſcriptum fuerit in illo volumine, ſed titulus voluminis ſaltem indicatur, id quod praefixum nomini ל clare ſatis indicat. Quid vero in illo volumine fuerit ſcriptum, num quae ſequuntur v. 5 ſqq, an aliud aliquod vaticinium, noſtra non intereſt ſcire. Sufficit quod illud teſtibus, atque ipſi Achaſo, reliquisque tunc adſtantibus, innotuerit, ſiquidem non tanta fuerit horum incuria, vt neque reſciſcere illud deſiderauerint. Pergit autem Propheta commemorare ſuam erga diuinum mandatum obedientiam, tum etiam qua id fecerit circumſpectione, ne forte diceretur in re tanti momenti aliquod nunc demum confingere. Ita pergit v. 2: *& conteſtatus ſum mihi teſtes fide dignos, Vriam ſacerdotem* (cuius etiam eſt mentio 2 Regg XVI. 10 ſqq) *& Zachariam filium Iebereſchiae* (qui forte eſt ipſe ſocer Achaſi, & auus maternus Hiskiae, hic enim Zacharias dicitur 2 Regg. XVIII. 2. 2 Chron. XXIX. 1.) pergit v. 3: *& appropinquaui* (**) *ad prophetiſſam quandam, atque erat grauida & pariebat filium*, nimirum illo ipſo tempore, quo propheta cum teſtibus ad eam venerat, parturiuit ac peperit. Ideo vero videtur expreſſe memoratum eſſe, quod illa fuerit prophetiſſa, quia alias non forte facile ad ſe in partu laborantem admiſiſſet homines pere-

Proponitur illud vaticinium praecedaneum.

peregrinos. *Et dixit Iehouah ad me, voca nomen eius Maher Schalae ChaſchBas.* Additur ratio huius agnominationis, ob quam hiſtoria haec nuncquam maxime fuerat commemoranda, v. 4: *quia antequam hic puer ſciuerit clamare mi pater & mea mater, tollent potentiam Dimaſci & praedam Samariae in facie regis Aſſur.* Haec autem depraedatio Samariae non capienda erit de eius vltimo excidio per Salmanaſſarem ſub Hoſea rege illato, ſed de alia, quae iuncta fuit euerſioni Damaſci, factae, vti dictum, & vti ex 2 Regg. XVI. 9 patet, Achaſi tempore. Ita enim etiam 2 Regg. XV. 29 memoratur Tiglath Pilleſſar Aſſyriae Rex terram Iſraeliticam infeſtaſſe. Quo igitur tempore iſta etiam Samariae depraedatio videtur obtigiſſe. Forte illa ipſa Gileadis & terrae Naphtali occupatio, & deportatio habitatorum eius, hic *depraedatio Samariae* dicitur, quum Samariae tanquam metropoli & ſedi regiae demtum fuerit, quicquid imperio eius fuerat ablatum.

(*) Taceo illorum ſententiam, qui prophetam hic exiſtimant memorare, quae ſibi in viſione euenerint. Nullum enim adeſt indicium ſufficiens, quod haec in viſione geſta putari debeant. Neque facile eſt deſcendendum eo, vt viſionem ſtatuamus, vbi tam diſertis verbis res tanquam vere geſta narratur.

(**) Nulla eſt neceſſitas קרב exponere de appropinquatione maritali, quam, ſi vnquam, rariſſime ſaltem ſignificat, v. g. forte Gen. XX 4. Lev. XVII. 6. 19. Neque ſtabilitur ſententia illorum, licet plurimorum certe ea ſit, vllo argumento ex verbis textus, quod propheteſſa fuerit vxor Ieſaiae.

§. XVI.

Non ſatis exiſtimauit Deus praedixiſſe interitum duorum regum, & depraedationem Samariae, addit etiam rationem, propter quam Samaria & Iſraelitarum regnum vaſtationi debeat ſubiacere, & quantam Iudaea etiam inde calamitatem ſit ſubitura, ita tamen vt aduerſus hanc *Idem vaticinium illuſtratur.*

F 2 irritos

Explicando vaſtationis regni Ephraitici cauſas & modum.

irritos omnium conatus fore annunciet. Ita pergit Cap. VIII. 5: *& adiecit*, tunc nempe, quum iſta apud propheтiſſam geſſeram, *Iehouah loqui ad me adbuc, dicendo*, v. 6: *ideo quia reſpuit hic populus ille ipſe aquas huius Schiloach euntes abſcondite* vel in lenitudine, *& gaudet cum Rezine & filio Remaliae*, v. 7: *atque propterea* vel ex diſpoſito *ecce Dominus aſcendere facit ſuper eos aquas fluuii illius validiſſimas illas & maximas, regem Aſſyriae & omnem eius gloriam*, numeroſiſſimum eius exercitum. conf. Prov. XIV. 28, & 2 Chron. XXXII. 9. 21, *& ſupergredietur ſuper omnes alueos eius & ibit ſuper omnes ripas eius.* Sunt quidem magni nominis interpretes, tum Iudaei tum Chriſtiani, qui per *populum illum* aquas Schiloach reſpuentem ipſum populum Iudaicum intelligant: quia tamen nullum exſtat in hiſtoria ſacra indicium, quod vel quidam ſaltem ex populo Iudaico conſpirarint cum Rezine & Pekacho, ne dum quod totus populus Iudaicus eius poſſet inſimulari, quum potius tot iam iniuriis per Reges illos affecti non potuerint non eos auerſari & abominari: praeſtabit cum Hieronymo, aliisque veteribus pariter ac recentioribus per populum iſthunc intelligere populum Samaritanum ſiue Iſraeliticum proxime commemoratum. Non autem temere populi fit mentio, ſed, vt manifeſte patet, ideo, vt ille non iniuſtas ſubire poenas intelligatur, cuius nempe eadem quae Regis ſui mens exiſtat, idem affectus, idem gaudium. Quid autem velit propheta per commemorationem *aquarum Schiloach* & reiectionem illarum, & quo modo harum ad commemorationem deſcendat, de eo grauior eſt interpretum diſſenſus. De quo noſtram ſententiam virorum doctorum iudicio paucis exponemus. Videtur nempe *Schiloach* illa ipſa eſſe piſcina ſuperior, ad quam Ieſaias, ex diuino mandato Cap. VII. 7, ſermonem hunc ad Achaſum perorauit. Id quod in Hebraeo articulus ה huic, licet proprio nomini, praemiſſus probat הַשִּׁלֹחַ, vt exſerto quaſi digito propheta locum, ad quem ſtabat, demonſtrare cerneretur. Voca-

Vocatur Ioan. IX. 7, etiam Κολύμβηθρα τῦ Σιλωάμ *piſcina Siloae*, atque etiam Nehemiae III. 15 dicitur בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח *piſcina Schelach*; nec dubitandum videtur eandem eſſe, quam Nehemias c. II. 14 *piſcinam regis* dixerat. Obſeruarunt viri docti Schickardus (*) & Glaſſius (**) ex Chaldaeo Paraphraſte ad 1 Regg. I. 33. 38, fontem Gihon, ad quem Salomo in regem vnctus eſt, etiam dictum eſſe Schiloach. Hinc igitur factum eſſe videtur, vt piſcina haec dicta fuerit piſcina Regis. Imo & piſcinam Salomonis dictam eſſe ex Ioſepho (***) patet. Equidem Doctiſſimus Carpzovius (*) piſcinam Salomonis â piſcina Schiloach diuerſam eſſe exiſtimat, & illam quidem dictam ſuperiorem, hanc vero inferiorem. Sed ipſam piſcinam Schiloach, ſiquidem ſit ipſa piſcina Gihon, dictam eſſe ſuperiorem patet ex 2 Chron. XXXII. 30, ubi de Hiskia memoratur: obtexit exitum aquarum Gihon illum ſuperiorem. His poſitis facile iam erit perſpectu, quid velit Ieſaias, adſpernationem aquarum Schiloach memorans? nimirum ideo Samaritanos eſſe vaſtandos, quia ſpernant regnum Iuda & regiam Dauidis familiam, in iſto loco regiam vnctionem (**) accipere ſuetam. Vnde vero nomen Schiloach venerit piſcinae Gihon, licet recentius exiſtat, non conſtat. In loco Ioan IX. v. 7 eius datur interpretatio, quod idem ſit ac *miſſus*. Vbi Beza annotat: interpretatio vocis conſulto ab Euangeliſta additur, quia fons ille templo vicinus quotidie Iudaeos aduenturi Chriſti monebat, quem tamen ſibi oblatum adſpernati ſunt. Forte Ieſaias ſimul alludere eo voluit ad nomen Meſſiae Schiloh: (***) parum enim differunt nomen שִׁילֹה & שִׁלֹחַ. Certe dum regiam Iudae familiam ſpernebant Samaritani, ſpernebant etiam ipſum Schiloh eorum ac Meſſiam. Atque ad hunc potiſſimum reſpicit, quod de aquis Schiloach annotat Eſaias, quod eant לְאַט quod forte potius â לוט vel לָאַט *abſcondere*, *obuoluere* deducendum erit, quam vt ſit nomen אַט *lenitas* cum praefixo ל. Si enim vera ſunt, quae

Hieronymus (*) de his aquis prodidit, abſcondite magis fluere aquae illae dicendae erunt quam leniter. vti & Glaſſius (**) eum 2 Chron. XXXII. 4 torrentibus inundantibus annumerari aduertit. Et ſic etiam de Meſſia Ieſaias noſter Cap. XLV. 15 dicit: reuera tu es Deus abſcondens te, Deus Iſraelis Saluator. Licet etiam lenitas vtique Meſſiae competat: de quo idem Ieſaias Cap. XLII. 2. 3. dicit: non vociferabitur, & non extollet & non audiri faciet in platea vocem ſuam, arundinem contuſam non franget, & linum caligans non extinguet. Ob hunc igitur talem aquarum Schiloach talium contemtum Propheta Samaritanis denunciat exundationem fluuii Euphratis terram eorum penitus euerſuram. *Fluuium* autem in ſacris litteris ſaepe κατ' ἐξοχὴν Euphratem dici, inter omnes conſtat.

(*) In Iure Regio Hebraeorum Cap. I. theoremate 4to p. m. 73, vbi p. 72. plura in hanc rem annotauit doctiſſ. Carpzouius.

(**) In Rhetorica ſacra, tractatu primo, Cap. X. p. m. 1235.

(***) De Bello Iudaico L. VI. Cap. 38.

(*) In notis ad Schickardum l. c.

(**) Allegauit Schickardus l. c. p. 72 locum Talmudis: *tradunt noſtri Doctores, non vngi reges niſi apud fontem, vt prorogetur regnum illorum, ſicut dicitur 1 Regg. I. 33, deducetis eum ad Gihon.* Caeterum licet diuino nutu ſeparatae fuerant decem tribus â tribu Iuda & â ſubiectione domus Dauidis: noluerat tamen Deus ideo contemni domum Dauidis, ſed eam vtique tanquam Meſſiae familiam omnibus voluerat ſemper eſſe venerabilem. Ierobeam autem inani metu, quod ſui aliquando ad Dauidicae domus obſeruantiam redituri ſint (quum tamen noſſet diuina conſtitutione ſibi regnum obtigiſſe) contemtum domus Dauidicae introducebat, peculiarem inſtituens cultum: quem etiam ſucceſſores eius mordicus ſeruabant. Vnde illis iam iuſta huius contemtus poena denunciatur.

(***) Nol-

Digitized by Google

(***) Nollem tamen ideo facere cum illis, qui Gen. XLIX. 10 fingunt שִׁילֹה Iudaeorum fraude poſitum eſſe pro שִׁלְחַ, quos refutauit Glaſſius Philologiae ſacrae L. I. tract. I. p. m. 51 ſqq.

(*) Ita ille: *Siloam fontem eſſe, ad radices montis Zion, qui non iugibus aquis, ſed incertis horis diebusque ebulliat, & per terrarum concaua & antra ſaxi duriſſimi, cum magno ſonitu veniat, dubitare non poſſumus, nos praeſertim, qui in hac habitamus prouincia.*

(**) In Philologiae ſacrae Rhetorica l. c.

§. XVII.

Indicando, quid in terram Iudaicam inde tranſiturum.

Quid vero terra tribus & regni Iudaici ſit inde captura detrimenti, addit iam Propheta, Cap. VIII. 8 pergens: *Et permeabit in Iudaeam, inundabit, & tranſibit, vsque ad collum pertinget. Et erit extenſionibus alarum eius plenitudo latitudinis terrae tuae, ô Immanuel.* Patet etiam hinc nomen regis Aſſur collectiue ſumi, non vt vnicam notet perſonam. Ita quum Tiglath-Pilneſſari res feliciter aduerſus Rezinem & Pekachum ſuccederet, Salmanaſſer eius ſucceſſor Hoſeam plane ſpoliabat terra, & totam terram Iſraeliticam populabatur. Anteceſſorum ſuorum felicibus ſucceſſibus efferus Sanherib dein Iudaeam ſuſcipiebat aeque ſibi ſubiicere, ac ſui anteceſſores Samariam ſubiecerant. Quamobrem licet dignas Deo poenas dederit, eius tamen ſucceſſor Aſarhaddon, dum nouos in Iſraeliticam terram colonos collocat, eadem opera eodemque tempore per principes exercitus ſui (qui hic *extenſiones alarum* (*) *eius* vocantur) in Iudaeam progreſſos, Manaſſem regem (en, quo modo *ad collum* pertigerit) in vepretis quibusdam latitantem, cepit, & chalybeis compedibus vinctum Babylonem deduxit 2 Chron. XXXIII. 11. conf. Iacobi Vſſerii Annales V. T. ad annum mundi 3327. p. m. 108. Ad hunc igitur Aſſarhaddinum (qui & Asnaphar dicitur Eſrae IV. 2. 10) quam maxime Ieſaias hic videtur reſpexiſſe. Adiecta autem *Immanuelis* mentione, ſimul in ſpem

erexit,

erexit, tum adſtantes, tum exituros illo tempore, adhucdum ſeruandam eſſe terram ſuo Immanueli, illi virginis filio Cap. VII. 14 in ſignum conſtituto. Qui igitur quomodo vel Ieſaiae, vel Prophetiſſae filius, vel Achaſi, poſſit eſſe; &, ſiue Iudaea *terra* eius vocetur, quod patria eius exiſtat, ſiue quod ipſius dominio ſubſit, quid nominis eius commemoratio h. l. vſus habeat, nullus Iudaeorum vel Iudaizantium poterit indicare. Noſtri autem Immanuelis (cuius alias tota terra eſt & omnis eius plenitudo Pſ. XXIV. 1.) Iudaea dicitur peculiari ratione terra ſua, h. l. pariter & Cap. XIV. 2. conf. Hoſeae IX. 3. Ioh. I. 11. Matth. XXI. 38, tum quod nonniſi in ea naſci debebat, ſupra c. VII. 15, tum quod in ea ipſa officium ſuum propheticum obiturus miniſter circumciſionis ſiue ipſorum ipſe Apoſtolus Iudaeorum, & non miſſus niſi ad oues perditas domus Iſrael, Rom XV. 8 Matth. XV. 24, tum quod non niſi in illa terra redemptionis opus ſua morte conſummaturus erat, Lucae XIII, 33. Bene autem B. Calouius h. l. annotat: appellatur hic Immanuel, non vt nudus teſtis, aut otioſus malorum futurorum ſpectator, ſed vt iudex & vindex terrae ſuae, vt eam defendat. conf. Iud. VI. 12. 13.

(*) Franciſcus LEYTAM, Caſteluidenſis Luſitanus, Societatis Ieſu, in opere *de Hebraeo conuicto*, quod Libris IV. prodiit Romae 1693. 4to. L. II. Cap. II. §. 17. p. 56, haec verba de Meſſia accepiſſe videtur, ſcribens: „ verba illa, *& erit extenſio alarum eius*, i. e. potentiae eius, *implens plenitudinem terrae*, ſoli „ Meſiae competunt, iuxta illud: dominabitur à mari uſque ad „ mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum Pſ. LXXI. „ num. 8, & adorabunt eum omnes reges, omnes gentes ſeruient ei ib. num. 11. „ Sed manifeſtum eſt, *extenſiones alarum eius* potentiam regis Aſſyrii indicare, neque poſſe dici de Meſſia. Niſi forte hoc voluerit auctor, quod Meſſiae potentia tam late extenſa dicta ſit hicce, quam late alae Aſſyrii ſe expandent.

§. XVIII.

§. XVIII.

Quae ſequuntur, interpretes quidam ad poſtremo loco dictos hoſtes referunt, verba nimirum illa de Sennacheribo explicantes. Si vero omnia ſollicitius expendamus, videntur ea potius ad omnes hactenus memoratos hoſtes pertinere, imo quam maxime ad Rezinem & Pekachum Quum conſociationis, & conſiliorum decretorum mentio, & quod illa non ſtatura ſint, nos reducant quaſi manu ad reſpiciendum ea, quae dicta fuerant Cap. VII. 2. 5. 7: *Syrus ducit ad Ephraim; Syrus conſultauit aduerſus te malum, Ephraim & filius Remaliae; non ſtabilietur & non erit.* Concluſio igitur eſt in his verbis hactenus dictorum, & Partis primae orationis propheticae, omnem timorem â Rezine ac Pekacho incuſſum animis eximens, idque nunc hoc quaſi epinicio & epiphonemate diſertiſſime aſſerens, nimirum quod non tantum hoſtes ipſi perituri ſint, ſed etiam nihil prorſus effecturi contra Achaſum, quippe diſſociandi prorſus & confringendi, & fruſtra ſe armaturi, irrito penitus facto illorum conſilio. Non tamen male interim verba haec prophetica ſimul referri poſſunt ad irritos omnino conatus omnium hoſtium tum gentis Iudaicae, tum totius verae eccleſiae, quod omni ſua opera nihil tamen effecturi ſint ad deſtruendum vel reprimendum Meſſiae ſpirituale regnum, neque ad eius progreſſus & dilatationem impedienda; ipſi potius confringendi. & fide in Meſſiam ſuſcepta cordibus ac animis ſuis conterendi; vt Dan. II. 44 45 docemur. Ita vero Ieſaias pergit Cap. VIII. 9: *Conſociamini* (*) *populi & confringimini*, ſiue diſſociamini imo vos ipſos confringite ac atterite, tanquam Simſonis vulpeculae: *etiam audite omnes longinquitates terrae*, qui loco & tempore longiſſime iam â nobis abeſtis (vel ex hoc patet, prima verba potiſſimum ad proximos tunc Rezinem & Pekachum ſpectare, ſimul tamen velle Prophetam haec etiam ab iis audienda eſſe qui ſero & ex remotiſſimis terris futuri ſint eccleſiae hoſtes.

Quod tuto ſit contemnendum.

G Neque

Neque obſtat, quod ad hos verba illa in ſpirituali ſenſu pertineant, ad priores vero potiſſimum in ſenſu literali, & de corporali illorum exitio, & â Iudaea depulſione dicant: talis enim ſynecdoche ſiue ſyllepſis non infrequens eſt ſacris ſcriptoribus vtriusque teſtamenti) *accingite* ſiue armate *vos & confringimini*, *accingite vos & confringimini*. V. 10. *Conſultate conſilium & diſrumpatur*; *loquimini verbum*, ſiue decernite decretum, conf. cap. VII. 5, *& non ſtabiliatur: quia* עִמָּנוּ אֵל. *nobiſcum Deus* eſt. Vbi obſeruamus 1) Prophetam rationem ſui epinicii, & tam confidentis illuſionis omnium hoſtium in eo ponere, quod *nobiſcum Deus* eſt, vtpote aduerſus quem omnis etiam potentiſſimorum conatus & omnis eorum vis & labor vanus eſt ac irritus; adeoque etiam non minus qui ſuſcipitur aduerſus illos, cum quibus Deus eſt. 2) Reſpicit manifeſte ad datum ſignum Cap. VII. 14, eius iam vſum efficaciſſimum monſtrans, quod ob promiſſum illum *Immanuelem* tam certo & infallibili ſigno fides ac fiducia omnium ſtabiliatur, vt non tantum de ſua conſeruatione poſſint eſſe certi, ſed etiam tuto contemnere hoſtes, iisque illudere: quum alias non ſit prudentis hoſtem quemcunque contemnere. Quid vero quaeſo ex filio Ieſaiae, vel prophetiſſae, vel Achaſi poſſet efficaciae emergere ad confringendos & conterendos hoſtes, etiam longinquos, & ad diſrumpenda eorum conſilia? 3) Dum tamen verba *Immanu El* hoc loco non tanquam proprium nomen, ſed tanquam vulgaria vocabula affert, declarat, Deum Cap. VII. 14 in dato illic ſigno partu virginis, illiusque nomine, non tam nudam filii illius agnominationem reſpexiſſe, quam rem nomine illo indigitatam, quia ſit Deus & homo, Deus cum hominibus & inter homines homo. Vnde & 4) recte dicere poterat *nobiſcum Deus* eſt, licet Cap. VII. 14 ſqq. Immanuel tanquam ſero naſcendus promiſſus fuerat: idem quippe eo dicens, quod Apoſtolus Hebr. XIII. 8, Ieſus Chriſtus eſt heri & hodie idem & in ſecula. Hoc videlicet

licet ait: eſt *nobiſcum Deus*, tum tanquam Deus, vbi ſemper omnia implens, omnibus intime praeſens, ſuis vero potiſſimum gratioſa & ſaluatrice praeſentia adeſt; tum tanquam Deus noſter & Deus homo & Deus nobiscum homo, vtpote ex noſtra gente naſcendus, & qua homo iam in lumbis maiorum ſuorum reuera nobiscum exiſtens: vnde nulla vis, nulla conſociatio, nullum conſilium, nullus furor hoſtium nos opprimere poteſt, ſed ipſi diſrumpentur, confringentur & deſtruentur.

(*) Ita conuenientiſſime vocabulum רעו videtur exponi, vt ſit imperatiuus à רעה conſociare ſe. Vtpote quam interpretationem Chaldaeus etiam Paraphraſtes & Raſchi ſunt amplexi, & quae optime conſentit cum antecedentibus & cum appoſito חתו, quod reuera diſſociationem eamque violentam notat, qua totum in partes diſſilit & frangitur, cum mutua deſtructione, & totius interitu.

§. XIX.

Tertia declaratio argumenti primarii, ab inutilitate foederum externorum.

Iam ad SECUNDAM ſermonis ſui PARTEM progreditur Ieſaias, vbi ex hactenus dictis tanquam corollare aliquod elicit, nimirum non igitur expetenda eſſe foedera extera rum poteſtatum. Id quod prolixe demonſtrat 1) exhibita oratione ipſius Meſſiae de cauſis reiectionis plenariae Iudaeorum, nempe ipſa illa perpetua illorum negligentia verbi Dei, diffidentia & incredulitate, vbi Meſſias ſiſtitur tanquam iudicium illud exerciturus, quo deligat bonum & reiiciat malum, quae oratio ſiſtitur & ipſa integre v. 12-22 it. cap. IX. 1. 2. & quo modo à propheta fuerit excepta Cap. IX. 3-7. 2) Demonſtrat illam foederum cum exteris inutilitatem ex validitate diuini verbi aduerſus talium foederum cultores Ephraimitas, propediem manifeſte conſpicienda Cap IX. 8-21 & X. 1-6. 3) Eandem inculcat praedictione cladis ipſi Iudaico regno ab Aſſyrio inferendae, inſerto tamen vaticinio, deligendos bonos con-

Digitized by Google

conſolante Cap. X. 7-34. Refert inquam Propheta nunc prolixam orationem ipſius Immanuelis, quem Iehouah appellat, ad ſe factam illum in finem. Vbi obſeruandum nobis eſt. 1) Quod continuus vnius, capite VIII. 11 nominati Iehouae, ſermo ſit, inde, usque ad Cap. IX. 2, quia nullum adeſt vel minimum indicium, quod quisquam alius ſermonem interrumpat, donec Cap. IX. 3. Propheta iam alloquitur manifeſte illum, qui hactenus ad ipſum locutus fuerat. 2) Quod Immanuel in his loquatur, non vero Deus Pater, ipſa quae in hoc ſermone occurrunt, irrefragabiliter euincunt. 3) Quod haec ipſa etiam Veterum Hebraeorum fuerit ſententia, Deum Meſſiamque hic loqui indicio eſt, quia Paulus traditionum hebraearum callentiſſimus, in ſua ad Hebraeos epiſtola Cap II. 13 ſine haeſitatione verſum 17. & 18 praeſentis Capitis Ieſaiae alleget tanquam verba Meſſiae: quod certe non feciſſet coram Hebraeis, niſi ei conſtitiſſet, nullum de hoc eſſe diſſenſum: ſaltem ſi â vulgari Iudaeorum explicatione recedentia protuliſſet, ſuae explicationis addidiſſet rationem, vt alias facit v. g. Gal. III. 16. ſicut in ipſa ad Hebraeos epiſtola ideo tam prolixus eſt in explicationis ſuae de Melchiſedeciano ſacerdotio dilucidatione, quod eam noſſet non aeque eſſe perſpectam & receptam inter ipſos. Videamus igitur primo, quo modo Propheta diuinum illum Oratorem ſuo in ſermone introducat, deinde Orationem Meſſiae ipſam. De priori ita Ieſaias Cap. VIII. 11: *Certe vel ideo* (*) *ſic dixit Iehouah ad me in apprehenſione* ſiue corroboratione (**) *manus, & caſtigauit me, ne irem in via populi iſtius ipſius, dicendo.* Indicat & fatetur propheta, ſe etiam ipſum fere in eam deſcendiſſe ſententiam, quum Syrus & Ephraim confoederationem inierint, annon etiam alia confoederatione Achas & Iuda debeant eis ſe opponere. Non enim reſpuit penitus fiducia diuini auxilii vſum mediorum ac ſubſidiorum humanorum. Puto autem eum per *populum* iſtum, hic non ſecus ac v. 6, non alium intel-

Orationis Meſſiae inſinuatio.

intelligere quam Samaritanum vel Iſraëliticum decem tribuum. Ait autem ſe diuinitus ab illa ſententia, quaſi manu apprehenſa, retractum, & caſtigatum eſſe, quod illa via Deo non placeret.

(*) Particula כִּי etiam hic aſſeueratiua magis eſſe videtur quam cauſalis. Manifeſte enim non rationem antea dictorum affert in ſequentibus, ſed nouum quid orditur, ſiue potius ex praecedentibus colligit ac infert. Poterit igitur etiam ratiocinativus eſſe ſignificatus hoc loco huius particulae & illatiuus; qui et alias ei non infrequens eſt, vt Exod. III. 12: *ideo* ero tecum. 2Sam. XVII. 11: *ideo* conſulam.

(**) Quidam interpretes *manum Dei* ſtatuunt eſſe ſpiritum prophetiae, vt Ezech. I. 3. Cap. III. 14. 22. &c. Hic tamen non expreſſe dictum eſt *manus Dei*. Poteſt tamen etiam reddi in *robore manus* ſiue in robuſta manu: quo pacto vtique non niſi de Dei manu intelligi poſſet. Notat etiam חָזְקָה corroborationem 2 Chron. XII. 1, XXVI. 16. Dan. XI. 2.

§. XX.

Orationis propoſitio & propoſitionis argumenta tria priora.

In ipſa Meſſiae Oratione Cap. VIII. 12 primo exhibetur propoſitio: *non diceris confoederationem ad omne quod populus iſte dicit confoederationem.* Ne cogitetis vel loquamini de incundo foedere, quod cum Aſſyrio pangere meditamini, quicquid etiam populus ille Ephraimiticus oggänniet & iactabit de ſua confoederatione. Additur ſtatim primum dehortationis huius argumentum ab irrito & vano timore Ephraimitarum non imitando: *atqui timore* vel meticuloſitate illius populi *non timebitis*, & non timorem incutietis vel *non terreatis.* Argumeutum alterum eſt, quod Deus iam eo ipſo debeat ſanctificari, quod ſcilicet non in humanis auxiliis, ſed in ſolo Deo confidant, nec ab hominibus timeant, ſed ſolum Deum reuereantur. (*) v. 13: *Iehouam Zebaoth hunc ſanctificate.* Additur tertium argumentum, promiſſio potentis praeſentiae Dei: *atque hic eſt timor*

veſter, & hic eſt formido veſtra. Vbi forte non inutile erit animaduertere, non prorſus ſynonyma hic videri, tum quod v. 12 dictum erat, ne *timeatis* & ne *terreatis*: tum quod v. 13 dicitur, Dominus eſt *timor* veſter & *formido* veſtra. Sed vti prius vocabulum vtrinque timorem paſſivum innuit, quo Iudaei non affici & concuti debebant; ita poſterius vtrinque timorem actiuum innuere exiſtimo. Vti enim illic eſt Hiphil ab ערץ quod naturali ſuo ſignificatu erit timorem incutere: ita hic Deus dicitur מעריץ quod eſt participium Hiphil. Sicut igitur in priore prohibentur Iudaei timere homines, imprimis Syros & Ephraitas, ſimul etiam vetantur ipſi timorem incutere hominibus, imprimis Syris illis ac Ephraitis, nimirum per ſuſceptam cum Rege Aſſyriae confoederationem: ita in poſteriori praedicatur illis ſolus Iehouah eſſe timor eorum, quem ſolum debeant reuereri (quum ſi hunc habeant beneuolum, nec irreuerentia aliqua à ſe alienent, nullus hominum poſſit ipſis quodpiam inferre damnum, vel quidcunque metuendum) & eſſe etiam illum, qui alios faciat timere ab ipſis Iudaeis, & terrorem incutiat aliis, ne auſint Iudaeos adoriri. Caeterum Iehouah ille, quem Meſſias Iehouah praedicat ſanctificandum, prima (**) eſt in ipſa ſacroſancta Deitate perſona, non tamen excluſis reliquis ſacroſanctae Trinitatis perſonis: ipſeque adeo Meſſias ille Immanuel etiam in eo ipſo ſanctificandus, vt fiduciâ eius, praeſentis inter ipſos, non timeant hoſtes & irritos fore eorum conatus confidant, quod certi ſint ſe Deum illum Meſſiam habere ſibi praeſentem, ſignum infallibile, quod nihil ipſis ab hoſtibus ſit metuendum, ſi eum inuocent.

(*) Non vult enim Deus vt homines quemquam timeant niſi ipſum ſolum, Deuter. VI. 13. X. 20. Et in hoc ipſo Dei timore conſiſtit eius ſanctificatio, vnde vtrumque coniungitur Eſ. XXIX. 23. Infert enim timor Dei circumſpectam & curatiſſimam verbi eius obſeruationem, ne vel minimum illius aliter praeſtes, quam Deus

Deus praecepit, nec vllo hominis cuiuscunque timore, neque vlla diffidentia, te ſinas ab illa obſeruatione vel in minimo deturbare. Et hoc ipſum eſt ſanctificare Deum, hoc eſt, ſanctitatem eius non tantum ſermone, ſed & opere praedicare: vt patet, ſi conferas Num. XX. 12. Deutr. XXXII. 51.

(**) Forte Iehouah Zebaoth tertiam potius ſacroſanctae trinitatis perſonam hic indicabit. Quod tamen prolixiori declarandum eſſet disquiſitione. Certe paulo poſt v. 18 manifeſte fere videtur tertia perſona iſto nomine indicari.

§. XXI.

Poſtquam Meſſias Immanuel & Iehouah ſic dehortatus fuerat à confoederatione quam Iudaei meditabantur, grauem iam adiungit querelam de irreuerentia totius populi Iſraëlitici erga Deum ſuum, vnde tandem etiam euenturum ſit, vt Deus prorſus ab ipſis ſit receſſurus, ea praeſentia, qua hactenus populo illi adfuerat, immediate cum iis ſuum verbum communicando, legem ſuam & teſtimonium iis coram quaſi eloquendo: quum lex & teſtimonium claudenda ſint, nec amplius immediatum cum Deo commercium ſuperfuturum, adeoque etiam, iuxta Iacobi patriarchae vaticinium, legiſlator de medio pedum Iuda remouendus. Querela Meſſiae exhibetur Cap VIII. 14. 15. Ita infit: *Atque exiſtit* ille Iehouah-Zebaoth *in ſanctuarium* omnibus quidem ex ſua gratioſa voluntate: euentu autem illis ipſum ſanctificantibus tantum, quos deliget. *Aſt* eſt *in lapidem alliſionis & in rupem offenſionis duabus domibus Iſraël, in laqueum & in tendiculam habitatori Hieroſolymae.* V. 15: *& offendent in eis multi, & cadent, & conterentur, & illaqueabuntur, & capientur.* Tale nempe eſt iudicium reprobantis malum Et certe de ipſo Meſſia (*) noſtri interpretes conſenſu quodam id capiunt: qui tamen quum ipſe hic loquatur, non poſſunt illa commode accipi, ac ſi de ſe ipſo illa tantum diceret. Licet enim Simeon, Lucae II. 34 & Petrus, 1. epiſtolae II. 8 talia etiam de Saluatore noſtro dicant: non tamen ideo aſſeverari

Argumentum quartum ingruens iudicium deligentis bonum & reiicientis malum. Vbi iudicium illud indicatur

verari poteſt, quod id ſolum in praeſenti noſtro loco praedictum innuant. Paulus vero Rom. IX. v. 33 manifeſte locum Ieſ. XXVIII. 16 allegat. Quando autem Meſſias h. l. de Iehouah Zebaoth dicit וְהָיָה, id quidem tempus futurum quam maxime reſpicit: non tamen genio linguae aduerſum eſt, ita conſtructum verbum, praeſertim de Deo adhibitum, perpetuitatem exiſtentiae indicare. Atque certe ſemper fuit, eſt, ac erit Deus in ſanctuarium: ſemper autem fere, proh pudor! extitit domui Iſrael & Iuda in lapidem offenſionis, de quo innumerae eius proſtant querelae. Certiſſimum tamen eſt, haec quam maxime reſpicere tempus noui Teſtamenti, & tempus imprimis, quo ipſe Meſſias in terris compariturus, & euangelium tum ipſe tum per ſuos diſcipulos praedicaturus erat. Tunc enim Dominus conſummatiſſime extitit in ſanctuarium, in quod vnicus & verus ille ſacerdos ſummus, Meſſias, ſuomet ſanguine ingrediebatur Hebr. IX. 12. (**) Atque tunc quam maxime vtraque domus Iſrael alliſa eſt (***) ad Deum ſuum tanquam rupem offenſionis, tum quicquid decem tribuum in cunctis terrarum orbis diſperſum erat partibus, tum etiam populus Iuda; adeo, vt (quia Meſſias eius non erat ex ipſorum voto, qui mundano ſplendore terrenum regnum inſtitueret) aduerſus Deum rebellarint, ad nuptias ab eo paratas venire recuſarint, filium eius aliquem eſſe, eumque adeo patrem eſſe, negare ſuſceperint, ſpiritus ſancti Deitatem prorſus obliti ſint, verbi diuini ſenſum vbique diſtorqueant & peruertere laborent, neque amplius verum Iſraëlis Deum noſcant & agnoſcant, ſed quem ſibi ipſis fingunt, ſecus ac ſe in ſcripturis reuelauit. Caeterum quod AbenEſra hic *ſanctuarium* idem ſignificare docet ac aſylum, id non male monet. Eo ipſo enim dum ſanctuarium Deus eſt, in quo & ſanctificat & ſanctificatur, eſt etiam aſylum, ſicut & templum olim atque ara aſylum erat, tutiſſimos praeſtans omnes ad ipſum confugientes ab omnibus hoſtibus

ſtibus & calamitatibus, conf. Ezech. XII. 16, item Ieſ. XXV. 4 Cap. IV. 5 6. Vtinam & AbenEſra & reliqui Iudaei hoc aſylo gaudere non detrectaſſent. Quod v. 15 additur, id quidem plurimi capiunt etiam de Iudaeis, quod ipſi offendent, cadent &c. atque tum בָּם exponendum erit *inter eos*: non enim omnes ex duabus domibus Iſrael dici poſſent offenſuri & perituri, ſed plurimi ex iis. Quum tamen idem iam ſatis v. 14 videatur dictum fuiſſe, neque ſcriptura tautologias amet: exiſtimo his verbis potius effectum indicari offenſionis Iudaicae, nempe illum, quod & extra hunc populum Iudaicum multi *in ipſis* Iudaeis ſcandalizentur. (****) Certe enim Iudaeorum perpetua oblatratio & prauum exemplum multos à vera fide auertit, imprimis in initio plantandae noui Teſtamenti eccleſiae. conf. Rom II. 24. 1. Theſſ. II. 15. 16.

(*) Ipſi Iudaei de tempore Meſſiae iſta acceperunt. Ita in Gemara Sanhedrim Cap. IV. §. VIII. dicuntur filii Rabbi Chaiae in conuiuio Rabbi Iehudae ſancti ex h. l. adſeruiſſe: non veniet filius Dauid (Meſſias) priusquam defecerint duae proſapiae ex Iſraele, nempe ſtirps capitum diſperſionis Babylonicae, & Principum in terra Iſraelis: quia dictum, erit in ſanctificationem, & in lapidem alliſionis & rupem offenſionis duabus familiis Iſraëlis.

(**) conf. Ieſ XXIX 23, videtur etiam hoc מִקְדָּשׁ reſpicere illud, quod verſu praecedente dictum fuerat תַּקְדִּישׁוּ, licet enim ſanctus Iſraëlis nunquam non ſanctus ſit, niſi tamen ab hominibus ſanctificetur, ipſis ſanctuarium non eſt, ſed potius profanatur ab iis. Quod ſi ſanctificetur, ipſe eſt qui eos ſanctificat. Lev. XXII. 32. XX. 26. 1. Cor. I. 30.

(***) Non tamen neceſſe eſt, vt *vtramque domum* eodem tempore putemus in Deo ſuo ſanctuario habuiſſe lapidem ſcandali & lapſus, ſiue occaſionem errorum & interitus ſui (hoc enim eſt נֶגֶף & מִכְשׁוֹל conf. Rom. XI. 11.) ſed domus Ephraimitica offendit, dum ſpreuit domum Dauidis, aquas illas Siloae: ſupra v. 6, & lapſa eſt, quum Salmanaſſer eam deſtrueret. Domus

Iudae offendit, dum ipſum Meſſiam in carne praeſentem reſpuit; & lapſa eſt, quum per Veſpaſianos exſcinderetur. Vbi *ciuium Hieroſolymitanorum*, ſynedrii nempe ac ſacerdotum cumprimis, ingens fuit praerogatiua: vnde illis quam maxime Chriſtus in laqueum & decipulam fuit. De quo conferri meretur Vitringa in commentario ad h l p. 221. editionis Leowardienſis.

(****) Dicuntur horum alii ſcandalo prorſus perire; alii autem grauiſſimis & intricatiſſimis erroribus conſtringi. De illis dicitur כָּשְׁלוּ quod eſt impingere ad lapſum usque, vt tamen reſurgere adhuc poſſis, Hoſeae XIV. 2. Prou. XXIV. 16, נָפְלוּ quod eſt deficere 1. Sam XXIX 3, decidere, vt folia de arbore, in eam non reuerſura. נִשְׁבָּרוּ quod eſt penitus comminui & disruptum perire Ier XXII. 20. Ezech. XXX 8. conf. Luc. XX 18. De his dicitur וְנוֹקְשׁוּ aut illaqueabuntur, quod eſt ad auium inſtar tendiculis aucupis inuolui, nempe praeiudiciis, praua doctrina, erroribus ita conſtringi animo, vt ſolutionem inuenire nequeas. וְנִלְכָּדוּ & capientur, quod eſt in poteſtatem quaſi aucupis tranſire, vt proprio iudicio non amplius vti queas, & à ſeductoris pendeas ore & arbitrio.

§. XXII.

Explicatius idem iudicium panditur. 1) *Petita ſubtractione* doni prophetiae. Vbi videatur: 1) quid petat?

Haec praeuidens atque conſiderans Meſſias iuſto zelo & indignatione quaſi concitatus erumpit Cap. VIII. 16: *Colliga teſtimonium, obſigna legem in diſcipulis meis.* COLLIGARE eſt aliquid, quod ante ſolutum & nullis certis finibus circumſcriptum erat, in vnum quaſi faſcem ita connectere, vt cuiuis pateat, non velle colligantem quidpiam horum dein quaeri alibi, quam in iſto faſce; neque velle quid amplius ad iſthaec pertinere, neque â quopiam adiici. conf. 2 Regg V. 23. XII. 12. Deutr. XIV. 25. 1 Sam. XXV. 29. Iobi XXVI 8. Ita & OBSIGNATIONIS vſus quidem multiplex eſt, maxime tamen proprius, cum literis, teſtamento, vel tabulis ac inſtrumentis publicis apprimitur ſigillum, non tantum ad fidem faciendam, eſſe illa eius cuius additum eſt ſigillum, ſed etiam ad monſtrandum, quod nihil iam addendum ſit amplius vel demendum. conf. Eſtherae VIII. 8. 1 Reg. XXI. 8. Deutr. XXXII. 34. Per *teſtimonium* autem

Digitized by Google

autem & *legem* nihil aliud intelligi, quam verbum Dei reuelatum, extra controuerſiam eſt (*): & quum vocabula iſta legantur hic ſimpliciter poſita ſine reſtrictione, imo etiam ſine articulo, non poſſumus non hic omne Dei verbum reuelatum, quod nempe in perpetuum teſtimonium de Deo, & in perpetuam ad omnes pertinentem legem datum eſt, hic intelligere: non vero certam ſaltem quandam particulam eius, vel praeſentem ſolummodo Ieſaiae orationem, ceu nonnullis placuit interpretibus. Praevidens nempe Meſſias extremam ſui populi corruptionem tempore ſui in carnem aduentus, & perſpiciens, quam periculoſum futurum ſit relinquere illis beneficium immediatarum Dei reuelationum, (quod tanquam praerogatiuam prae omnibus gentibus habebant, ſicut Pſ. CXLVII. 19. 20 dicitur: ſic nulli facit gentium) quum ſemper contra viros, vere à Spiritu Dei latos, ex illo populo ſurrecturi eſſent, qui etiam ſe iactarent Spiritu ſancto ferri, ceu tempore Achabi fiebat, eoque turbaturi quoſcunque ſiue ex Iſraele ſiue ex gentibus ad Meſſiam conuertendos: haec inquam praeuidens Meſſias, huiusque mali remedium diſpiciens, poſtulat teſtimonii & legis, ſiue canonis verbi reuelati, conſummationem, colligationem & obſignationem. Quum tamen probe perſpiciat, neceſſum fore, vt adhuc tempore ſui aduentus per talem immediatam reuelationis gratiam aliqua conſignentur, & teſtimonium de ſe, & legem ſiue voluntatem diuinam pandentia, quae monſtrent eorum impletionem factam tunc eſſe, quae ab origine mundi praedicta fuerant, & legis finem declarent; non vult vt ſtatim fiat illa colligatio & obſignatio, ſed *in diſcipulis meis*, inquit, id eſt illis, qui ipſum in terris praeſentem viſuri ac audituri ſint, ideoque ea quae viderint & audierint atque palparint, & quae ipſe eis dixerit, omnes docere & in omnium inſtructionem conſignare debeant. conf. Matth XXVIII. v. vlt. Act. I. 8. X. 41. Ioh. XV. 27. Rom. XV. 18. 1 Cor. XV. 3. 4. 8. XI. 23. Gal. I. 1. 11. 12. 17. 1 Ioh. I. 1. 3. 4. A quo autem Meſſias iſtud poſtulet vt

H 2 teſti-

teſtimonium colligetur & lex obſignetur, id fere dubium reddunt interpretes, qui eum plerique fere ad prophetam haec dicere ſtatuunt. Id vero nullo modo locum poteſt habere Quodſi iſta vnicuique fidelium dici, mandari, vel promitti ſtatuas, id quidem facilius admitti poterit, neque inuito linguae ſanctae genio. (**) vt nempe hoc diceret Meſſias h l: ligatum habebis teſtimonium & obſignatam legem. Non tamen video quid obſtet, quo minus agnoſcamus Meſſiam hic ipſum Iehouam patrem alloqui, & ab eo hoc petere Nam vel ideo ſtatim addit, ſe adſpectare & exſpectare Iehouam, vt pateat, â quo illam colligationem & obſignationem poſtulet atque exſpectet. Atque ita vero tali obſignatione legis ac teſtimonii plene remotus cernitur legislator â medio pedum Iuda. Et comprobat hanc noſtram interpretationem Daniel, diſerte praedicens tempore Meſſiae obſignandam eſſe viſionem & prophetiam Cap. IX. 24.

(*) Per *teſtimonium* fere conueniunt interpretes ſignificari euangelium, quod illud teſtetur de Chriſto, tanquam Dei filio & filio Mariae Ioh. V. 39 Act. X. 43 I. 8. Apoc. I. 2.

(**) Saepe enim imperatiuus promittendi vim habet, v. g. Gen XX. 7: orabit pro te, & viue i. e. & viues. Pſ. XXXVII. 27: & habita in ſeculum i. e. habitabis. Prov. III. 4. Et inueni gratiam coram Domino, i. e. inuenies.

§. XXIII.

a) Quis petitionis vſus. Pergit igitur ſupremus Orator in triſti ſua querela cauſam ſubnectere poſtulatae colligationis ac obſignationis legis ac teſtimonii: quia nempe velit ſuo exemplo omnes ſuos certa & indubia fidei regula & norma tendere ad Deum, vti videlicet ipſe Iehouam ſaltem reſpiciat, & in eo eiusque promiſſis dictisque confidat & confidere doceat omnes, â quo etiam exſpectet prolem, licet populus ſuus exiſtat refractarius, qui igitur Domini immediato commercio

cio ſit priuandus. Ita verọ infit Cap. VIII. 17: *Atque ego exſpectabo Iehouam, abſcondentem faciem ſuam à domo Iacob, atque praeſtolabor*, ſiue recta tendam (*) *in eum*. Ex intimo dolore haec proferre cernitur, & adhuc magis patebit, ſi conferas quod dicit Ieſaiae XLIX. 4: & ego dixi, incaſſum laboraui, in inane & vanitatem robur meum conſumſi; reuera iudicium meum eſt cum Domino, & operatio mea cum Deo meo. Inde igitur dicit ſe Deum ſpectare, licet is à domo Iacob faciem auerterit, qui tamen per verbi ſui, obſignati & colligati plenoque teſtimonio ornati, efficaciam daturus ſit ſibi filios, verum Iſrael & verum ſemen, id quod eſt ex promiſſione ac euangelio, ideoque ex promiſſionum exſpectatione ac fiducia. Inde addit v. 18: *ecce ego* praeſtolor nempe, ſiue recta tendo in eum, *& gnati quos dedit mihi Iehouah in ſigna & in prodigia inter Iſrael*; idque, inquam, ſumus *à communione Iehouah Zebaoth habitantis* & quaſi tabernaculum facientis *in monte Zion*. Docet eo 1) licet à domo Iacob Deus faciem auerterit, ſe tamen & filios ſuos *in Dominum* iuxta verbi normam *tendere*, & ab ipſis non auertere faciem ſuam patrem, licet & ipſi ſint ex domo Iacob. 2.) Licet Dominus à domo Iacob faciem auerterit, dediſſe tamen ſibi adhuc aliquos *filios* ex ipſa domo Iacob: quibus videtur eoſdem indicare, quos verſu 16 diſcipulos ſuos vocauerat, in quibus debeat ligari ipſum teſtimonium & lex obſignari, illa regula & linea, ſecundum quam ipſi in Iehouah confidant. Licet non excludat etiam reliquos è Iudaeis ad ſe conuertendos, vt qui, praeter illos ſuos diſcipulos & ſcriptores ſacros, etiam ſecum ſint in Deum confiſuri. conf. Ioh VI 37. 45 65. XVII. 9, quibus omnibus tanquam è ſtirpe ſibi peculiarius dilecta oriundis, & ſanguine ſibi propius iunctis, inſigniter gaudet & quaſi gloriatur, quod non plane in vanum laborauerit reſpectu ſtirpis ſuae: vnde etiam peculiarem illorum curam habebat, nequis perderetur & precibus ſuis apud Patrem Ioh. XVII. 12 ſqq, & potenti iuſſu

Certitudo fidei ſuorum eligendorum.

apud hoſtes Ioh. XVIII 9. Docet 3) ſe & illos ſibi à Patre datos gnatos eſſe *in ſigna & in prodigia* in Iſraële, (**) ſcilicet tum quae reſpicere debeant & eos ad imitandum ſibi proponere, vt & ipſi reliqui Iſraëlitae ſic in Deo confidant, vtpote in quibus habeant portentum ſat illuſtre, quam potenter ſaluet Deus in ſe credentes, (ſicut Dauid Pſ. LXXXVI. 17 orat: fac mecum ſignum in bonum, vt videant qui me oderunt, & pudefiant, quod tu me iuues Domine & conſoleris me) tum quae fidem eorum ſuſtentent ac firment, ſicut Zacharias Propheta Cap. III. 8 dicit Ieſuam ſacerdotem, & eos qui cum ipſo erant, eſſe viros portenti; tum quae plurimi eorum horreant & abominentur, tanquam ſigna & portenta ipſis inuiſa & exoſa: ſicut Dauid Pſ. LXXI. 7 dicit: ſum coram multis velut portentum. Ita Ieſaias Cap. XX. 3: nudus & diſcalceatus incedens ſignum & portentum eſſe debebat ſuper Aegyptum & Cuſchitas. Et profecto Saluator noſter erat non tantum ſignum illud hominibus toties ab origine mundi promiſſum, & nunc etiam Achaſo propoſitum, tanquam prodigioſus virginis partus, ſignum aeternnm & nunquam eradicandum, vt Ieſ. LV. 13 dicitur, ſed etiam ſignum cui contradicebatur, ſicut à Simeone dicitur Lucae II. 34, ſignum tanquam antitypus Ionae in ſua reſurrectione Ioh. II. 19. Matth. XII. 39. 40; erat ſignum tanquam crucifixus, ſicut olim ſerpens aeneus, Ioh. III. 14, Iudaeis ſcandalum Graecis ſtultitia, licet ex ſe Dei virtus & Dei ſapientia 1 Cor. I. 23. 24. Et ſic etiam Apoſtoli ac diſcipuli Chriſti ſigna & portenta fuerunt & infidelibus & fidelibus, tum quatenus ſignis & prodigiis ſtabiliebant ſuam doctrinam ex gratia iis data Marci XVI 17. ſqq. Ebr. II. 4. Rom. XV. 19. 1 Cor. XIV. 22, tum quatenus ipſi tanquam homines egeni, contemti, omnibus perſecutionibus & calamitatibus expoſiti tanta praeſtabant, vnde ſpectaculum erant mundo & angelis & hominibus, & tanquam purgamenta mundi ac abominatio omnium. 1 Cor. IV. 9-13, quam

quam maxime autem hoc erant *in Iſraele*, tum illo ſecundum carnem, ex quo ſoli erant ſegregati, eoque ipſo ſignum ac prodigium, quod tam pauci à tota ſuorum multitudine diſcreparent, conf. 1 Petri IV. 4 Act. XXVIII. 22, tum in Iſraele ſpirituali ex gentibus colligendo. conf. Eſ. LXVI. 19. Michae V 3. Docet denique 4) quod ipſe & gnati ſui ſint iſtud *à communione Iehouae Zebaoth habitantis in monte Zion.* Sicut Moſes à communione Dei in monte Horeb ſplendidam accipiebat faciei cutem, vt ſignum quaſi & prodigium exiſteret; ita ſe & gnatos ſuos dicit ſignum & prodigium fore à communione Dei habitantis iam in monte Zion. Nihil quidem obſtare videtur, quin hic Iehouah Zebaoth ſit idem Iehouah quem Meſſias dixerat dediſſe ſibi gnatos iſtos: non enim dicit eum hos ſibi dediſſe à Iehouah Zebaoth, ſed, poſtquam dixerat illum ſibi gnatos dediſſe, nunc dicit etiam aliud, nempe ſe & iſtos ſibi datos eſſe in ſigna & prodigia à communione Iehouae Zebaoth. Si tamen oeconomiam horum myſteriorum accuratius expendamus, videtur ipſe Iehova Zebaoth quam maxime tertiam ſacroſanctae Trinitatis perſonam, nempe Spiritum Sanctum, notare. Sicut enim *mons Zion* in ſacris litteris ordinarie fere notat familiam Dauidis, & inde eius antitypum eccleſiam veram, tanquam regiam ſedem Meſſiae: ita huius eccleſiae, tanquam tabernaculi Dei inter homines, exaedificatio per vocationem, regenerationem, & ſanctificationem, Spiritui Sancto ſolet in ſcriptura appropriari. Vnde & miniſterium eccleſiaſticum dicitur miniſterium Spiritus: & in hoc monte imprimis habitare igitur ſe demonſtrat Spiritus Sanctus ſuis dotibus miniſtrantibus & ſanctificantibus. Poſſet hic pluribus agi de eo, quod ipſi Iudaei tradunt de Schechina, (***) ſed nunc ſaltem id iuuabit annotaſſe, quo modo & Meſſias & illi gnati eius quos indicauerat, ex communione Spiritus Sancti, in monte Zion tabernaculum ſtruentis, in ſigna ſint & in prodi-

prodigia. Nimirum ipſe Meſſias, aeternum illud Patris aeterni Verbum; ſicut poſtquam caro factum ἐσκήνωσεν tanquam in tabernaculo habitauit inter nos Ioh. I. 14, ita iſtud tabernaculum carnis Chriſti, ſiue humanae naturae, in monte Zion h. e. in familia Dauidis, nimirum in vtero intemeratae virginis Mariae ex illa oriundae, prodigioſe fabricauit creatrice virtute, ſine maritali congreſſu, Spiritus Sanctus, vt diſerte docemur Matth. I. 18. 20. Lucae I. 35, ſuper hoc dein tabernaculo quieuit idem Sanctus Spiritus, infinitis & ſine menſura datis dotibus. Videatur Ieſ. XI. 2. LXI. 1. conf. Cap. XLVIII. 16. Pſ. XLV. 8. Ebr. IX. 14, Ita igitur Meſſias ipſe à communione Spiritus Sancti, habitantis in ipſo tanquam vero monte Zion, radice Iſai, eſt in ſignum & in prodigium tum ratione natiuitatis ſuae, tum ratione triplicis officii ſui. Atque ſic etiam Meſſiae gnatos iſtos ac diſcipulos à communione Spiritus Sancti, in monte illo Zion habitantis, habuiſſe, quod in ſigna & in prodigia fuerunt, diſerte docet Apoſtolus, collato etiam Moſis typo, 2. Cor. III. 3. 6-18. conf. Cap. XIII. 13.

(*) Singularem emphaſin verbi קִוִּיתִי merito advertimus animo. Notat enim קוה non tantum tendentiam ad ſcopum certum, quae eſt cum quodam impetu, vti de aquis adhibetur Gen. I. 9 & quae recta non tantum linea fit, conf. Iobi VI. 19. Cap. VII. 2. XXX. 26; ſed & quae certa linea vtatur, tanquam norma & regula, ſecundum quam tendat ad propoſitum, vel exſpectet intentum ac deſideratum; idque non ſine vocis etiam ſonoro concentu. De quo huius vocis ſignificatu teſtatur nomen deriuatum קַו quod & lineam & amuſſim & ſonum notat. Vti etiam in arabica lingua *Kovvaton*, intenſum clamorem notat. Atque quum etiam verbum Dei dicatur קַו linea & regula, imo & ſonus Pſ. XIX. 5. Eſ. XXVIII 17. coll. Rom. X. 18: dicit igitur h. l. Meſſias, ſuam & ſuorum gnatorum tendentiam in Deum eſſe, & intenſam, & directe latam, & iuxta certam

tam regulam, diuini nempe verbi, inſtitutam. Quare diuinum illud verbum etiam velit ſartum, tectum, incorruptum, certum ac firmum ſeruari, neque incertitudine falſarum prophetiarum (quales poſthac à populo tam corrupto tanto plures metuendae & exſpectandae ſint) dubium reddendum. Ita enim etiam Saluator noſter ſaepius profeſſus eſt, ſe ad certam normam voluntatis patris ſui facere ac dicere omnia. videatur Ioh. VIII. 28. V. 19. 30. XII. 49. 50, & paſſim aduerſus diabolum, Sadducaeos & Phariſaeos ad iudicium ſcripturae prouocauit & diſputauit Matth. IV. 4. 7. XXII. 29. 42. XIX. 4. Et ſic etiam noluit ſuos in ſe credere, niſi ſecundum id quod ſcriptura dicit Ioh. VII. 38, & neminem vltra quam ſcriptum eſt ſapere debere Paulus inculcat 1 Cor. IV. 6.

(**) Ita enim, ſi accentus imprimis in ebraeo conſulas, non tam dicentur gnati illi dati eſſe Meſſiae in ſigna, ſed ipſe & gnati ſui eſſe in ſigna & prodigia, & eſſe hoc à communione Iehouae Zebaoth, habitantis in monte Zion.

(***) De Schechina eruditis programmatibus pentecoſtalibus quibusdam commentatus eſt B. D. Ioan. Andr. Dantzius, quae, ſi placuerit, vtiliter conferentur. Conducent etiam, quae habet Iac. Wellerus in Annotationibus in Epiſtolam ad Romanos ad C. VIII. 11. p. 465. ſqq.

§. XXIV.

Certitudo aduerſus renitentiam malorum reiiciendorum.

Pergit iam Meſſias in querela ſua de irreuerentia ſui populi erga Deum: cauſam, vti patet, diſertius indicans colligandi & obſignandi teſtimonii & legis, & cur ſecundum hanc regulam in Deo confidentes ſigna & prodigia futuri ſint; quia nempe illi refractarii ad immediatas reuelationes ſpecioſe adducturi ſint. Ita vero dicit Cap. VIII. 19; *Et* quidem obſignanda eſt lex, & illam ſolam tanquam regulam ſequentes futuri ſunt inſtar prodigii; *quia dicent* Iſrael ille ſecundum carnem v. 18, vel domus Iacob à qua Dominus faciem auertit v. 17, vel duae domus Iſraël & habitator Hieroſolymorum v. 14 (*) *ad vos*, *quaerite* ſiue ſciſcitamini *apud pythones & apud ſciolos*, *muſſitantes* ſiue pipientes *& meditabundos* ſiue meditari facientes: *annon populus*

Digitized by Google

pulus apud Deum ſuum quaerat vel ſciſcitetur? *poſt viuos*, vel relictis viuis, aut pro viuis *apud mortuo*? v. 20: *apud legem & teſtimonium: niſi dicent ſecundum verbum hoc cui non eſt aurora.* Ita enim Meſſias in his refert tum verba refractariorum Iudaeorum, tum illorum confutationem, vbi notamus 1) quando ait dicturos: quaerite apud pythonas & ſciolos &c referre Meſſiam, more in ſacris conſueto, (**) non tam ipſa eorum verba, quae ipſi locuturi ſint, ſed quae ratione finis & euentus verborum, quibus vſuri ſint, re ipſa poſcant, nempe quod omnia eo ſint collineatura, vt perinde ſit, ac ſi ad pythones & ſciolos ablegent, licet immediatas ſaltem â Deo petendas & ſuſcipiendas commendent reuelationes. Poſtquam enim lex colligata & obſignata eſt, reuera, quisquis adhuc extra illam legem ad aliud aliquod verbum diuinum ducit, nihil aliud facit, quam ſi ad pythonas & fatidicos ablegct, quos tamen conſulere Deus tam ſeuere prohibuit Lev. XIX 31. XX. 6. 27 Deutr. XVIII. 11 declaratque hoc ipſo Meſſias omnes, qui poſt canonem clauſum immediatam in diuina doctrina, & eius interpretatione, reuelationem iactaturi ſint, pro falſis prophetis, non ſecus ac pythonas & fatidicos, habendos eſſe. conf Ieſ. XXIX. v. 4. Faciunt autem hoc Iudaei reuera, dum hodienum verbum aliquod diuinum celebrant praeter ſcriptum, nempe per traditionem ad ipſos propagatum, quod ipſe Deus Moſi dederit in monte, & ſcribi noluerit, et quod ad ipſos orali traditione ſit conſeruatum, denique â Rabbi Iehuda ſancto in Talmude conſignatum; quod non ſolum verbo ſcripto aequiparant, ſed etiam illi multis modis praeferunt (***) Ita nempe aſtute â lege ſcripta obſignata & colligata, ad muſſitationes & multiſcias, vt volunt, profundisque meditationibus ſcilicet plenas, verbi non ſcripti, ablegare ſatagunt, imo ad doctorum ſuorum placita. Notamus 2) quae ſequuntur: *Annon populus apud Deum ſuum ſciſcitetur? poſt vivos apud mortuos?* verba eſſe, non pythonibus opponenda, ſed

ipſo-

ipſorum pythonum & diuinatorum, ita nempe muſſitantium & meditari facientium, ſiue, vt ſcite Varenius ad hunc locum p. m. 182, qui faciunt diſcipulos ſuos & auditores *phantaſtas*. Duriuſculum enim eſt & inſolitum, ellipſin ſtatuere verbi *dicere* vel *reſpondere*. Aſt per mimeſin verba eorum, qui loquentes introducti fuerunt, referri, ſine addito, *dicunt* vel *dicentium*, ſatis frequens eſt. (*) Videmus autem iam antiquitus praedictam eſſe calumniam plurium aduerſus ſcripturam ſacram, qua tanquam litera mortua traducitur, & ad immediata cum Deo colloquia ambienda homines inuitantur, vel vt ad ſcrinium pectoris doctorum & ſapientum, tanquam diuinum & viuum theſaurum, diſcedant â litera legis & teſtimonii, vtpote quae ſint inſtar mortuorum. Ita ſi verba illa capiamus, facile erit intelligere 3) verba quae ſequuntur, quae tantopere defatigarunt interpretes. Quae ita interpretamur: *apud legem & apud teſtimonium* quaerant & ſciſcitentur omnes: (**) *niſi dixerint* vel loquentur *ſecundum verbum hoc* pythonum vanum & inane, *cui non* eſt *aurora*. Meſſiae enim ſunt, adſtringentis ſuos ad verbi obſignati normam, & aduerſus obiectiones contemtorum eius munientis, quaſi epiphonema de verbis illis pythonum & diuinatorum. Dicit nullam fore auroram, neque primam lucem gratiae Dei vlli homini affulſuram eſſe vllo alio verbo, niſi ex illo colligato & obſignato per diſcipulos ſuos verbo legis & teſtimonii. Haec interpretatio verbis hebraei textus quam maxime congruit, nec vlla vel enallage, vel vocabulorum ebraeorum inſolita ſignificatio hic admittitur, vt in aliis interpretationibus id deprehendimus: & plene concinit dictum Petrinum 2 ep. I. 19.

(*) De Phariſaeis & Sadducaeis tempore Chriſti haec praedici agnoſcit etiam Lucas Oſiander h. l. Eandem fere iam olim Nazarenorum fuiſſe ſententiam, qui nempe de Phariſaeis haec

pleniſſime ſint interpretati, ex Hieronymo obſeruat & laudat Vitringa h. l.

(**) Ita enim ſolet Spiritus Sanctus, quando impiorum ſermones refert, non ea proferre in facie illa ſpecioſa, qua ſuos errores induunt, ſed quaſi denudatos omni fuco ſiſtere, vt eorum abominabilitas ſtatim pateſcat: non ſcilicet quid prae ſe ferant, ſed quo ducant & quo collineent indicando. v. g. quando Prov. I. 11. memorat dicentes: *Veni nobiſcum, inſidiabimur ſanguini, abdemus nos innocenti gratis*; non id vult, quod haec ipſa verba proferant, quae ſtatim ipſa fronte ſua alienatura eſſent audientes, ſed quod, quae proferant impii, eo collineent, vti v. 16 declaratur. Sic Ier. XVIII. 18 memorantur dicentes: *Venite occidamus Ieremiam lingua*. Ieſ. XXVIII. 15 introducuntur dicentes: *Cum morte foedus, cum inferno pactum iniuimus, mendacium fecimus refugium noſtrum & hypocriſin aſylum &c.* Atque pari modo h. l. non id dicitur, quod diſertis verbis Iudaei ad pythones ſint ablegaturi, quos ſatis norant in lege prohibitos, ſed ea quae optima cum ſpecie contra verbum ſcriptum prolaturi ſint, ſiſtuntur nuda, tanquam idem dicentia, ac ſi reuera pythonas & diuinatores conſulere ſuaderent conf Glaſſi Rhetorica ſacra p. m. 548. ſq. it. Brentii comment. in Ieſ. XLIV, p. m. 360.

(***) Loca Iudaeorum id aſſerentia complura annotauit Buxtorfius, in initio Recenſionis operis Talmudici, quae cum eius libro de Abbreuiaturis Hebraicis prodiit, p. m. 238 ſqq. v. g. Rabbi Iſaaci Corbelenſis: *Ne exiſtimes, quod fundamentum ſit lex ſcripta, quin potius fundamentum eſt illa, quae ore tradita, nam propter legem oralem initum eſt foedus &c.* In ipſo codice iuris Baba Metzia: *qui operam dant lectioni biblicae, virtus aliqua eſt, aut potius nulla virtus; Miſchnae autem ſeu traditioni, virtus eſt, propter quam accipitur praemium; Gemarae, virtus eſt, qua nulla praeſtantior.* Sic Rabbi Eleaſar dixiſſe memoratur: *Auertite liberos veſtros à ſtudio biblico, & collocate eos inter genua ſapientum.* Et in codice Chagiga Raf dixit:

dixit: *quando egreditur homo ex conſtitutionibus Talmudicis, deinceps nulla eſt ipſi pax.* Vbi Gloſſa addit: *quando egreditur homo ex doctrina talmudica ad doctrinam biblicam, tunc amplius nulla ipſi pax eſt* &c. Tritam in Rabinorum ſcriptis ſententiam p. 242 refert: *Fili mi, attende ad verba ſcribarum magis quam ad verba legis.* Et in libro Haskuni in notis ex Baal Hatturim collectis legitur: *Qui diſſentit à Doctore ſuo, perinde eſt, ac ſi diſſentiret ab ipſa diuina maieſtate; qui autem credit verbis ſapientum, eſt ac ſi crederet ipſi Deo.* Ita annotauit Eiſenmengerus im Entdeckten Judenthumb P. I. Cap. VIII. p. 298 ex praefatione libri Menorath Hammaor, vbi exponantur verba Deutr. VIII. 3: *Non viuet ex pane, ſignificat biblia. quod dicitur, viuet de omni quod egreditur ex ore Iehouae, ſignificat Halachoth & Aggadoth, reſponſa & aenigmata ſapientum*, hoc eſt, meditationes multiſciorum & muſſitationes pythonum. Plura dabit idem Eiſenmengerus P. IV. Cap. I. p. 96. & Cap. VIII. toto, praeſertim p. 302. 330 ſqq. Item Lightfort in horis ad Matth. XV.

(*) Ellipſis illa vocis *dicunt*, *dicentes*, *dicens* &c. ſatis frequens eſt. Sic Ieſ. III. 6. apprehendet vir fratrem, (*dicens*) veſtes habes &c. Cap. V. 9: in auribus meis Iehouah Zebaoth *dixit* &c. XXVIII. 10: certe *dicunt* praeceptum ſupra praeceptum &c. Sic Ierem. XLIX. 4. De Rabba ciuitate refertur: quae ſuis nititur theſauris (*dicens*) quis contra me veniet. Ezech. XXX 2: eiulate (*dicentes*) vae diei. Gen. XXVI. 7: metuit dicere vxorem ſuam (*dicens*) ne occidant me viri loci propter Rebeccam.

(**) B. Ioan. Bened. Carpzouius in Euangeliis Ieſaiae P. IV. p. 77. ſqq. quum verba haec v. 20, vt & illa v. 19 (annon populus Deum ſuum quaeret &c.) reſpondentium eſſe ſtatuat; repetendum hic vult id quod praeceſſerat דרש, & quidem in imperatiuo דִּרְשׁוּ quaerite: quod, vt illic cum אל, ita hic cum ל conſtruatur, vti & Ier. XXXVIII 4 Ezech. XIV. 7 Pſ. XLII 5. vt iubeamur quaerere legem & euangelium. In reliquis additam ſtatuit commina-

 tionem;

tionem; vbi אשר ſit particula aſſeuerantis, vti & 2 Sam. I. 4. atque לו referendum ſit ad praecedens עם, hoc ſenſu: ſi doctores non loquentur ſecundum verbum hoc legis ac euangelii, certe ſeducent populum & non erit ei aurora. Hanc ſententiam complures alii ſectantur. Forte tamen conuenientiſſime ad verba contextus Ebraici & ad mentem loquentis, verba v. 20. tanquam ipſius Meſſiae verba ita capientur, (vtpote reſpondentis iam & reſpōdere docentis ad obiectiones ſciolorum, non vt ſint amplius verba illorum ipſorum) ita nempe, vt in priore hemiſtichio huius verſus: ad legem & ad teſtimonium, repetendum ſit ex v. 17 verbum קִוָּה. nimirum קִוִּנוּ vel נְקַוֶּה *tendemus* vel *attendemus* tanquam ad regulam. Verborum autem poſterioris hemiſtichii hic, vt diximus, ſit ſenſus: *niſi* (h. e. alioqui) *dicent ſecundum verbum illud, cui non eſt aurora.* Nimirum extra verbum obſignatum legis vel euangelii ex nullo alio verbo vel ſcintilla lucis ſalutis affulget, ne aurora quidem; vbi quam maxime reſpectus erit ad illud verbum à ſciolis iactatum. Hoc nempe eſt verbum illud mendax, de quo Ezech. XIII. 6 ſqq. XIV. 9. In ſolo illo verbo Dei obſignato eſt aurora illa filios Dei velut rorem generans Pſ. CX. 3, illud ſolum veritatis verbum eſt ſemen ex quo filii Dei generantur. Iac. I. 18. 1 Petri I. 23.

§. XXV.

Iudicium Meſſiae 2) illata fames ſpiritualis reiiciendorum.

Beneficium revera erat, quod expetierat Meſſias, retractio doni Prophetiae à gente refractaria, in obſignatione canonis verbi diuini, ne poſthac pateret via illuſionibus ſpirituum ſeducturorum. Grauius eſt iudicium, quod inſecuturum praenunciat reiiciendis, nempe fames ſpiritualis, cuius & cauſam & atrocitatem indicat, pergens Cap. VIII. 21: *Et tranſibit in illa induratus & famelicus, & fiet, quoniam eſuriet*, ad furorem ſe concitabit, vel *efferueſcet ira ſua, & maledicet in rege ſuo & in Deo ſuo, & ſpectabit in ſuperna.* Quod dicitur *&, tranſibit in ea*, illud בָּהּ *in ea* conuenientiſſime refertur ad ante memoratam legem ac teſtimonium. *Tranſire* autem ſiue ſtudium qualecunque

in

in lege deſignet, ſiue culpabilem leuitatem in illo ſtudio connotet, ſiue contumacem legis transgreſſionem, eiusque vilipendium & contemtum indicet (*), eſt ipſum poenae huius initium atque cauſa. Hoc enim dicitur: *& tranſibit in illa* lege nempe ac teſtimonio, quilibet illorum ſciolorum & pythonum, non tanquam profecturus ex ea & ſe inſtructurus, ſed tanquam *induratus*, conf Rom. XI. 25 *& famelicus*, nunquam inueniens quo ſatietur, quo conuertatur, cum dura ceruice ei ſemper reſiſtat. qualis fames deſcribitur Amoſi VIII. 11. 12 Ezech. VII. 19. 26. Ideoque quia ſemper famelicus perſeuerat, ſemper diſcens, nunquam ad agnitionem veritatis perueniens, *ira concitabitur* aduerſus ipſam legem & teſtimonium, forte aduerſus eccleſiam Cant. I 6, *& maledicet per (**) regem ſuum & per Deum ſuum* Non indicatur cui maledicturus ſit. Non ſcilicet tam ipſi legi maledicturus videtur, quam cuicunque ſibi aduerſanti, & ſuas quas venditat traditiones, muſſitationes & meditationes reſpuenti vel taxanti. Depingitur vero etiam hic nobis Iudaeorum peruerſorum corruptio, quae, imprimis tempore praeſentiae noſtri Saluatoris in terra, imo etiam hodienum conſpicitur, qua ſtudent quidem legi, ſed tranſeuntes in ea ſuis indurati praeiudiciis, vel temeraria cum leuitate, imo cum eius impio vilipendio, non ſatiantur, ſed famelici accedentes famelici diſcedunt, & iraſcuntur & maledicunt. Ita maledicebant excommunicantes Chriſtum eiusque diſcipulos ac ſectatores Ioh IX. 22. 27. VII. 49. 51 23. XVI. 2 Ita etiam nobis hodienum maledicunt Memorantur autem maledicere *in rege ſuo*, i e. in ſuo quem ſibi fingunt Meſſia, qui igitur rex ipſorummet dici videtur, quod ipſi illum ex ſuo beneplacito ſibi fingant, quum reſpuerint recipere verum regem ſuum verumque Meſſiam, quod non mundanum regnum inſtitueret, Lucae XIX. 14. Ita *in Deo ſuo* maledicere dicuntur, non quod verum Deum, olim peculiariter ipſorum Deum, adhuc venerentur

tan-

tanquam ſuum Deum, ſed in Deo quem ipſi confingant ſibi, & pro lubitu ſibi ſtatuant, quum tamen eius reſpuant filium vnigenitum (qui filium negat, neque Patrem is habet 1 Ioh. II. 23) adeoque non talem Deum amplius agnoſcant, qualem ſe reuelauit. Quod autem additur: *Et ſpectabit ſurſum* ſiue in ſuperna, eo indicari videtur, quod toties ſignum ê coelo poſtularint ipſi Iudaei Lucae XI. 16. conf. 1 Cor. I. 22, vel quod adhuc Meſſiam ex coelo praeſtolentur.

(*) Ita etiam D. Carpzouius l. c. p. 82, qui illorum temerariam in legis explicatione verſationem indicari ſtatuit; cuius exempla exhibeantur Matth. V. 21. 22. 33. XV. 4. 5. 6. XXIII. 16. ſqq. 1 Cor. II. 7. 8. Ioh. I. 11.

(**) Non videtur congrua interpretatio: *maledicet regi ſuo & Deo ſuo.* Nam קלל cum ב conſtructum eſt maledicere per aliquem alicui. Sic 1 Sam. XVII. 43 Goliath legitur Dauidi maledixiſſe per Deum ſuum.

§. XXVI.

Iudicium Meſſiae 3) praedicta pertinax excoecatio Iudaeorum ſiue tenebrae extremae.

Poenam, quae totum populum ob illam in Deum & eius legem irreuerentiam apprehenſura ſit, indicat Meſſias, pergens Cap. VIII. 22: *Et intuebitur in terram, & ecce coarctatio & caligo, obſcurato* vel fatigato *anguſtia*, vel auolaturo (*) ab anguſtia, *& tenebris circumacto.* Ita, vt puto, concinniſſima erit huius verſiculi interpretatio, quae alias interpretibus non parum faceſſiuit negotii vt nempe dicatur anguſtia ſuper anguſtiam, caligo ſuper caliginem venire & vrgere terram eiusque habitatores. Imprimis autem de ſpirituali anguſtia & tenebris ſpiritualibus haec dici (**) videntur, non excluſis tamen etiam tenebris & anguſtiis temporalibus, quas hoſtes populi & religionis illaturi erant, de quibus dixerat capite praecedente. Non autem hic verſus cum praecedente cohaerere nexu tam arcto

Digitized by Google

arcto videtur, vt idem, qui ibi dictus fuerat ſpectare ſurſum, ille hic dicatur intueri terram: ſed plane aliud & de alio hic dici videtur. Antea nempe de pythonibus & eos ſequentibus dictum erat quod ſurſum ſpectent: hic vero quiuis viator, tanquam ſpectator admittitur, ſubintellecto nempe ſub verbo *& intuebitur* ſubiecto indefinito, quod noſtri per man exprimunt: man wird das Land anſchauen. latini *quis* vel *quiſpiam* aut *quicunque* adiicere ſolent: & ſpectabit ſiue intuebitur quisque in terram. Sed Hebraei ſine addito tertiam verbi actiui ita ſolent adhibere, vbi ſubiectum indefinitum, vel vniuerſale indigitare volunt. vti mox idem verſu ſequenti obſeruare licebit. Quodſi etiam de Iudaeis id ſolummodo dictum contendas, nihil tamen aliud indigitatum cenſebis verbis hiſce, quam vaticinium, quod terram ſaltem ſpectaturi ſint, hoc eſt terrena tantum quaeſituri, terrenum regnum, terrenum Meſſiam, terrenam redemtionem, terrenas victorias, terrenam potentiam, terrenam felicitatem: quum tamen in terra nonniſi coarctationem, caliginem & anguſtiam inueniant.

(*) Verbum עוף polyſemon eſt & nunc *volatum* (idque ſignificatu maxime proprio & frequenti, quem & deriuatum habet עוֹף auis) nunc obſcuritatem, nunc fatigationem indicat, quod à יָעֵף habet. Primus ſignificatus h. l. forte ille eſt qui ab ipſo Spiritu Sancto intentus, certe commodiſſime applicatur: vti & verſiculo proximo ſequente in מוּעָף. Neque aduerſatur genio linguae hebraeae, fugam malorum indicare volatu, auium more ſuſcepto. Sic Dauid Pſ. LV. 7. ſuas calamitates conſiderans *dixi*, inquit, *quis dabit mihi alam ſicut calumbae?* אָעוּפָה *auolabo*.

(**) Ita vocabulum אפלה occurrit Deutr. XXVIII. 29, vbi Deus hanc poenam comminatus fuit Iudaeis immorigeris, quod ex coecitate cordis, in meridie palpaturi ſint ſicut coecus in tenebris. Huc forte referendae ſunt *tenebrae extimae*, quas filiis

K regni

Digitized by Google

regni iudicio ſuo denunciat praeſens iam in terris Immanuel Matth. VIII. 12.

§. XXVII.

Vt reiiciantur mali. Cauſam tam tetrae caliginis & grauis anguſtiae addit Saluator, non tam in eo, quod nulla prorſus lux fulſura ſit ſed quod lucem omnium ſplendidiſſimam Iudaei more ſuo ſint contemturi, propter loci, vbi ea quam maxime fulget, ignobilitatem. Ita enim ſubiicit Cap. IX. 1: *Quia non auolare factus eſt* quis ideo, *quia anguſtiis detentus in ea* terra eſt, id eſt, nemo illorum anguſtiis ſuis eo ſe ferri ac incitari patitur, vt veram ſalutem quaerat: qui tamen immiſſarum â Deo illarum anguſtiarum ſcopus eſt, vt auolent homines eo vbi ſalus eſt. ſed licet auolare tentent, reſpuunt tamen eo volare vbi ſalus eſt, & potius auolant eo, vbi grauioribus tenebris & anguſtiis quisque inuoluitur. Ratio eſt, quia *ſicut primo tempore vilipenait* quilibet, vel contemtum aluit verſus *terram Zabulon, & verſus terram Nephtali, & poſtremo honorauit* ſeu glorificauit eandem, *viam* nempe *maris, ripam Iordanis, Galilaeam gentium.* Verſus 2: ibi tamen *populus ille, qui ambulabant in tenebris,* *Deligantur boni.* *vident lumen magnum: habitantes in terra vmbrae mortis, ſuper illos lux ſplendet.* Fruſtra Iudaei, & qui eos ex Chriſtianis ſequuntur interpretes, hic de afflictionibus & deportationibus Naphthalaeorum & Sebulonitarum cogitant, factas ab Aſſyriis regibus: vnde ſe difficultatibus inextricabilibus inuoluunt, quas neque cum antecedentibus neque cum ſequentibus conciliare valent Verba כָּעֵת הָרִאשׁוֹן ad primas origines & prima tempora hiſtoriae Iſraeliticae reducunt, vbi contemtiſſimae erant tribus Sebulon & Naphthali, vt haud obſcure indicat Debora in ſuo cantico Iud. V 13. Dein vero honorabiliores euadebant bello contra Siſſeram feliciter ſuſcepto. quum nempe antea bonis litteris ſaltem ſtuderent, vt de Sebulonitis Debora teſtatur Iud. V. 14 & de Naphthaleis Iacob vaticinatus

natus eſt Gen. XLIX. 21. contemnebantur tanquam deſides & imbelles. poſtea vero etiam ipſi inter primos advocabantur à Gideone ad perſequendos hoſtes. Iud VI 35. VII. 23. Vnde etiam Dauid Pſ. LXVIII. 28 principes Sebulon & principes Naphthali celebrat. Pari modo Meſſias hic dicit rem ſucceſſuram eſſe illo tempore, quo ipſe & ſui gnati & diſcipuli futuri ſint in ſigna & in prodigia in Iſraele. Et probe notandum eſt, quod non tribum Sebulon & tribum Naphthali memoret, quoniam illae tunc non amplius ſuperfuturae erant, ſed *terram Sebulon & Naphthali*, vbi ipſe quam maxime honorabiles efficiebat illas vrbes & regiones. Et quam contemtae Chriſti praeſentis tempore illae terrae fuerint, ſatis patere poteſt, quando Nathanaëlem legimus tam confidenter dicere Ioh. I. 47: ex Nazaretha poteſtne quid boni eſſe? & Phariſaeos Nicodemo obiicientes Ioh. VII. 42: ſcrutare & vide, quod Propheta ex Galilaea non ſurrexit. Ita igitur etiam tunc contemtui habebant ob terram illam Chriſtum lucem veram, & Meſſiam, nec ad illum aduolare ex anguſtiis ſuis ſuſcipiebant. Ita vero Chriſtus etiam hoc loco praedixit clare, vbi initium praedicandi euangelii facturus ſit.

§ XXVIII.

Quo modo Propheta Meſſiae orationem exceperit, expetendo ſuae genti gaudium in luce eius.

Finito iam ſermone Meſſiae Ieſaias, antequam pergat in ſua ad Achaſum oratione, excipit quaſi verba Saluatoris humili ſua interpellatione; & vſum vel poriſma quaſi ex illis elicit; gaudendum igitur eſſe in tanta Meſſiae beneficentia, non anguſtiis & tenebris calamitatum & errorum locum amplius eſſe dandum. Imo quaſi dolore percitus ob dicta Meſſiae de populi ſui ad tantas tenebras detruſione, intercedere pro ipſis videtur, & loco illius tenebricoſi ſtatus & obdurationis in amore tenebrarum, expetere illis amorem lucis & gaudium in luce. Idque pluribus argumentis. Ita infit Cap IX. 3: *Amplificaſti hanc gentem: annon magnificaſti gaudium? gaudebunt ad faciem tuam*

Digitized by Google

tanquam gaudio in meſſe, quemadmodum exſultant in diſtribuendo ſibi praedam. Licet vocabalum גוי Iudaeis abierit in vocabulum conuicii, quo nos proſcindere ſolent; ipſi tamen magiſtri eorum, v. g. Raſchi, Radak, & alii Iudaeos h. l. iſto vocabulo indigitari admittunt. In quo autem Deus hanc gentem dicatur amplificaſſe, diſſentiunt interpretes. B. Dorſcheus de exaltatione populi prima illa, qua eum ex Aegypto Deus eduxit, explicat. Nec obſtat quid, quo minus de iſta amplificatione ſumatur. Conuenientiſſimum tamen videtur, ſi ſtatuamus, prophetam reſpicere ad ea quae proxime dicta ſunt, & intelligere exaltationem illam, qua tanta lux ei orietur, qua ipſe Meſſias non grauatur miniſter eſſe & euangeliſta huius gentis. Quum vero de tanta illorum temporum caligine, exaſperatione, ira, & anguſtia dictum fuerit, optat vt etiam illud Deus Meſſias adiiciat, vt etiam remotis illis malis & anxietatibus tota gens gauderet in illa ſua glorificatione & exaltatione. Imo quum ſumma exaltatio huius gentis in eo conſiſtat, quod ipſe Meſſias ex ea carnem & ſanguinem aſſumat, vt toties promiſſus virginis partus ex ea prognaſcatur, ad hanc exaltationem quam maxime propheta reſpicere videtur, & inde optare, vt & gens tantopere honorata, etiam ſemper gaudere poſſit; & tum, quum Rezinem ac Pekachum metuebant; & deinceps, ne ab Aſſyriis & Aegyptiis affligerentur & vaſtarentur; & etiam ipſo tempore praeſentis in terra illa Meſſiae. Ita enim interrogatio illa: *Anne magnificaſti gaudium?* appoſitiſſime deſiderium enixum prophetae genti ſuae gaudium â Deo expetentis & optantis loco afflictionum, indicabit. Vt enim particulam negatiuam לא, (quam Keri annotat diuerſam lectionem לו, neque hic eſt vt quid moremur) interrogatiue interpretemur, ipſa accentuatio imprimis ſuadere videtur. Si tamen dubites interrogationem admittere, poterit Samuelis Bohlii (*) interpretatio commode locum habere: *multiplicaſti* ſiue eue-

i) Quia id congruum praeſentiae Immanuelis.

euexiſti *populum* in eo vbi *non multiplicaſti gaudium*. Imo etiam, ſi durior videatur ellipſis talis, qualem Bohlius ſtatuit, licet ſtilo linguae ſacrae non inſueta ſit, poterit etiam illud *non magnificaſti gaudium*, accipi tanquam prophetae querela, eodem fine prolata, vt gaudium ſuo populo â Meſſia magnificandum expetat. Quod verumtamen gaudium ſuae genti integrae non futurum videt, praedicit tamen fore abundantiſſimum viſuris faciem Meſſiae, ita nempe, vt non tantum corporis oculis, ſed ſimul etiam oculis mentis eum agnoſcant. Imo id ipſum argumenti loco videtur attuliſſe, quo Meſſiam moueret ad gaudium populo dandum, quia in praeſentia Meſſiae non poſſit non ſummum eſſe gaudium. Quod ipſum eſt, quod Meſſias noſter in ſuis diſcipulis praedicauit Lucae X. 23. 24 dicens: beati oculi qui vident quod vos videtis &c. itemque Matth. IX. 15: num poſſunt filii thalami dolere, quamdiu ſponſus cum ipſis eſt. conf. Ioh III. 29. ita & Ioh. XVII. 13 pro iis orabat, vt gaudium ſuum in iis exiſteret conſummatum. Et Cap. XVI. 22, promittebat: iterum vos videbo & cor veſtrum gaudebit, & gaudium veſtrum nemo a vobis auferet, & v. 24: petite & accipietis, vt gaudium veſtrum ſit conſummatum. Tunc enim meſſis ampliſſima Ioh IV. 35, tunc diſtributio praedae praeſtantiſſimae Lucae XI. 22. Epheſ IV. 8. Ieſ. LIII. 12. Pſ. LXVIII. 13.

(*) In Commentario Bibl Rabb. ad hunc locum p. 170.

§. XXIX.

Cauſam huius gaudii indicat propheta, & ſimul nouum argumentum dandi ſuo populo illius gaudii eo inculcat, (*) ſubiiciens Cap. IX 4: *nam iugum oneris eius ſit iugum* nempe gentis iudaicae, *& baculum humeri eius*, (**) *virgam exactoris eius fregiſti*, ô Immanuel, *ſicut die Midian*. De temporalibus iugis & exactionibus non eſt vt hic cogitemus. De onere legis inſupportabili Act. XV. 10 conf.

a) Quia ablaturus ſit iugum legis Iudaicae.

Matth. V. 17. Rom. VII. 4 ſqq. X. 4, per Meſſiam ſublato ſermo eſt. Hoc q ıım iugum peculiariſſime extiterit gentis Iſraeliticae, co tracto quidni gaudium iis dandum eſſet? Comparatur haec oneris & virgae & exactoris remotio atque confractio cum Midianitica victoria per Gideonem parta, quia per paucos & ignobiles curanda, & imprimis deſcendente in vterum incorruptae virginis Meſſia, velut rore in vellus Pſ. LXXII 6. conf. Ieſ. XLV 8, &

3) Quia diſſidium populorum in amoris incendium ſit mutandum.

aliis modis (***) typo ſimilis exiſtit antitypus. Et quod addit Propheta v. 5: *quia omnis conflictus confligentis in commotione & veſte voluta in ſanguinibus: & erit in uſtionem, depaſtionem ignis*; eo nouum concedendi gaudii argumentum ſuae interceſſioni adiicit; nam his verbis nihil aliud videtur indicare, quam quod deinde Cap. XI 9 dicit. nimirum omne bellum Meſſiae non futurum niſi in commotione, & ſanguinis Meſſiae fuſione, & in igne verbi, quem Chriſtus Lucae XII. 49 dicit ſe veniſſe vt accendat. Vnde diſcordia & diſcrimen gentium populique Iſraëlis, debeat deſinere, & omnes vno diuino foedere iuncti vnum Deum colere. Quod enim ait: *omnis conflictus confligentis in commotione* erit, eo indicat non aliam quam illam animorum commotionem ex euangelio factam, de qua Deus etiam Haggai II. 6. 7: adhuc vnum pauxillum eſt, & ego מַרְעִישׁ commoueo coelum & terram, mare & aridam, וְהִרְעַשְׁתִּי & commouebo omnes gentes, & veniet deſiderium omnium gentium. conf. Ebr. XII. 26 Qualis iſta commotio ſit futura, deſcribitur Ier. XXXIII. 9. Act. II. 12. 37, item Lucae XII 51 ſqq. coll. 1 Petr. IV. 4. Sic quod dicit Ieſaias: *& veſtis* eſt *voluta in ſanguinibus*, reſpicere videtur ad Iacobi vaticinium Gen. XLIX. 11 de Schilo dicentis: veſtem ſuam in vino lauit, & tunicam ſuam in ſanguine vuarum. conf. Ieſ. LXIII. 2. 3 & typum veſtis Ioſephi Gen. XXXVII. 31. Hac certe euangelii praedicatione, & veſtis ſiue carnis Meſſiae in ſanguine eius perfuſione, vere ablatum

eſt

Digitized by Google

eſt iugum oneris noſtri, & virga, ac baculus exactoris, & ſublatum eſt diſſidium populorum Eph II. 14 - 18, & partum eſt nobis gaudium conſummatiſſimum à nobis non auferendum in ſecula ſeculorum. Atque haec omnium commotio per euangelium, haec ſanguine tincta veſtis facta eſt vere in *uſtionem* & *depaſtionem ignis* (****), non qua comburatur ipſa veſtis, nedum illa animorum commotio, ſed qua ipſa vrunt & inflammant fidei incendio animos, & tanquam igne depaſcunt & exurunt vitia, & quicquid ſe aduerſus veram fidem extollit. conf. Ieſ. IV. 4.

(*) Conferri meretur explicatio verſus 4 & 5 quam exhibet Cocceius h. l. § XXXI ſqq.

(**) *Baculus humeri* videtur notore phalangam, qualibus ſolebant imponi onera & humeris geſtari. Ita arca foederis, & omnes tabernaculi Moſaici partes geſtabantur in humeris ſacerdotum ac Leuitarum, phalangarum ope: tanquam typus onerum cultus & legis Leuiticae. Haec onera iam tollenda, indeque baculi & phalangae confringi debebant

(***) Annotauit plura Ioh. Forſterus Commentario in Ieſaiam, h. l. p m. 226.

(****) Ita enim quae in hebraeo occurrunt vocabula, actiui ſignificatus potius ſunt quam paſſiui. Quod quidem de שְׂרֵפָה ſaltem in quam plurimis, vbi occurrit, locis manifeſtum eſt. Alterum autem מַאֲכֹלֶת non recurrit niſi infra in hoc ipſo nono Ieſaiae capite, v. 19, vbi dicitur populus eſſe tanquam *depaſtio ignis*, addita ratione, quia vir fratri ſuo non parcit, alter alterum depaſcit & tanquam ignis conſumit.

§ XXX.

Sed clariſſime iam ipſe propheta noſter cauſam illam tanti gaudii, qua omne iugum & virga & baculus populi frangatur, & quae ignem illum accendat, plene manifeſtat, & fortiſſimum ſimul argumentum, quo ſuo populo gaudium in luce illa concedendum vrget & optat, ſubiicit *4) Quia populo huic imprimis datus Immanuel.*

Digitized by Google

ſubiicit, quod nempe ſit ipſe ille in ſignum datus virginis partus, Immanuel, quam maxime Iudaeis datus & natus, & notus omnibus ſuis beneficiis & nominibus, & illorum regnum ſtabiliturus in aeternum. Ita enim pergit Cap IX. 6: *quia puer natus eſt nobis, filius* (*) *datus eſt nobis: & factus eſt principatus* (tanquam per luctam acquiſitus. conf. Gen. XXXII. 28.) *in humero ipſius:* (**) *& vocabit nomen eius* quisque *admirabilem, conſiliarium, Deum heroëm* (Θεάνθρωπον, Immanuel, Deum & hominem, non ψιλάνθρωπον ſed fortem & maſculum heroëm. conf. Cap. X. 21) *patrem aeternitatis, principem pacis.* V. 7: *Ad amplificationem* (***) *principatus, & ad pacem ſine termino, ſuper throno Dauidis & ſuper regno eius, vt ordinet illud & vt ſtabiliat illud in iudicio & in iuſtitia. A nunc & usque in ſeculum zelus Iehouae Zebaoth faciet hoc.* Manifeſtiſſimum eſt, non de alio quam de Meſſia Immanuele, (*) dicta haec eſſe, & accipi non de alio poſſe. Neque in Hiskiam, neque in quemcunque alium quadrant illa nomina, gnato huic danda. Et vanum eſt Iudaeorum commentum, (**) quo gnato illi non niſi nomen principis pacis, dandum dici fingunt, reliqua autem nomina indicare eum, qui nomen iſtud daturus ſit illi gnato: neque enim vllum indicium diſcerpendarum ita illarum agnominationum ex textu, vel ex linguae genio, vel ex accentuatione afferre poſſunt; imo haec omnia iis potius aduerſantur. Neque ſerio poſſunt obiicere, deeſſe ita nominatiuum ad verbum וַיִּקְרָא pertinentem; non indicari, quisnam gnatum illum ita ſit vocaturus. ignorare enim nequeunt genium linguae ſuae, nullum requirentis nominatiuum, vbi indefinitum et prorſus vniuerſale ſubiectum indicandum eſt. Quod innumeris exemplis ê ſacro codice, et de ipſo etiam ויקרא poteſt probari. (***) Atque ſi obiecerint, noſtrum Meſſiam non ita ab omnibus nominari, quum et ipſi, et tot gentes aliae iſta ei non concedant nomina: viderint, ne ſero plangant hanc negatam ei agnominationem, quam tamen ei tandem aliquando

quando dare debebunt, ſed quando non amplius id eis erit ſalutare, iuxta Ieſ XLV. 23. ſqq. conf. Rom. XIV. 11. Sed neque in Hiskiam, neque in quemcunque alium, niſi in Meſſiam, quadrare poteſt, quod natus & datus fuerit ad pacem, cuius non ſit terminus, (*) & quod regnum Davidis ordinauerit ac ſtabiliuerit vsque in aeternum. Friuolum autem prorſus eſſet obiicere, quod Ieſaias loquatur de puero iam tunc, quando iſthaec loquebatur, nato: Ipſi enim Iudaei non ignorant, hunc eſſe prophetarum morem, vt de futuris perinde ac de praeteritis loquantur. Ita & Kimchi atque Raſchi ad Ieſ XLII 16 regulam ſtatuunt: lingua prophetiae eſt loqui de futuro tanquam de facto. (**) Tanto autem conuenientius de eo tanquam iam nato loquitur, poſtquam orationis ſuae curſu ad ea tempora deſcribenda venerat, quibus reuera tanquam iam natus exiſtere debebat.

(*) *Filium* dici hoc loco ſimpliciter illum, qui κατ' ἐξοχὴν eſt filius, nempe filium aeternum eſſe nobis datum, confirmari poteſt ex dicto ipſius illius filii & Meſſiae Ioh. III. 16. Videntur etiam Hebraei veteres Meſſiam κατ' ἐξοχὴν & ſimpliciter filium appellaſſe, vbi forte non prorſus reſpuenda auctoritas Midraſch Coheleth, folio 93. 4, *Eſt quidam cui nec filius nec frater. Hic eſt ſanctus* בָּ (filius nempe Dei) *qui nec fratrem nec filium habet. Fratrem non habet, filium vnde haberet? niſi quod Deus dilexit Iſraelem, & vocauit filios.*

(**) Verba haec non incongrue conferentur cum illo quod praeceſſerat, *baculum humeri eius confregiſti.* Nimirum in ſuos humeros tranſtulit Meſſias omne onus & peccati & damnantis illud legis. Et in hoc eſt principatus eius, quod in ſe transferendo peccata & poenas eorum, eccleſiam ſibi acquiſiuerit & populum peculii ſui, Ieſ. LIII. 10. 12 Tit II. 14 Et ita antiquam Iudaicam eccleſiam verba haec intellexiſſe, teſtis eſt Chaldaeus interpres παραφράζων illa: *Et ſuſcipiet in ſe legem ad ſeruandum eam.* Nimirum quod ſuper humeros eſt, oneris habet indolem, ſiue ſer-

Digitized by Google

vile illud ſit onus Gen. XLIX. 15, ſiue gubernatricis curae ac regiminis Ieſ XXII. 22, vnde non inconcinne Theologi hic etiam Chriſtum in cruce, quam humeris ſuis baiulauit, & cui humeris affixus elogium regis Iudaeorum â Pilato accepit in titulo crucis, conſiderandum ſiſtunt. Huc ſpectat illud Pſ LXVIII. 20: onus gerit nobis Deus ſalus noſtra. conf. Matth. XI. 27. XXVIII 18. Ioh V 22.

(***) Multum interpretes commentantur de Mem clauſa in medio לםרבה. Quidam per myſterium hic putant indicari annum 767 in verbis לםרבה המשרה, nempe annum reſurrectionis Chriſti, ab illo Eſaiae tempore computatum. ubi tamen ם clauſum non requireretur. Alii alia afferunt, quae magnam partem exhibet Licentiatus Dauid Tancken in Diſſ. ad h. l. Roſtochii 1620 habita §. L Quae nonnulli de indicata incorrupta virginitate matris Meſſiae, clauſo vtero concipientis partum & enitentis, habent, longius petita ſunt. Sculfetum tamen acrius hanc ſententiam exagitantem perſtringit Hackſpanius Notarum Philol. Theol P. II. p. 570. ſq. Si codices meliores hebraei haberent Keri, vt nonnulli habent, quum tunc puncta τȣ̃ Chetibh ad Keri pertinerent, putarem Chetibh eſſe duo vocabula diſtincte legenda לם & רבה.

(*) Ita Chaldaeus interpres, explicans haec: *dixit Propheta domus Dauidis, puer natus eſt nobis, filius datus eſt nobis, & ſuſcipiet in ſe legem, ad ſeruandam eam. Et vocabitur nomen eius â conſpectu mirabilis conſilio, Dei fortis permanentis in ſecula, Meſſias, in cuius diebus pax multiplicabitur nobis.*

(**) Iudaei nominatiuum cum verbo *vocauit* conſtruendum conſtituentes vocabula mirabilis, conſiliarius, Deus fortis, aeternus pater, non tam grauiter errant ac alii ex ſuis, qui omnia illa nomina Hiskiae tribuunt: cum quibus tamen ex noſtris facere non dubitauit Renatus Andr Kortum, merito confutatus â ſumme reuerendo Roſtochienſi Theologo D Herm. Chriſt. Engelkenio in Pentade dictorum V. Teſtam. â manifeſta peruerſione vindicatorum, Roſtochii 1720 p. 26. ſqq. Errant tamen & ipſi, quum non modo accentus ſibi aduerſos habeant, ſed etiam genium linguae ſuae. Ex cuius conſtante vſu in libris ſacris obſeruato Iac.

Guſ-

Digitized by Google

Guſſetius in Ternione controuerſiarum aduerſus Iudaeos, p. 135. ſq. hunc adſtruxit canonem: *poſt verbum* קָרָא *in denominandi vſu adhibitum, & vocem* שם *cum pronomine ſuffixo, ſubiectum denominandum indicante, nomina quae immediate ſubiunguntur, ſunt nomina ſubiecti denominandi.* Quem ingenti numero locorum ſcripturae ibi allegatorum confirmat. Nomen autem nuncupantis, ſi quis indigitetur, ſemper verbo קרא praemittitur, vt cum Cocceio Vitringa hoc loco annotat. conf. Guſſetius ib. p 82, & Varenius ad h. l p. m 202 ſqq.

(***) Videatur Gen. XI. 8. ideo vocauit *quisque* nomen eius vrbis Babel XIX. 22 ideo vocauit *quisque* nomen vrbis Zoar. Sic Cap. XVI. 14; vocauit *quisque* (de ſola enim Hagàre capi nequit, quum קרא ſit maſculinum) fontem illum fontem viuentis videntis me. Ex. XV. 23. vocauit *quisque* nomen eius Mara. Deutr. XV. 2, quia vocat *quisque* miſſionem Domino. Gen. XXVII 36, num quia vocauit *quisque* nomen eius Iacob, ſupplantauit me. Num. XI. 34, & vocabit *quisque* nomen loci huius ſepulchra concupiſcentiae. Ioſuae V. 9, & vocauit *quisque* nomen loci huius Gilgal. Cap. VII 26: ideo vocauit *quisque* nomen loci huius vallem Achor. Iud I. 17 & vocauit *quisque* nomen vrbis Harma. XV. 19, ideo vocauit *quisque* nomen eius fontem inuocantis. Ier. XXIII. 6: hoc nomen eius quo appellabit eum *quisque* &c. conf. Ioan. Gerhardus in Exegeſi Loci de ſcriptura, § 328 Hackſpanius Notarum Philol. P. II. p. 566.

(*) conf. Coccei comment h. l. §. 41. ſqq Ioan. Friſchmuth in Diſſ. de Proſopographia Meſſiae, & Wagenſeilius ad Tela ignea ſatanae p. 515. ſq Quos duos etiam cel. Vitringa laudat.

(**) conf. Varenius ad Ieſaiam p. m. 197. concluſione 2 it. p 189. concluſione 6.

§. XXXI.

His de Meſſia Immanuele poſitis Ieſaias, facta iam mentione zeli Domini Zebaoth, antequam pergat de tempore aduentus eius, & de regni eius beneficiis pleniùs edocere, reuertitur ad ea quae Pekachum & Rezinem attinent, *Demonſtratio ſecunda inutilitatis foederii cum Aſſyrio.*

Digitized by Google

tinent, vt penitus omnem metum euellat, cauſſas iam enarrans cur illi, & quam maxime Ephraim, prorſus euerti debeant, imo cur & Aſſur non ampliores aduerſus Iudam progreſſus facturus ſit, quam Deus ſit ipſi permiſſurus. Nempe poſtquam modo dixerat zelum Iehouae Zebaoth iſtud effecturum eſſe, vt naſcatur filius ille nobis datus, qui regnum Dauidis ordinet & ſtabiliat in aeternum: oſtendit nunc, qualis & quantus ille Dei zelus exiturus ſit, qui Ephraimum quidem ſit deſtructurus ne populus ſit, licet non ſine antegreſſa exſpectatione longanimi poenitentiae illius: quum Iudam & Dauidis domum euerſurus non ſit, nec permiſſurus Aſſyrio vt Iudam exſtirpet, vel ita deſtruat, ne ſatis illuſtres eius maneant reliquiae; licet ei ſatis inſolentiae ſit permiſſurus & crudelitatis, aduerſus Iudaeos ob eorum peccata exercendae: quum domus Dauidica ſit ſeruanda propter illum datum nobis filium, eiusque cauſa etiam iudaicae tribus reliquiae ſint cuſtodiendae. Igitur de zelo illo diuino aduerſus Ephraim ita Ieſaias iam ſermocinatur, vt primo in genere validum indicet diuinum verbum reſpectu omnium filiorum Iſraelis, Cap. IX. 8: *Verbum miſit Dominus contra* (*) *Iacob, & cecidit* ſiue validum euaſit (**) *contra Iſrael.* conf. Ioſuae XXIII. 14 ſqq. Deinde ſigillatim aduerſus regnum Ephraimiticum id validum fore dicit v. 9: *Et cognoſcent hic populus totus ille, Ephraim* nempe *& habitator Samariae.* Addit cauſas cur in exitium eorum validum ſit futurum Dei verbum, primam nempe: *in ſuperbia & in magnitudine cordis* (***) *dum dicunt*, v. 10: *Lateres ceciderunt, ſed lapide caeſo reaedificabimus; ſycomori exciſae ſunt, ſed cedros* pro iis *ſurrogabimus.* Cauſa igitur zeli diuini aduerſus Ephraim prima hic indicatur ipſorum faſtus, quo quicquid iis aduerſi, etiam ab ipſo Rezine, diſponente ſic Deo eventurum, alto ſupercilio contemturi ſint, neque Dei manum in his agnituri, ſed ſuperbe contra niſuri. Verbum igitur zeli diuini contra faſtum talem ſubiungit propheta V. 11: *Atque exaltabit* ſiue roborabit *Iehouah hoſtes Rezinis* con-

A validitate verbi Diuini contra Ephraim.

Eius prima cauſa faſtus Ephraimitarum.

contra ipſum Ephraim, nempe, (*) *& inimicos eius commiſcebit*, v. 11: *Syros à fronte & Philiſtaeos à tergo, & comedent Iſraelem plena bucca.* Addit tamen nondum plenum excidium inſtare, Deo adhuc exſpectante poenitentiam: *In omni eo non recedit ira eius* nempe Iehouae, *& adhuc manus eius extenſa eſt.* Ira non recedit, quia poenis illis nondum emendantur: quia tamen in ira miſericordiae recordatur, iuxta dictum Habac. IV. 2, adhuc extenſa eſt manus eius ad reuocandum populum illum ab impietate & exitio ſuo, ſicut Ieſ. LXV. 2, dicit: tota die extendo manus meas ad populum refractarium. Nondum properat ad excidium illorum plenarium, ſed adhuc aliis modis eos ad poenitentiam inuitare tentat.

(*) Praefixum ב conuenientiſſime hic redditur *contra.* Quem ſignificatum ſaepe obtinet v. g. Num. XII. 1. 8. *contra* Moſen. it. cap. XXI. 5 7. ſic 1 Chron. XXI. 17: ſit manus tua *contra* me & *contra* domum patris mei. 2 Regg. XIII. 17: ſagitta ſalutis *contra* Syros &c.

(**) Ita verbum כפל eſt quandoque *validum eſſe.* v. g. Ier. XXXVI. 7: fortaſſis *valida* erit deprecatio eorum. Cap. XXXVII. 20: *valida* ſit quaeſo deprecatio mea. conf. cap XLII. 2.

(***) In magnitudine cordis, quaſi ex magnanimitate. Vbi vere locum habet, quod Plato dicit Alcibiade II. p. m. 43: *μεγαλοψυχίαν, τοῦτο τὸ κάλλιστον τῶν ἐν ἀφροσύνῃ γε ὀνομάτων.* Magnanimitas honeſtiſſimum nomen inſipientiae.

(*) Res ipſa monſtrat & contextus, imprimis conſequentia, ſuffixum in עָלָיו non ad proxime praecedentem Rezinem eſſe referendum, ſed ad primarium ſermonis obiectum, remotius licet in verborum contextu, memoratum nempe verſu 8 populum Ephraimi & habitatorem Samariae. Id quod nec alias infrequens eſt. v. g. 2 Regg. I. 5: reuerſi ſunt legati ad ipſum, nempe Ahaſiam, non ad Eliam proxime memoratum. conf. D. Danzii Interpres §. 41.

§. XXXII.

§. XXXII.

Secunda cauſa, impoenitentia.

Secunda Zeli diuini aduerſus Ephraimum cauſa memoratur contumax eius impoenitentia Cap. IX 13: *ſed hic populus non reuertitur vsque ad percutientem illum.* vid. Hoſ. VII. 9. 10 conf. Ieſ I. 5. Ier. V. 3. II. 30, *& Iehouam Zebaoth non quaerunt*, ne quidem apud Prophetas veros, neque pſeudoprophetarum verbum examinando ad verbum Dei. conf. Ezech XX. 1 ſqq. Hinc ſubiungit propheta verbum Zeli diuini aduerſus hanc quoque contumaciam: *& abſcindet Iehouah caput & caudam, ramum & iuncum* (*) *die vna* v. 15: *ſenex & ſpectabilis facie* ſiue venerabilis, conf. Ieſ. III. 3, *eſt caput, & propheta docens mendacium eſt cauda.* v. 16: *& facti ſunt beatificantes*, ſiue ducentes (**) *populum hunc, ſeducentes; & beatificati*, ſiue ducti, facti ſunt *abſorpti.* conf. Matth. XV. 14. Ier. V. 31. v. 17: *propterea ſuper electis* ſiue iuuenibus *eius* ſcilicet populi *non gaudebit Dominus*, non enim gaudet de filiis ſtultis Prou. XVII 21, ſed in timentibus ipſum Pſ. CXLVII. 11, *& orphanos eius & viduas eius non miſerebitur: quia omnis* ille populus *hypocritam agit*, vel profanus eſt Eſ. XXIV. 5, *& male agit*, & plena bucca, ſiue *omne os loquitur ſtultitiam.* conf. Ieſ XXXII. 6. it. Pſ. XIV. 1. Ier. V. 12. Subiicit tamen: *in omni eo non recedit ira eius*, nempe Iehouae, *& adhuc manus eius extenſa eſt.* In his nihil amplius eſt, quod nos, habita praeſertim inſtituti noſtri ratione, poſſit morari.

(*) Prouerbialem hanc eſſe locurionem obſeruant viri docti. Et annotauit cel. Vitringa ex Raſchio אַגְמוֹן non tantum iuncum, ſed ſignificatu generaliore ramum tenerum ſignificare, quaſi ſuprema virgulta arborum.

(**) Vtrumque enim verbum אִשֵּׁר notat, & ducere & beatum praedicare. quae hic per ſyllepſin commode poſſunt iungi. beatificando nempe alliciebant & ducebant auditores, & ducti ſe ſic putabant beatos. vid. Ezech. XIII. tot. Act. XX. 30. 2 Tim. IV. 3.

§. XXXIII.

Tertia cauſa, proteruia iniurian-di.

Tertia Zeli diuini aduerſus Ephraim cauſa eſt proaeretica & flagrans eius malignitas, flagrans iniuriandi, nocendi, & male agendi libido Cap. IX. 18: *quia ardet ſicut ignis improbitas.* (*) Verbum Zeli diuini aduerſus hanc facinoroſam improbitatem ſtatim additur, quod ſcilicet ea ipſa ad ipſorummet mutuam conſumtionem ceſſura ſit: *ſenticetum & vepretum*, quale totus iam Ephraim euaſit, *comedet, & ardebit in perplexitatibus ſylvae, & in fauillam ſe convertent ſuperbia* (**) *fumi.* V. 19: *in excandeſcentia Iehouae Zebaoth obfuſcata eſt terra, & fiet populus hic ſicut depaſtio ignis*, ſiue ſicut depaſcens ignis, *vir fratri ſuo non parcent*; nemo clementia in alterum vtetur, eruntque ſibi inuicem irreconciliabiles, alter alterum perplexitatibus inuoluens, quippe alter alteri ſenticetum & vepretum. conf. Michae VII. 4. V. 20: *& abſcerpet ad dextram* quisque, *& eſuriet, et comedet ad ſiniſtram, & non ſatiabuntur: quisque carnem brachii ſui comedent.* conf. Ier. XIX. 9. V. 21: *Menaſſe Ephraimum, & Ephraim Menaſſen, ſimul illi contra* (***) *Iudam.* Addit etiam hic: *in omni eo non recedit ira eius*, nempe Iehouae, *& adhuc manus eius extenſa eſt.*

(*) רשע eſt in perpetuo nequitiae motu eſſe. Vid. Geierus in Comment. ad Prou. II. 2. conf. Prou. XIII. 6.

(**) Sic dicitur ſuperbia maris Pſ LXXXIX. 10. *Fumus* videtur notare fumantem iram Dei. conf Deutr. XXIX. 20. Pſ. LXXIV. 1. LXXX. 5.

(***) Anglicani interpretes apud Polum h. l. concinne notant: *vt vt inter ſe diuiſi, vires contra eccleſiam coniungunt.* Pſ. II. 2. LXXXIII. 9. ſqq.

§. XXXIV.

Quarta cauſa, corruptela doctrinae.

Quarta denique Zeli diuini aduerſus Ephraim cauſa, & quae ipſum plenarium exitium ſecum affert, eſt iuris & iudiciorum verbique diuini (*) corruptio, quam deſcribere

Digitized by Google

bere Propheta orditur particula dolentis, imo exitium minantis. Cap. X. 1: *Vae legislatoribus, pro lege ferentibus* ſiue promulgantibus *iniquitatem* & idololatriam, *atque ſcribae moleſtiam ſcripſerunt.* v. 2: *ad declinandum* à iudicio ſiue *proceſſu* forenſi *tenues, & ad diripiendum iudicium* ſiue ius *pauperum populi mei; vt ſint viduae praeda ipſorum, & orphanos ſpolient.* Verbum diuini Zeli aduerſus hanc iuris corruptionem additur v. 3: *atque quid facietis in die viſitationis & in vaſtatione* violenta; quae *è loginquo venit? ad quem confugietis ad auxilium* impetrandum, quum ipſi ius corruperitis, vnde auxilium afflictis exſpectandum eſt, quum peruerteritis iudicium Dei, (**) qui ſupremum eſt in anguſtiis refugium? *Et vbi relinquetis*, vel proſequemini *bonorem veſtrum* nempe maieſtatem regni & reipublicae, opes & facultates priuatorum? conf, Ieſ XVII. 4. Hoſ. IX. 11. v. 4. *abſque me*, vel ne *procumbat infra vinctum & infra trucidatos cadent.* conf. Eſ. LXV. 12. Ezech. XXXII. 18. 20. 22. 24 &c. Addit adhuc propheta: *in omni hoc non recedit ira eius* Iehouae, *& adhuc manus eius extenſa eſt.* Licet peccatum hoc tanquam apex conſummatae impietatis Dei zelum coacturum ſit, vt extremum populo Ephraitico excidium inferat. nec tamen eo populum emendatum iri queritur, vt ira Dei poſſet recedere: nec tamen Dei miſericordiam penitus ceſſaturam teſtatur, quia adhuc extendat manum ſuam etiam ad vinctos corrigendos, niſi emendationem omnem detrectaturi eſſent.

(*) Videntur vtique *legiſlatores* (qui etiam חקקים dicuntur Iud. V. 9) & *ſcribae* non iudices politicos notare eorumque ſcribas, vt Iudaei fere aliique viri docti volunt, ſed in generaliori ſignificatu omnes ius dicentes, quod in gente Iſraelitica non debebat aliud eſſe, quam ex diuino verbo Hi licet in regno Ephraitico non eſſent Leuitae & ſacerdotes Leuitici, ſed illi quos Ierobeam conſtituerat eiusque ſucceſſores, vid. 1 Regg XII. 31 ſqq. tanto magis tamen â diuino verbo recedebant, idololatriam docentes.

centes conf. Hoſ. IV. 6. XIII. 1. 2, & ſic אָוֶן & עָמָל frequentiſſime idololatriam notat. Vnde primariam idololatriae Iſraeliticae ſedem Bethel Hoſeas vocat Bethaven Cap X. 5. 8. Hanc vero docendi & leges idololatricas ferendi libidinem tanto magis uſurpabant ad ſupprimendos pauperes, orphanos, ac viduas, ſicut dein Phariſaei & ſcribae, quum verbum Dei q idem retinerent, abutebantur facultate illud interpretandi ad ſatiandam ſuam auaritiam. Matth. XXIII. 14 25. conf Michae II. 1. 2.

(**) conf. Hoſeae IX. 7. 12. Ita Hoſeas vltimus Rex Iſraëlis fruſtra Aegyptiorum auxilium implorabat 2 Regg. XVII. 4. conf. Hoſ. VII. 11.

§. XXXV.

Verbum Dei validum; Ephraitico regno plenum excidium nuncians

Hactenus Propheta verbum zeli diuini aduerſus Ephraim referendo, &, ſicut ipſi reuelatum fuerat, recenſendo, enarrauerat: nunc vero quum ad ſummum faſtigium diuini aduerſus Ephraim zeli peruenerit, ipſum Deum loquentem, & verbum illud contra Iſrael proferentem introducit. Vt igitur, quod Cap IX. 8 dictum fuerat: *Verbum miſit Dominus contra Iacob, & validum eſt contra Iſrael*; id videatur huc quam maxime referendum, ad hoc quod ſequitur conſummati excidii verbum: quod ex ore Dei ipſius tale eſt Cap. X. 5: *Vae Aſſur, baculus eſt irae meae*, atque *virga ipſa in manu eorum* nempe Aſſyriorum; eſt *indignatio mea* Particula *vae* הוֹי non hic vt v. r minantis, & triſtia etiam Aſſyriis denunciantis interiectio videtur, ſed dolentis, vt oſtendat Deus quam inuitus procedat eo, vt Aſſyrium adhibeat ad puniendum populum iſtum ſuum (*) *Aſſur* autem dum dicit, non certum aliquem regem Deus determinare videtur, ſed, vti ad caput VII. 17 annotauimus. omnes ex illa regione terram ſanctam infeſtaturos. Ita enim ex ſequentibus pateſcet, Deum non tantum de primis illis & κυρίως dictis Aſſyriae regibus Ephraitas euerſuris agere, ſed & ſub eodem Aſſyrii nomine & Babyloniorum aduerſus Iudaeam progreſſus, & alios ſero adhuc futuros terrae Iudaicae vaſtatores Aſſuris nomine complecti. Atque etiam Babylonios dictos fuiſſe Aſſyrios, tum ex profanis ſcriptoribus, Plinio imprimis conſtat, tum etiam ex ipſis ſacris litteris. Videatur

tur noſter propheta Ieſaias Cap. XIV. 25. XXIII. 13. it. Num XXIV. 23. conf. 2 Chron XXXIII. 11. Michae V. 6. Atque ſic Nebucadnezarem Babylonium Deus virgam etiam irae ſuae appellat paſſim. vid. Ier. LI. 20. Ezech VII. 10. 11. XXIX. 20. XXX. 24. ſq. De hoc igitur Aſſure dicit Deus primo ſe miſſurum eum aduerſus Ephraim. v. 6: *Contra gentem hypocritam* ſiue profanam, conf. Cap IX. 17. *mittam eum, & ſuper populo excandeſcentiae meae mandabo ipſi, ad depraedandum praedam & ad ſpoliandum ſpolium, & ad ponendum illum* populum *conculcationem, ſicut lutum platearum.* Hoc vero eſt verbum zeli diuini conſummati, & plenam internecionem ac euerſionem inferens contra Iſrael. nec amplius memoratur extenſa manus gratiae diuinae.

(*) Vatablus & Forerius hortantis & vocantis particulam eſſe ſtatuunt, qua Deus aduocet Aſſyrium ad munus ſuum. Grotius autem, quem etiam alii ſequuntur, vult Deum hic minari Aſſuri, ob abuſum conceſſae aduerſus Iſraelem poteſtatis. Sed quum hoc & ſequenti verſu nihil de Aſſure memoretur, quam ea quae ipſe Deus per illum agat, non poterit eo ipſo illi maledicere iam, aut vae minari, ſed potius cum dolore indicare ſummum irae ſuae gradum, quem in gradu praecedente v. 4 praedixerat, vbi nempe ira Dei iam prorſus in plenario excidio Ephraitarum, quaſi quietura, & plene conſummanda ſit, nec amplius manus ad conuerſionem extendenda. vid. Ezech. V. 13. it Ieſ. I. 24.

§. XXXVI.

Demonſtratio tertia inutilitatis foederis cum Aſſyrio ab eius in Iudaeam pariter ac alios inſolentia. Quam ſolus Deo

Relinquit dehinc Deus Ephraitas in ſuo excidio, & iam ſermonem flectit ad indicandum, cur eidem Aſſuri, licet iuxta dicta Cap VII. v. 17 ſqq. etiam Iudaeam vaſtaturus ſit, nolit tamen permittere, vt aeque ac Ephraiticum populum, ita etiam Iudaicum penitus exſcindat; & cur zelus diuinus, iuxta dicta Cap. IX. 6. 7. licet Aſſur terram Iudaicam varie ſit populaturus, nihilominus daturus ſit gnatum & filium illum, qui regnum Dauidis ordinet ac ſtabiliat in aeternum. Nimirum cauſam huius ſui zeli aduerſus Aſſurem & pro vindicando Iuda & regia Dauidis ſtirpe indicat fore tum Aſſuris faſtum, ſibi ipſi arrogantis gloriam

riam factorum, quae Deus per ipſum geſſerat; tum reliquiarum Iudaicarum ſe conuertentium (iuxta vaticinium nominis filii Ieſaiae Schear Iaſchubh) cuſtodiam & conſeruationem. De priori Deus ita infit Cap. X 7: *ſed ipſe* nempe Aſſyrius *non ſic computabit* vel ratiocinabitur, *& cor eius non ſic cogitabit; nam ad perdendum eſt in corde eius, & ad exſcindendum gentes non parum.* v. 8: *Quia dicet: annon principes mei ſimul* ſunt *reges?* ſe nempe regem regum iactat. v. 9: *Annon ſicut Carchemis eſt Calno? annon ſicut Arpad eſt Hemath? annon ſicut Damaſcus eſt Samaria?* v. 10. *quemadmodum ſuffecit manus mea regnis deaſtri illius* acquirendis: *atque ſculptilia eorum* idola erant *prae Hieroſolyma & Samaria* excellentia. v. 11: *Annon ſicut feci Samariae & deaſtris eius, ſic faciam Hieroſolymae &* venerabilibus ſiue *idolis eius?* In quibus omnibus Deus quam maxime vtique ſpectat proximos reges Aſſyrios aduerſus Iudaeam inſurrecturos, imprimis Sennacheribum, cuius adeo ipſa fere verba praedicit, quae poſtea per legatos, & literis ſuis ad Hiskiam, protulit 2 Regg. XVIII. 14. 30. 33. 34 35. XIX. 10. 11. 12. 13. Simul tamen Deus etiam reliquos, qui ex Aſſyria populum ſuum infeſtaturi erant, videtur reſpicere, vtpote eadem cum Señacheribo chorda oberrantes, & pari faſtu turgidos futuros Id quod ex proxime ſequentibus abunde poterit conſtare Caeterum omnino conferendus hic eſt locus Deutr. XXXII. 27.

aliquandiu reſeruant.

Aſſyrii inſolens faſtus.

§. XXVII.

Ita enim Deus iam indicat inanitatem faſtus illius Aſſyriaci, & quem facile ipſe ſit repreſſurus, quotiescunque per eum effecerit in monte Zion ſiue familia Dauidis, & in Ieruſalem ſiue republica Iudaica, quae in ſuum commodum ibi efficere ſuſceperat. Ita enim & zelum ſuum aduerſus populi ſui peccata, & pro conſeruatione domus Dauidis & populi iudaici, ipſe exponit Cap. X. 12: *Sed fiet, quando praeciſe perfecerit*, & quaeſtui quaſi ſibi fecerit *Dominus omne opus ſuum in monte Zion & in Ieruſalem, viſitabo* rationes quaſi ſubducturus *ſuper fructu magnitudinis cordis Regis Aſſur & ſuper amplitudine elationis oculorum eius.* v. 13: *Quia dixit:*

Faſtus ille virga in manu Dei.

Digitized by Google

dixit: in robore manûs meae egi, & in ſapientia mea, quia intelligentia inſtructus fui: et remoueo terminos gentium, & repoſita ipſorum diripio, & deieci tanquam robuſtus habitatores. v. 14: *Et ſuffecit tanquam nidus manus mea facultatibus populorum* capiendis, *&, ſicut colliguntur oua derelicta, omnem hanc terram ego collegi, & non fuit mutitans alam, aut aperiens os, aut pipiens.* Iam plenius detegit Deus tumidiſſimae huius arrogantiae inanitatem v. 15: *Num gloriabitur ſecuris ſuper caedentem ea? num ſerra magnificabit ſe ſuper agitantem eam? Sicut* (*) videlicet *agitabit virga attolentem eam, ſicut attollit baculus* eum, qui *non* eſt *lignum.* Dehinc iam poenam huius faſtus indicat v. 16: *Ea propter mittet dominator ille Dominus Zebaoth in obeſos eius* (quaſi ſaturatos & pinguefactos victoriis & occupatis praedis populorum, conf. Pſ LXXVIII. 31) *maciem, & ſubter honorem eius* (conf. Ieſ. VIII. 7. Prov. XIV. 28) *incendet incendium tanquam incendium ignis.* v. 17: *Et erit lux Iſraelis in ignem* (**) *& ſanctus eius in flammam, concremabit & comedet vepretum eius & ſenticetum* (***) *eius in vna die.* v. 18. *Et honorem eius & campi eius conſumet ab anima vsque ad carnem, & erit ſicut liqueſcit* (*) *vexillifer.* v. 19: *Et reliquiae ligni ſyluae eius numerus erunt* i. e. rarae & paucae, vt numerari facillime poſſint, conf. Pſ. CV. 12. Ezech XII. 16. Deutr. XXXIII. 6, *& puer deſcribet ea.* Ex his vero abunde patet, non de ſolo Sennacheribo iſthaec eſſe dicta: quum ex ipſo divino conſilio non debuerint ante euenire illa omnia Aſſyriis, quam ipſe Deus omne opus ſuum in monte Zion & in Ieruſalem praeciderit & praeciſe perfecerit. יְבַצַּע quod hic in fontibus habetur, eſt ſecabit, praecidet, notatque ſimul abſoluere & quaeſtum facere, & quam maxime videtur textorum eſſe, qui telam, quando perfecta eſt, abſcindunt, conf. Ieſ. XXXVIII 12, & tunc quaeſtum & lucrum ſui laboris ſibi faciunt. Nam & de licito lucro capi vocabulum בָּצַע, ex Mal. III. 14. patere poteſt. Deus vero opere ſuo in familia Dauidis & in populo iudaico aliam non texere telam ſuſcepit, quam vt ſeruaret ſuos electos, & imprimis Meſſiae ſui regnum ordinaret ac ſtabiliret. conf. Ieſ. I. 25. Hinc nihil omiſit

Digitized by Google

omiſit, tum hortationibus, ſignis, miraculis, beneficiis populum ſuum ſibi deuinctum tenere, tum etiam poenis, plagis, calamitatibus, bellis, deportationibus bonos à malis ſeparare & quaſi abſcindere. Quum vero Sennacherib Hieroſolymis exitium minaretur, nondum omne opus ſuum Deus pertexuerat, vt telam poſſet praecidere. Tunc enim demum omne מַעֲשֵׂהוּ *opus eius* praeciſe perfectum dici potuit, quando in gnato illo & filio nobis dato regnum Dauidis ordinaſſet & in aeternum ſtabiliviſſet, de quo Cap IX. 7 dictum fuerat: zelus Iehovae Zebaoth תַּעֲשֶׂה *faciet* hoc. PARS igitur ſaltem telae & operis abſoluta fuerat, quum ſeparatae & abſciſſae eſſent incorrigibiles decem tribus: vnde & viſitatio diuina aduerſus Sennacheribum erat pars ſaltem illius viſitationis aduerſus faſtum Aſſyrii, de qua h. l. dixit. PLVS telae pertexuerat, quum per Nebucadnezarem occupatis Hieroſolymis, & deportatis plurimis in babylonicam captiuitatem, populum ſuum quaſi cribraſſet: de quo igitur Ieremias, adhibito hoc ipſo vocabulo dicit Thren. II. 17: fecit Iehovah quod cogitauerat, בִּצַּע *praeciſe perfecit* ſermonem ſuum, & gavisus eſt contra te hoſtis. Perfecerat vtique tunc verbum ſuum & ſuum opus, ſed nondum omne verbum & omne opus ſuum. Interim tamen & viſitationis ſuper faſtum Aſſyriacum pars etiam Babylonios attigit, vt à Medis & Perſis vaſtarentur, & denique àb Alexandro Macedone Pari ratione res dein proceſſit cum Antiochis eorumque ſucceſſoribus, quos à Parthis & Armenis (**) diu male habitos tandem Pompeius Magnus emaciauit. DONEC tandem perfecto omni opere (quum Chriſtus ex monte Zion, ſiue ex familia Dauidis, natus eſſet, & ex hac Zione lex, & ex Ieruſalem verbum Domini exiiſſet in omnem mundum, iuxta Ieſ. II. 2. Michae IV. 2) praecideret Deus totam telam, & per Romanos iam Hieroſolymas in aeternam vaſtitatem poneret, non amplius per Aſſyrios, tanquam per virgam aut baculum caſtigandos. Tunc etiam plenam aduerſus Aſſyrium viſitationem per

ipſos Romanos inſtituit, Traiano imprimis Aſſyriam prouinciam faciente, & ita illas terras depopulante, vt ab illo tempore vix nomen Aſſyriae & Aſſyriorum in hiſtoriis amplius occurrat: tandemque Septimius Seuerus Adiabenos h. e. Aſſyrios deleuit, vt Sextus Rufus loquitur in Breuiario C. XXI qui in illo libello ex inſtituto hoc egit, iuſſu Valentis Imperatoris, vt doceret, quo modo Aſſyriorum res à Romanis attritae fuerint, ſiue, vt C. XV. loquitur, quoties Babyloniae & Romanorum arma collata ſint, & quibus viribus ſagittas pila contuderint. Et circa id quod Deus h. l. dixit, ſe *in obeſos miſſurum maciem*, notari meretur, quod Aurelius Victor in Caeſaribus, C. XX §. 2, de Septimii Seueri in Aſſyria geſtis loquens, ſcribit: *Adiabena quoque, ni terrarum macies deſpectaretur, in tributarios conceſſiſſet.* Adeo regio opulentiſſima tunc priſtinam ſuam faciem migrauerat, eiusque honor & decus ac ornamentum omne conſumta erant, vt deſpectui eſſet ipſis ſuis victoribus. Caeterum non obſtare poteſt huic noſtrae interpretationi, quod v. 17 dictum eſt, haec euentura eſſe *in die vna.* Vt enim taceam in ſacris diem vnam ſaepenumero non notare tempus illud quod ſol ſemel terram ambiendo conficit, ſed tempus ſaepe plurium annorum, à Deo ſcilicet determinatum, vid Ieſ. LXVI. 8. Zach XIV 7. ſaepe idem eſt ac *aliquando*, v. g quum Dauid 1 Sam. XXVII 1 dicit, nunc peribo *die vna*, i. e. aliquando in manu Saulis. Atque tamen, ſi de euenturis pluribus ſit ſermo, connotatur hac phraſi, quod illa ſimul, ſuo quodque tempore, certo ſint euentura, vid. Ieſ. XLVII. 9. Gen. XXVII. 45 vbi ſi Eſau Iacobum interfeciſſet etiam ipſe occidi debuiſſet, in die vna, i. e. tempore certo, licet id intercurrente ſatis conſpicuo temporis interuallo contigiſſet.

(*) Cocceius interpretatur: *quaſi* agitaret *quaſi* eleuaret.

(**) Reſpicere videtur ad hiſtoriam Exodi XIII. 21. conf. Pſ. XXVII. 1.

(***) Vid. Ieſ. IX. 17. Chaldaeus interpretatur: *& conſumet magnates eius & ſatrapas eius.*

(*) Pro-

(*) Prouerbialis videtur eſſe locutio. Guſſetio autem interprete Comment. linguae ebraicae p. 519. M *Innuit* his propheta; *eundem fore rerum ſtatum, ac vbi ille ipſe qui velut aſylum aperiens, aliquid ad aliorum ſalutem idoneum habere videbatur, perit, nam tunc conditio omnium deſperatiſſima eſt.* Cocceius interpretatur: *& erit vt tabes* quod *inſigne* eſt, vel ipſe *inſignis*; & de Nebucadnezare dictum eſſe putat. Caeterum liqueſcere dicuntur animum deſpondentes Ieſ. XIX. 1. Pſ. LXVIII. 3.

(**) Ita Tacitus annalium Lib. XV. Cap. I: *Egreſſus Armenia Tigranes Adiabenos* (ita ſequiori tempore Aſſyrii dicti fuerunt) *latius ac diutius quam per latrocinia vaſtauerat.*

§. XXXVIII.

Non per Aſſyrium ſed per DEVM ſeruandi Iudaei, quicunque ſeruabuntur.

Hactenus Dei verbum aduerſus Iacobum miſſum & aduerſus Iſraelem validum, introducto ipſo oratore Deo, aliam etiam ſacroſanctae Trinitatis perſonam iſta effecturam v. 12 & 16 commemorante, audiuimus. Pergit iam propheta alteram cauſam Zeli diuini, non eodem rigore aduerſus Iudam ac aduerſus Ephraim procedentis (quum hunc exſcindat ne ſit populus, Iudam autem ſinat manere populum ampliſſimum) enarrare, nempe conſeruationem reliquiarum ad Deum ſe conuertentium. Ita vero loquitur Cap. X. 20: *& fiet in* (*) *die* ſiue tempore *illo ipſo, non adiicient amplius reliquiae Iſraelis* (non omnes poſteros & omne ſemen Iſraelis memorat, quod tunc extiturum eſt, ſed ſaltem reliquias; &, quod non temere excidiſſe putandum eſt, reliquias *Iſraelis*, ſcilicet in quibus nempe reliqua eſt fides luctatrix patriarchae ipſorum, ex qua nomen Iſraelis meruit, qui igitur non tantum ſanguinis ratione, ſed etiam fidei reſpectu ſuperſunt vera progenies Iſraelis, & genuini Iſraelitae, conf. Ioh. I. 48) *& euaſio* (**) ſiue quidquid tanquam quaeſtus Dei & acquiſitum eius peculium euaſit iram eius, & liberatum eſt inter poſteros *domus Iacobi, vt innitantur ſuper ipſum percutiente*; vti nunc ſuper Aſſyrio inniti ſuſcepit Iuda ipſum tam atrociter afflicturo: *ſed innitentur ſuper Iehouah ſancto Iſraelis in fide* (vnde dicentur vrbs fidelis Ieſ. I. 26. Zach. VIII. 3.) v. 21: *reliquiae con-*

conuertentur, Schear Iaſchubh (hic quaſi filium ſuum acclamans nomine prophetico ideo donatum, vt indicio eſſet non exſcindendum totum populum, loquitur: vnde etiam ratio panditur, cur eum ſecum deducere in occurſum Achaſi iuſſus fuerit Propheta Cap. VII. 3.) (***) *reliquiae Iacobi ad Deum Heroem*, illum gnatum nobis natum & filium nobis datum, cuius nomen extiturum θεάνθρωπος Deus heros, iuxta dicta Cap. IX. 6, qui igitur eſt ille ipſe Iehovah ſanctus Iſraelis, ſuper quo fide innisurae dictae ſunt illae reliquiae. v 22: *Tametſi futurus ſit populus tuus ô Iſrael ſicut arena maris*, (*) ſicut reuera â tempore Chriſti fuerunt, & etiam nunc exiſtunt innumerabiles, non tamen omnes conuertentur, ſed Schear Iaſchubh, *reliquiae* & illi liberati, reliquiae genuinae Iſraelis, *conuertentur ad illum* Deum heroem: vtpote quae reliquiae futurae ſint *conſummaturus verbum decidens* ſiue definiens, vel potius (quum ſit participium Paul) definitus vel *deciſus*, hoc eſt, definite ſciens quid agendum Ieſ. XXX. 21. Michae VI. 8. Ioh. XIV. 6. VII. 38. Act. X. 43. XIII 39. XVI 31. *exundans* & plenis quaſi torrentibus profundens (conf. Ieſ. II 3. Amos V. 24) *iuſtitiam.* (**) Id quod primario impletum videtur in diſcipulis & liberis Meſſiae, praeconibus iuſtitiae per fidem in Chriſto θεανθρώπῳ, qua innitamur ſuper Iehouah illo ſancto Iſraelis, in quibus lex & teſtimonium colligari & obſignari debebat, iuxta dicta ſupra Ieſ. VIII. 16. Simul tamen omnes fideles, imprimis ex populo Iſraelitico, ſunt ille Schear Iaſchubh conſummaturus verbum & definitus; qui re ipſa verbum Dei implent fide ſua. & exemplo ſuo docent illud iam completum eſſe & definitum, perſpicuum ac efficax, quo ſunt tanquam luminaria in medio peruerſorum, exemplo ſuo exundantes iuſtitiam. De quibus omnibus Petrus, congrue ad praeſentem locum, dicit: vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis (ſiue quaeſtus & peculii) vt virtutes enuncietis (& quaſi exundetis) eius

qui

qui ex tenebris vos vocauit in admirabilem ſuam lucem (et ſic verbum ſuum in vobis impleuit, ac definitum, ſtatum & clarum exhibuit) 1 Petri II. 9. conf. Phil. II. 15, quorum iam abundantior eſt iuſtitia, quam Phariſaeorum & ſcribarum Matth V. 20. Vel, ſi צדקה ablatiuus ſit, ſubaudito ב, vt Pauli docet interpretatio, exundans iuſtitiâ, & שׁוֹטֵף ſit quaſi effuſo curſu viam ſcindens *συντέμνων* (vt de equo currente adhibetur Ier VIII. 6.) erit decidens in iuſtitia ille, qui iuſtitia Chriſti iuſtificatus & recreatus pleno curſu incedit in viis Domini. Pſ. CXIX. 32. Vtitur autem metaphora ab equo in curſum frenis laxis effuſo: quum, vt recte Patres dicunt, neſciat tarda molimina Spiritus Sancti gratia. Ita ceſſat omnis difficultas, quae circa hunc locum interpretes ſuſpenſos tenet. Sed pergit Propheta v 23: *Quia verbum ſententiae plenae* (***) & firmi propoſiti, *& verbum deciſum* ſiue definitum eſt illud Schear Iaſchubh; *Dominus Iehovah Zebaoth fecit* illud *in meditullio totius terrae* i. e. vbique gentium Deus ſibi ex tota ampliſſima hominum multitudine ſemper ſeparat, perficit, decidit, & quaſi complementum aliquod & peculium facit reliquias ſe conuertentes, & in ipſo Deo heroe innitentes vera fide. De quo conferri meretur inſignis locus Dan. XI 36. ſqq.

(*) Quum non dicat poſt haec vel poſt hanc diem, ſed *in die illa*, patet indicare prophetam ſtatum eccleſiae verae, non qualis poſt Dei aduerſus Aſſyrios iudicium futurus ſit, ſed qualis ſit interea. & durante iudicii aduerſus Aſſyrium, & caſtigationis populi Iudaici per Aſſyrium, die ſit futurus. Vti vero dies ille durat, vsque dum Dominus & Meſſias omne ſuum opus in monte Zion exacte perfecerit, adeoque vsque ad vltimam Aſſyriorum emaciationem, ipſamque Hieroſolymorum deſolationem patet ſtatum eccleſiae etiam ipſo Chriſti in terris praeſentis tempore, & dein poſt aſſcenſionem ſuam per Apoſtolos euangelium in omnem terram diffundentis, futurum deſcribi.

(**) Ita ſaepius reliquiarum Iſraelis & euaſionis mentio fit. vid. Cap. I. 8. 9. IV. 3. VI. 13. XI. 16. XXXVII. 31. ſq. Michae IV, 19. V. 3. 7. Zephan. II, 7. 9. III. 12. 13. Zach. XIII, 8. 9. XIV. 16.

 (***) Con-

(***) Conſentire videtur Ioan. Markius in Diſſ. Philol. Exeg. Exercit. XV. § 2. p. 476. ſq. vbi adſtruit Schear Iaſchubum, filium Ieſaiae natiuitate potius, quam inſtitutione aut morum ſimilitudine, à patre, iuſſu vel impulſu diuino, hoc nomen accepiſſe, in ſymbolum reliquiarum populi conuertendarum & ſaluandarum, vno vel alio vel vario modo & tempore, in communiori corruptione & perditione gentis. coll. Ieſ. X. 20. 21. Additque: *Quae eius nominis ſignificatio etiam videtur ratio fuiſſe filii huius in lacto ſalutis nuncio ſecum ſumendi à vate.*

(*) conf. Hoſeae I. 10. ſq. De modo autem ſeparandarum illarum reliquiarum & conuertendarum, conf. Ezech. XX. 35 -- 38. Zach. XIII. 8. 9.

(**) Ita Paulus Rom. IX. 28 adprobat verſionem graecam huius loci, vt ſit כִּלָּיוֹן חָרוּץ *λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων, qui verbum complet* ac perficit, conf. Matth. VII. 28 Ebr. VIII. 8. Lucae IV. 13 *& definit* rotunde, clare, definite exhibet, (conf. Act. XXIV. 4: peto vt audias nos *συντόμως*, conciſe, rotunde, definite) *in iuſtitia* כִּלָּיוֹן ſaltem recurrit Deutr. XXVIII. 65, vbi oculorum conſumtionem vel defectum notat. חרץ eodem quo hic ſignificatu habetur 1 Regg. XX. 40.

(***) Ita כָּלָה manifeſte ſumitur 1 Sam. XX. 33. conf. Ieſ. XXVIII. 22. Dan. IX. 27.

§ XXXIX.

Afflictio Iudaeae ab Aſſyriis certo imminens.

Quum ab Aſſure tam atrocia populo Iudaico euentura Deus ſupra praedixerit, munit nunc ſuos, vere nempe fideles, quos habitantes in monte Zion appellat, id eſt, ſuper filio Dauidis vera fide inaedificatos, conſolatione, ſummum Dei amorem ſpirante. Simul vero ad Aſſuris antitypum antichriſtum reſpicere videtur, etiam tempore N. Ti infeſtaturum illas reliquias ſe conuertentes, & in ſeruitute quaſi Aegyptiaca eas aliquandiu detenturum. Sic igitur inquit Cap. X. 24: *Ideo ſic dixit Dominus Iehovah Zebaoth, ne timeas popule mi habitans Zionem, ab Aſſure;* quia *virga te percutiet & baculum ſuum attollet ſuper te in via* ſiue iuxta morem *Aegypti.* (*) v. 25: *Quia adhuc parum pauxillum eſt, & conſummabitur indignatio & ira mea ſuper attritionem* (**) *eorum.* v. 26: *Atque excitat ſuper eum Iehovah Zebaoth flagellum ſicut*

Sed refraenanda.

illud

illud *cladis Midian in rupe Oreb: & baculus eius* nempe Iehovae erit *ſuper mare, & attollet eum* ipſe Iehovah etiam *in via* ſiue iuxta morem *Aegypti.* (***) v. 27. *& erit in die* ſiue tempore *ipſo illo, recedet onus eius*, nempe qui poſtremo nominatus eſt, Iehouae Zebaoth, *ab humeris tuis, & iugum eius de collo tuo, & corrumpetur iugum à facie olei* ſiue prae pinguedine. Non poſſe iſta de Sennacheribo capi, vel inde ſatis patet, quod is nunquam more Aegypti in habitatores Zionis imperium tenuerit, eosue in ſeruitute quaſi Aegyptiaca habuerit. De Nebucadnezare igitur potius, & de Antiochis haec dicta eſſe patet, tanquam genuinis Antichriſti typis. Opponit autem Deus virgae flagellum, & baculo Aſſuris baculum ſuum, antitypum Moſaici, de quo clarius Cap. XI 4 loquitur, quo mare ſit diuiſurus, & ad tranſitum facile facturus, dum vltra mare ad inſulas gentium, hoc eſt in Europam, extenſurus ſit manum, vt etiam gentes aduocet in regnum Chriſti. conf. Cap. XI. 15. 16. Pſ LXXXIX. 26. Flagellum autem aduerſus Aſſurem dicitur Michae V. 5 ſeptem paſtores & octo principes; ſiue numero certo poſito pro incerto, quum non tantum à Romanis, ſed etiam â Parthis, Armeniis, aliisque Aſſyria ſit conculcata; ſeu quod ſeptem paſtores notent ipſos Romanos, Roma quippe â paſtoribus quaſi in ſeptem montibus exſtructa, & octo principes ſunt forte totidem illorum belli duces aduerſus Aſſyriam diuerſis temporibus illam infeſtantes & depopulantes. Miraculoſam autem Midianitarum cladem etiam hic, vt & ſupra Cap IX 4 memorari videmus, imprimis ex Iud. VII. 25. Ita enim ſaepius victoria Gideonis in exemplum allegatur, conf Pſ LXXXIII 11. Loqui vero Deum de poſtremis reipublicae Iudaicae temporibus, & ſicut ipſius Meſſiae in terra praeſentis diebus, & paulo poſt, ea ſit futura, ſatis ex eo manifeſtum, quod illo ipſo tempore iugum ſuum & onus ſuum â populo ſuo tollendum dicat, approbans & confirmans verba Ieſaiae Cap IX 4 prolata. Atque ita ipſe Chaldaeus interpres Ionathan (*) oleum quo iugum corrumpetur, de Meſſia expoſuit.

Digitized by Google

(*) Id eſt, non te, vti regnum Ephraiticum exſcindet, ſed virga ſaltem & baculus erit te affligens, ſicut olim Aegyptus erat, te ſeruitute premens, exactionibus affligens: fruſtra autem grauiora tentaturus, ſed ſaltem ex iuſta Dei indignatione immorigeros, qui penes te ſunt, caſtigaturus.

(**) Videtur ad Aſſyrios referendum eſſe ſuffixum, & עַל ſignificare *propter*, quod propter inueteratam eorum malignitatem citius tollenda ira Dei, quae hactenus populum ſuum per Aſſurem caſtigauerit. *Parum* autem *puſillum* reſpectu Dei eſt, quod ex hominum iudicio quandoque nimis diuturnum videtur. conf. Michae V. 3, vbi ad tempus partus virginei calamitas durare dicitur.

(***) Reſpicit procul dubio ad Ex. XIV. 26. conf. etiam Michae VII. 15.

(*) Ita ille, citante Varenio in h. l. p. m. 277. ſq: *Confringentur populi de coram Meſſia.* licet iugum & onus non de lege diuina, ſed de ſeruitute Aſſyriaca acceperit.

§. XL.

Domus Dauidicae extrema humiliatio.

Acceſſurus iam propheta ad clarius indicandum tempus Meſſiae, partus virginei, pueri nobis nati & filii nobis dati, vltimum Dei opus in monte Zion per manus Aſſyrii expediendum proponit, nempe humiliationem domus Dauidicae maximam. Cuius operis longe triſtiſſimi & maxime horribilis deſcriptionem orditur totius expeditionis Aſſyriacae hunc in finem ſuſcipiendae delineatione. Cap. X. 28-32. De expeditione Sennacheribi haec quodam fere conſenſu interpretes exponunt. Obſtat tamen nexus huius vaticinii cum antecedentibus & conſequentibus, & quum Sennacheribi expeditio in pluribus locis ſacri codicis enarrata ſit, nusquam tamen illae memorantur vrbes, quas hic Propheta indicat. Micha vero Cap. I. 9 ſqq Sennacheribi expeditionem praedicens alia loca memorat ab ipſo infeſtanda. De Nebucadnezaris tramite videatur Ier IV. 15. Videtur igitur Ieſaias hic potius Antiochorum, vel forte ſimul & Sennacheribi & Nebucadnezaris & aliorum eduſerere in Iudaea progreſſus. Quorum quisnam effectus ſit futurus, ſtatim addit, pergens Cap X. 33: *Ecce dominator ille Iehouah Zebaoth deramat* ſeu ramis priuat ornatum ſiue

rami-

ramificationem per violentiam, & proceri ſtatura exſcinduntur, & excelſi humiliabuntur. v. 14: *Et amputabit perplexa huius ſyluae per ferrum, & hic Libanon per magnificum cadet.* Videtur Ieſaias, imo Deus ipſe loquens, poſtquam Aſſurem montem domus Zionis familiae Dauidis, collem illum Hieroſolymorum attigiſſe & adoriri conſpexerat, quaſi dolore percitus nolle ea quae ibi vidit Aſſurem patrare enarrare; exhorreſcit quaſi videns eum adeo peſſumdare familiam Dauidis: recordatus tamen, quod antea dixerat, Aſſurem tantum eſſe ſecurim ſuam qua ipſe caedat, & ſerram, quam ipſe Deus agitet Cap. X. 15 reſumit quaſi animum; abhorrens autem Aſſuri tantum opus tribuere, id dicit, vnde ſolatium capit & aliis ſuggerit, non poſſe haec aduerſus familiam Dauidis opera, niſi in bonum cedere. Inde ſine addita connectendi particula, neque copulatiua neque aduerſatiua, exclamat: *Ecce*, quod nunc fit in familia Dauidis, probe attendite omnes, res eſt triſtiſſima & maxime horribilis, ſed probe eſt animaduertendum, non Aſſur ille impio turgidus faſtu, & iactabundus enormi ſuperbia, hoc facit; ecce ipſe *dominator ille, Iehovah Zebaoth* illum tanquam ſerram agitat, & ipſe illo vtens tanquam ſecuri caedit & amputat ex illa domo montis Zionis & collis Hieroſolymorum, ex arbore familiae Dauidis, omnes ramos & frondes, & quidquid in ea procerum, excelſum, ornatum ac illuſtre eſt, vt nullus in ea remaneat vir principatum gerens, conſpicuus magiſtratus officio, eminens ſuper alios, ſed indecorus ſaltem truncus reſtet, non niſi plebeiae ſortis homines ex regia illa eminentiſſima domo ſuperſint. Ipſe Deus hanc exercet violentiam. Ita nempe nunc clarius exponit quod Cap. VII. 17 breuius indicauerat. Interpretes quidem haud pauci ſtatuunt indicari in his poenam diuinam aduerſus Aſſurem, & plures quidem eam quae ipſum Sennacheribum attigit indicari putant. Sed ſatis vt puto manifeſtum eſt, de Sennacheribo in his non poſſe ſermonem eſſe: de Aſſuris autem poena iam ſatis in

Digitized by Google

praecedentibus dictum erat. Vt vero de effectu expeditionis poſtremae Aſſyriacae aduerſus terram Iudaicam iſta capiamus, inducit 1) quod paulo poſt Cap. XI. 1. mentio fiat ramis priuati trunci Ieſſaei; neceſſe igitur erat factam eſſe ante mentionem quo modo familia illa peruenerit in conditionem huiuſmodi, vt trunco vndique amputato & ramis omnibus orbato ſimilis exiſteret. 2) Quum Propheta ſolito prolixius recenſuiſſet progreſſus Aſſyrii regis; neceſſum erat, vt etiam euentum tantae & tam operoſe deſcriptae expeditionis non penitus taceret, imprimis quum eum poſtremo oſtenderit ad montem Zionis ſtantem, & attollentem manus: vbi omnium exſpectatio exigebat, vt adderetur quidnam hic efficeret. 3) Quia non ſine effectu futurum Aſſyrii conatum aduerſus domum Dauidis, iamdum Cap. VII. 17. 20 obſcurius indicatum fuerat. 4) Quia, quod probe notandum, ducto quaſi Aſſyrio vsque ad familiam Dauidis, ſubſiſtit orator noſter. Dum enim hic Cap. X. 33 dixerat, agitabit manum eius Aſſuris, negotium manus eius erit, mons domus Zionis, collis Hieroſolymae; non de vrbis Hieroſolymorum obſidione aut occupatione aut infeſtatione dicit, ſed tantum de familia Dauidis. Collis enim Hieroſolymae non eſt ipſa Hieroſolyma, ſed ipſe mons Zionis, & mons Zionis imo domus Zionis absque omni controuerſia in diuinis literis familiam Dauidis antonomaſtice denotat. Quid vero opus erat tantum apparatum & tam operoſam expeditionem tam prolixe deſcribere, & ad radices domus Zionis, ad familiae Dauidicae arborem pedes Aſſuris ſiſtere, niſi memorare voluiſſet, quid de ea ſuſceperit? 5) Quum iam de Meſſia & eius regno prolixius dicere ſuſciperet propheta, conuenientiſſimum erat, vt tempus, quando tandem compariturus eſſet ille virginis partus, ille Immanuel, deſignaret diſertius: nempe idem quod Iacob patriarcha olim indicauerat, quum penitus remotum eſſet ſceptrum à Iuda. Atque hoc ordo hactenus dictorum poſtulabat (neque

Digitized by Google

que enim confuſe hic agere, vel rotunda quadratis miſcere prophetam, ſatis perſpeximus) quum enim ſupra non niſi occaſione data obiter & obſcurius quaſi indicaſſet hoc tempus, nunc ad tempus illud ipſo orationis ſuae flumine advectus, id ſignatius exprimit, quando, quo apparatu, quibus cum expeditionibus Aſſyrius ad illam domus Dauidicae humiliationem ſit acceſſurus: vnde plenius innoteſcerent ſigna temporis inſtantis partus virginei & Meſſiae Immanuelis. 6) Ex ipſis Iudaeis doctiſſimus Abarbenel agnoſcit fundatiſſimam huius loci interpretationem eſſe de ſolo populo Iudaeo, non de Aſſyriorum vel aliarum gentium deramatione (*); vt illi geminum excidium his annuncietur; alterum per Nebucadnezarem alterum per Romanorum Veſpaſianum. Vbi licet in eo nobiſcum non conſentiat, quinam ſit per quem Deus amputet ramos, nec in eo, quod ſaltem de familia Dauidis deramanda ſermo ſit; in eo tamen bene perſpicacem ſe exhibuit, quod non de Aſſyriorum, nedum de aliarum gentium poena commode haec accipiantur, ſed propius ipſos Iudaeos ſpectent. 7) Quod poſſet difficultatem parere, cur non diſerta fiat mentio v. 33 domus Dauidicae, & cur adhibeatur icon deramationis; item, quod ſyluae v. 34 facta mentio magis reſpicere videatur ad ſyluam Aſſyriam v. 18. 19 memoratam: ibi quod primum attinet, facile ceſſat difficultas, quia non opus fuit iterum memorare familiam Dauidis, ſignanter ſatis v. 32 indicatam nomine montis domus Zionis & collis Hieroſolymae. Quod attinet alterum, etiam illa difficultas ceſſat, ſi conſideres Deum poſtremo ſtitiſſe Aſſyrium v. 15 ſub icone ſecuris & ſerrae, quorum inſtrumentorum in deramatione imprimis vſus eſt, & quod Meſſiam tanquam ſurculum

conf. Zach. XI. 1. Ezech. XX. 46. ſqq., quia è lignis montis Libani conſtructa erat. Quod ſi tamen malis v. 34 de Aſſyrio exponere, non magnopere refragarer: ſtabit tamen explicatio v. 33 de familiae Dauidicae deramatione; vt ſaltem v. 34 ſubiiciatur, Aſſyrium non tamen impune facturum, quicquid hic, licet tanquam ſecuris, & iuxta Cap VII. 20 tanquam nouacula conductitia, facturus ſit; & confirmentur dicta v. 18. 19. ſenſusque igitur ſit v. 34: *ſed amputabit* tamen ille dominator Iehouah Zebaoth etiam, vti dictium eſt, *perplexa ſyluae illius* Aſſyriae, neque ſinet eum impune graſſatum eſſe aduerſus Zionem, & amputabit *per ferrum* hoſtium eius, *& Libanon ille* Aſſyrius *cadet per magnificum*, populum ſcilicet & militem Romanum, vel per ipſum Deum magnificentiſſimum.

(*) Videatur Varenius in Commentario ad h l. p. 282.

§. XLI.

Aduentus certus Immanuelis clarius determinatur. Iam tandem Propheta noſter pleno ſermonis flumine & laxis orationis habenis fertur ad prolixe deſcribendum partum illum virgineum eiusque regnum, cuius exſpectatione timorem a Rezine & Pekacho, imo ab ipſo Aſſure, animis adſtantium eximere ſuſceperat, vt oſtenſis Immanuelis illius exſpectandi maieſtate & rebus gerendis & regno ampliſſimo, pleniſſima in fiducia omnes ſtabiliret, fieri non poſſe, vt populus hic diſcinderetur, & familia Dauidis euerteretur, antequam Meſſias ille Immanuel in terra comparuiſſet. Vbi quum nihil occurrat, quod chriſtianae interpretationi dicti Cap VII. 14. 15 (cuius cauſa diligentiorem totius huius orationis propheticae conſiderationem ſuſcepimus) aduerſari poſſit, & quod non potius eam pleniſſime confirmet; licebit nobis in totius huius Cap. XI. conſideratione tanto breuioribus eſſe, & paucis ſaltem verbis ordinem tractatorum in eo indicare: quum inſtituti noſtri ratio non exigat commentarium ſcribere, id quod alii praeſtiterunt abundantiſſime; ſed oſten-

Digitized by Google

oſtendere ſaltem, totum huius orationis contextum nihil continere, quod obſtet, quo minus datum in partu virginis ſignum de Meſſia explicetur. Atque quum Propheta in Meſſia deſcribendo finiat hanc ſuam orationem, non tantum hoc non obſtare poteſt, ſed etiam conuenientiſſimum eſſe oſtendit, quod etiam ab eodem Meſſia hanc ſuam orationem auſpicatus eſſe exiſtimetur. Vt vero probemus Ieſaiam hoc capite agere de Meſſia, tanto minus neceſſarium eſt, quum etiam Iudaeos multos veteres ac recentiores hic habeamus conſentientes, ipſum Paraphraſtem Chaldaeum, Ionathanem, Kimchium item, Raſchium, Abarbanelem, aliosque ab aliis notatos, de Meſſia rege hic agi confitentes. Deſcribit igitur Ieſaias hoc Cap. XI, tum regem ipſum v. 1 -- 5, tum conditionem regni eius v. 6 ad finem vsque. REGEM Meſſiam deſcribit tum ratione ortus ſui v. 1: *Et egredietur virgula ex trunco ſucciſo* (*) *Iſai, & ſurculus ex radicibus eius fructificabit.* Tum ratione gloriae, ornatus & maieſtatis eius v. 2: *Et requieſcet ſuper eo Spiritus Iehovah* &c. tum ratione rerum gerendarum ab ipſo v. 3. 4. 5. conf. Michae V. 4. REGNI Meſſiae conditionem deſcribit, indicatis tum eius praerogatiuis & bonis, inuiolabili concordia v. 6 -- 9 & abundantiſſima ſapientia v. 9; tum eius amplitudine ad gentes etiam ſe extendente v. 10. conf. Haggai II. 7. tum modo illud extendendi, dilatandi ac propagandi v. 11 -- 16, qui deſcribitur verbis ex hiſtoria V. T. depromtis, ſignificantibus NON ISTOS SED TALES, vt eleganter loquitur Dorſcheus in annot. ſuis ad h. l. p. m. 51.

Deſcriptione Regis.

Deſcriptione Regni.

(*) Tempus aduentus Meſſiae hic diſerte ſatis indicari, ex

quidem nonnulli exiſtimant, germinationem ex trunco arido indicare natiuitatem ex virgine, absque cohabitatione viri: id tamen Ieſaias h. l. non videtur voluiſſe dicere.

§. XLII.

Effectus praeſentiae Meſſiae apud ſeruatas reliquias Iudaeorum.

Addit iam Propheta, quem effectum habitura ſit haec Meſſiae regis praeſentia, & eius in terris ſtabilitum imperium, apud populum Dei, ſuper Immanuele in monte Zion inaedificatum; contrarium penitus illi timori & diffidentiae, qua tunc angebatur Ahas & familia Dauidis atque populus Iudaicus. Agnituros nempe eſſe fideles praedicit proficuam ſibi fuiſſe diuinam caſtigationem, & tanto firmiorem in Deo poſituros fiduciam. Epinicion igitur fere illis tribuit, & praeſcribit ab iis decantandum, quale illud Moſis fuerat, poſtquam mare rubrum tranſierant Ex. XV. 1. ſqq: Sicut Ieſaias in poſtremis, quae praeceſſerant, verbis monſtrauerat Deum eadem ratione, qua olim in exitu ex Aegypto ſuis per mare in terram ſanctam parauerat viam, etiam nunc mare, non quidem rubrum illud, ſed illud quo hactenus nimis ſeparati & abſciſſi fuerant ab Iſraele gentiles, ſiccaturum eſſe, & omnibus illud permeabile facturum: Iam igitur fideles etiam illo tempore dicit, imitando eos qui mare rubrum pertranſiuerant tanquam typum ſuum, laudaturos ſuum eſſe ſeruatorem. Ita vero infit Cap XII. 1: *Atque dices* ô populo Dei, habitator Zionis Cap. X. 24, vel domus Dauidis Cap. VII. 13, *in die* ſiue tempore *illo ipſo*, *confiteor* ſiue celebro *te*, *Iehovah*, *quod ſuccenſuiſti mihi*, *recedet ira tua & conſolaberis me.* V. 2: *Ecce Deus ſalus mea* eſt, *confidam & non timebo*, vt olim nempe feceram; *robur meum & canticum Iah Iehouah*, *& factus eſt mihi in ſalutem.* Quae ipſa ſunt cantici Moſis verba Ex. XV. 2 niſi quod hic dicatur Iah Iehovah, quum Moſes ſaltem habeat Iah. Quo ipſo nomine vtique Meſſias indicatur, vnaque additur nomen Ieſus, Ieſchua, Deus ſalus mea, Ieſchuati, & erit mihi in Ieſchua in ſalutem.

§. XLIII.

Digitized by Google

§. XLIII.

Quae ſequuntur, interpretes quidem etiam tanquam ad populum N. Teſtamenti ſpectantia capiunt. Dum tamen Propheta mutat & numerum verborum (in plurali iam alloquens eos, ad quos ſequentia dicit, quum in ſingulari antea populum fidelem allocutus ſit) & denuo dicat vel praeſcribat dicenda, vbi cauſa vix reddi poſſit, cur non prioribus dicendis et haec dicenda ſtatim iunxiſſet, & dicendis poſtea ſubieciſſet facienda: exiſtimarem in his, quae nunc ſequuntur CONCLUSIONEM exhiberi totius huius orationis propheticae, directam ad adſtantes Achaſum & reliquos, admonentem eos vt hoc ſolatio etiam nunc vtantur, & nunc etiam confidant in Domino, in eo gaudeant, eumque celebrent, qui ipſis ſignum ſit praeſtantiſſimum, perpetuum & firmiſſimum fundandae ipſorum fiduciae, quod nullus hoſtis cuiuſcunque inſultus poſſit eis exitialis exiſtere. Ita igitur interpretarer ſequentia Prophetae verba Cap. XII. 3: *Atque* vel igitur *hauriatis aquas in gaudio ex fontibus huius ſalutis.* Etiam vos vobis in veſtros vſus vertite hanc perpetuo inter vos exiſtentem ſolatii ſcaturiginem, quum etiam veſter ſit ille IESUS, illa ſalus, ille Immanuel, & virgo illam paritura iam quaſi in medio veſtrum ſit, & gnatus ille iam iam quaſi natus ſit vobis, & filius ille iam iam vobis datus. conf. Ex. XV. 17. v. 4: *Et dicatis in hoc ipſo* praeſenti tempore vel *die, confitemini Iehovae* (verba fere ſunt Pſ. CV. 1. 2. conf. Ebr. XIII 15.) *inuocate in nomine eius*, conf. Eſ. VII. 14. Rom. X. 13: *Notificate in populis opera eius, memorate quod exaltatum eſt nomen eius* (de quo videatur noſtri Prophetae Cap. II. 11. 17. IV. 2. V. 16. XI. 10. item Phil. II. 9--11.) v. 5: *Cantate Iehouam, quia excellentiam fecit* ſiue

Concluſio totius Orationis.

Digitized by Google

meris excellentiſſimis operibus, & ſtupendis miraculis inter orbis terrarum populos celebratum, atque etiam de praeſenti celebrandum ex potentiſſima diſſipatione conſiliorum Pekachi & Rezinis. Vnicum quod forte poſſet videri obſtare, quo minus Propheta haec ad ſibi adſtantes dixiſſe putetur, eſſe poterit, quod v. 4 vtatur phraſi בַּיּוֹם הַהוּא dicatis *in die illo ipſo.* Facile tamen patere poteſt, nihil eſſe quod cogat hunc diem capere de illo, qui v. 1 indicabatur. Vti enim illum praecedentia determinabant: ita hunc, quem hoc quarto verſiculo Propheta reſpicit, ſignate ſatis determinat praeſens adſtantis prophetae oratio, ac vocis moderatio in prolocutione eius, vt neceſſum non ſit eius determinationem ex antecedentibus petere.

§. XLIV.

Quod ſi tamen placeat potius, ex communi ſententia interpretum, verſiculis tribus praecedentibus dicta ad eccleſiam N.T. referre: certe vltimus verſiculus concluſionem totius orationis exhibebit, revera epiphonema, totam omnis temporis eccleſiam, tam Ieſaiae praeſentem, quam etiam ſecuturis temporibus futuram excitans ad gaudium confidentiſſimum, & ab omni metu procul ſeiunctum, in praeſenti nunquam non Immanuele. Sic nempe definit in hac ſua oratione Ieſaias Cap. XII. 6.: *Hinni equarum ferocientium more & iubila habitatrix Zionis*, nihil time (*) nihil formida, nihil exhorreſce; *quia magnus eſt in meditullio tui* (tum in coetu ſanctorum Pſ. XLVI. toto. LXXXIX 8. 2 Cor. VI. 16 tum in intimo pectoris ſingulorum fidelium Ieſ LVII. 15. Ioh. XIV. 23.) *ſanctus Iſraelis.* Tecum eſt Immanuel, ſemper in te operoſus & efficax, ſemper magnus & magnificus, ex te prodit virgo eum pariens, in te habitat ille, te tuetur, te cuſtodit, te vindicat, te defendit. Non opus habes vt auxiliatorem quemcunque alium circumſpectes, magnus ſatis & maximus in te eſt ſanctus ille Iſraelis. Hunc ſanctifica, hunc reuerere, in hoc gaude & hinni confidentiſſime.

Epiphonema.

Ita

Digitized by Google

Ita plane etiam Micha, vt omnem timorem Zioni eximeret, ad praeſentiam Meſſiae ſpectandam prouocauit Cap. IV. 9: cur vociferaris amicum? an rex non in te eſt?

(*) Ita enim equi abſque omni timore gaudent de victoria in ipſa acie: nec facile animal aliquod in gaudium ac laetitiam ſe effuſius oſtendit, vt etiam patere poteſt ex iis quae annotauit Vlyſſes Aldrouandus de Quadrupedibus ſolidipedibus L. I. p. m. 73. ſqq.

§. XLV.

Atque ita vero perſpeximus, per diuinae gratia beneficium, nexum totius huius orationis propheticae, pleniſſima harmonia concinniſſime ſibi in omnibus reſpondentem: vt nihil plane obſtare poſſit noſtrae, imo divinae, dicti Cap. VII. 14 15 de Meſſia, virginis partu futuro, interpretationi.

VIRO IUVENI PRAESTANTISSIMO ET ORNATISSIMO,

ANTONIO TANCK, *Lubecenſi*,

DISSERTATIONEM HANC È CATHEDRA PVBLICA DEFENDENTI,

S. P. D.

PRAESES.

Quae praecipua laus eſt literis operam nauantium, tempora ſtudiis, inprimis in academia, recte collocare, & quae vitam academicam & florentem hanc aetatem inſectari ſolent, remoras ſtudiorum & vitiorum illecebras, ſolicite vitare: ea tibi eumprimis integra debetur, Amice Honoratiſſime. Ex quo meo qualicunque ductu, in proſequendis Tuis apud nos ſtudiis, vti ſuſcepiſti, eam deprehendi penes Te animi ad proficiendum induſtriam, eum in ſcrutandis Diuinae ſapientiae doctrinis & ſacrarum literarum eloquiis ardorem, eam in frequentandis praelectionibus aſſiduitatem, vt impenſe gauiſus ſim amica tua conuerſatione. & non potuerim non debito his virtutibus te complecti amore Neque ſatis tibi habuiſti indefeſſam tuam diligentiam acroaſibus ſaltem, tum fundamenta Theologiae ponentibus, tum

noſtris conatibus etiam *Summe Reuerenda Theologica* in Alma hac mea patria *Facultas* beneuolentiſſime ac munificentiſſime annueret, Tecum nunc Diuina duce Gratia in publicam prodeo cathedram, ad defendendam hanc Ieſaiani ad Achaſum regem ſermonis Analyſin; quam plures iam ante annos conſignaueram, vt vindicarem allegatum eius à Matthaeo Euangeliſta de matre Meſſiae virgine vaticinium, & ſubruerem peſſimi empaectae quem noſtra tempora viderunt, Antonii Collini, inde aduerſus Scripturae Diuinae auctoritatem ſparſas calumnias. Adſit huic noſtro inſtituto ſuis auxiliis Diuina clementia, & det ei proficere ad ipſius gloriam! Tu vero, Nobiliſſime Tancki, macte illa virtute tua, & quas Diuina benignitas tibi prae multis aliis conceſſit animi ac fortunae dotes & praerogatiuas, perge ſanctis dicare laboribus, neque dubites, cum praeſertim iis pietatem iungas non fucatam, ſinceram modeſtiam, preceſque ad Deum non remittentes, quin illi optatos conſecuturi ſint progreſſus ad celebrandam Diuini Nominis gloriam, eccleſiae purioris aedificationem, atque incorruptae coeleſtis veritatis aſſertionem. Vnde & Inclyta Tua Patria de ciue digno, & conſultiſſimus atque excellentiſſimus Parens tuus de ſenectae, quam optamus, ſenectutis ſuae ſolatio, & nobiliſſima tua familia de ornamento, & Patroni ac Praeceptores Tui de fructu praeclaro ſuae in te curae, gaudebunt. In quibus cum quam maxime ſuſpicias celeberrimum praeſulem Veſtrum, D. Carpzouium, exemplum habes, quod omni opera imiteris, Theologi excellentiſſimi, cuius inſignia non tantum in Lubecenſem Veſtram, ſed & in vniuerſam eccleſiam merita omnes merito veneramur. Quem & vt DEVS ad ſeros vsque annos ſeruet, ſinceris optamus votis: vt & integrum Veſtrae Eccleſiae Miniſterium, praeſtantiſſimis coruſcans luminibus, & antiquam incorruptae Veritatis Diuinae gloriam, in eccleſia & illuſtri gymnaſio, ad poſteros ſolicitis curis intemeratam conſeruare ſatagens. Quorum omnium ac ſingulorum ſanctis adeo laboribus, curis, atque vigiliis vberrimam porro gratiae Diuinae opulentiam, & ſucceſſus exoptatos aſſiduis votis apprecamur. Eadem Sancti Spiritus gratia vt Tuis deinceps quoque ſtudiis & profectibus perpetuo adſit, toto pectore opto, & à Deo Tibi expetere nunquam deſiſtam. Bene vale, & me, vbi meruero, amare perge. Dabam è muſaeo, Ienae, ipſo feſto memoriae immaculatae Immanuelis noſtri in intemerata Virgine conceptionis ſacro, die xxv. Martii, A. D. H. MDCC XXXX.

DU! Dem ſelbſt die Weißheit gut:
DU zeigſt heut mit geſetzten Muht
Wie viel DEJN Fleiß ſchon Früchte trägt,
O DU! der Weißheit echter Sohn!
Mich dünckt, ich ſehe ſchon den Lohn,
Womit man Haupt und Hand für ſolch Bemühn beleget.

Doch braucht es nicht, Geſchickter Tanck!
Daß ich DJR einen Lob-Geſang
Auf einen gantzen Bogen ſetze:
Genug daß DJR es ſelbſt bewuſt
Mit wie viel inniglicher Luſt
Und groſſer Zärtlichkeit ich DJCH verehr und ſchätze.

Hiermit wolte dem Herrn Reſpondenten
ſeine Ergebenheit bezeugen, Deſſen
aufrichtiger Freund

M. Joachim Gottlob Rhon.

❧ :) *** (: ❧

Vg. 1529480